

7 Teorie ekonomického hlasování a její souvislosti s prostorovými vzorci volebního chování

Renáta Mikešová*, Martin Šimon

Jednou z teorií zabývajících se rozdíly ve volebním chování je teorie ekonomického hlasování, podle které jsou popularita politických stran a jejich úspěch ve volbách významně ovlivněny výkonem ekonomiky, respektive vnímáním a hodnocením stavu ekonomiky ze strany voliče (Evans, Andersen 2004). Teorie vychází z modelu racionální volby (*rational choice theory*) založeném na představě, že lidé se chovají jako jedinci, kteří maximalizují svůj individuální užitek. Racionální chování voliče v tomto kontextu znamená, že pohlíží na volby jako na prostředek výběru vlády, která bude pro něj osobně nejvíce výhodná a ze které bude mít největší prospěch (Downs 1957). Tento prospěch je v duchu teorie racionální volby i tradice amerických voleb, z jejichž zkoumání teorie vychází, spojen zejména s ekonomickým ziskem a volby jsou v tomto jakýmsi „referendem o ekonomice“ (Duch, Stevenson 2006). Každý občan odhaduje přínosy, které bude mít z vládních opatření a které očekává od politické strany, pokud bude u moci nadcházející volební období (Downs 1957). Vychází přitom zejména z chování strany během předcházejícího volebního období (retrospektivní hlasování) a nikoli z předvolebních slibů (prospektivní hlasování) (Uslaner 1989; Svačinová 2013). Výhody, které mu poskytla vládnoucí strana, srovnává s výhodami, které by mohl obdržet od opoziční strany, pokud by byla u moci. Teorie ve své čisté formě předpokládá racionální chování voliče vycházející z jeho dokonalé informovanosti o stavu ekonomiky a o jednotlivých krocích vlády i návrzích opozice. Teoretici racionální volby si však byli vědomi, že voliči v reálném životě většinou nemají dostatek informací, a proto mnoho z nich považuje za užitečné přiklonit se ke stranickým ideologiím, za kterými stojí politické strany. Občan, který se identifikuje na základě konkrétní politiky s ideologií určité politické strany, se zbaví odpovědnosti posuzovat každý aspekt ekonomického vývoje samostatně a hledat velké množství informací, a může i s omezeným množstvím informací díky úspoře času volit racionálně (Downs 1957).

Podle teorie racionální volby je každý volič egoistický⁴⁹ a racionální chování je takové, které směřuje k dosažení vlastních sobeckých zájmů, k maximalizaci užitku při rozumné míře nákladů. Někteří teoretici upozorňují, že cíle, kterých chce volič jednat v duchu teorie racionální volby dosáhnout, nemusí být vždy pouze v zájmu jedné osoby (egotropní hlasování), ale může se jednat i o cíle kolektivní (tzv. sociotropní hlasování – Hindmoor 2006). Při rozhodování o volbě určité politické strany musí volič zvažovat i její šance na úspěch a odhadovat, jak budou volit ostatní, a pak případně volit alternativní řešení, tedy vybrat stranu, z jejíhož vítězství bude jako volič nejvíce a nejpravděpodobněji profitovat.

* Autorka je studentkou doktorského studia Sociální geografie a regionální rozvoj na Přírodovědecké fakultě UK.

49 I když i Downs (1957) přiznává, že lidé se nechovají vždy egoisticky.

Teorie racionální volby je někdy přijímána kriticky. Její kritika se zaměřuje především na pojetí maximalizace užitku, pojetí intencionality jednání a předpoklad izolovanosti voliče v sociální struktuře společnosti. Kritici vytýkají teorii racionální volby pojetí člověka jakožto racionální osoby, která se ve všech případech snaží při rozhodování maximalizovat svůj užitek a nebere příliš v úvahu jiná hlediska sociálního chování a jejich kontexty (Green, Shapiro 1994). Podle kritiků mají v reálném světě navíc aktéři jen zřídka jasné formulované své cíle, kterých chtějí dosáhnout, a tyto cíle se mohou navíc proměňovat, aniž by bylo možné vždy přesně určit důvody této změny (Řícho-
vá 2000).

Na teorii racionální volby navázaly další teorie snažící se vylepšit či zpřesnit původní myšlenku, např. teorie omezené racionality, podle které je lidské rozhodování spíše hledáním uspokojivého řešení pomocí různých metod (Simon 1982). Blais (2000) navrhl několik dodatků k teorii racionální volby týkajících se rozhodování, zda má či nemá jít volič volit. Podle něj má občan šest různých důvodů, proč jít volit: (1) aby tím podpořil demokracii jako systém, (2) kvůli smyslu pro povinnost, (3) protože nechce riskovat prohru a pak si vyčítat, že nešel volit a jeho kandidát neuspěl o jeden hlas, (4) kvůli tomu, že ostatní občané možná nepůjdou volit a jeho hlas může být rozhodující, (5) protože jít volit občana prakticky nic nestojí, (6) protože není racionální počítat přínosy a náklady, které jsou obojí velmi malé (Blais 2000).

První výzkumy ekonomického hlasování, které vycházely z teorie racionální volby, analyzovaly makroekonomické ukazatele na národní úrovni, zejména inflaci, nezaměstnanost a změnu HDP a jejich vliv na volební rozhodování. Teprve pozdější práce upozornily na to, že výsledky ekonomiky vnímají různí lidé v různých regionech odlišně (Duch, Stevenson 2006; Jordahl 2006). Podle studie zaměřené na subjektivní hodnocení ekonomiky lidé obecně odhadují vyšší míru nezaměstnanosti, než jaká je ve skutečnosti (Ansolabehere, Snowberg 2008). Odhady nezaměstnanosti se liší i mezi stoupenci jednotlivých politických stran nebo podle demografických charakteristik, například vzdělání. Obdobně existují rozdíly i mezi způsoby vnímání a metodami hodnocení ekonomických změn v regionech.

Zpětné hodnocení ekonomické situace před volbami je ovlivněno zejména různými možnostmi, jak mohou být ekonomické podmínky vnímány voliči. Způsobů, jak se lidé dívají na ekonomiku, může být několik, ve většině případů se vzájemně prolínají (Books, Prysby 1999). Jeden z možných pohledů na národní ekonomiku je prostřednictvím stranického filtru, tedy z pohledu voliče určité strany, který má tendenci hodnotit situaci s ohledem na to, zda jím preferovaná strana byla či nebyla u moci. Druhý pohled je ovlivněn okolnostmi a osobními charakteristikami voliče, které mají vliv na to, jaká použije kritéria pro hodnocení ekonomických podmínek. Například důchodce pravděpodobně mnohem více sleduje inflaci a nedávný absolvent spíše nabídku trhu práce. Třetím způsobem je pohled na národní ekonomiku skrze ekonomickou situaci vlastní osoby, u níž hraje roli především její současný stav, její minulý vývoj a očekávání do budoucna. Považujeme za nutné připomenout i to, že voliči jsou ovlivněni nejen svou vlastní ekonomickou situací nebo stavem celého národního hospodářství, ale i ekonomickou situací v konkrétním regionu, kde žijí či pracují. Voliči žijící v prosperujících oblastech budou na národní hospodářství pohlížet a hodnotit jej jinak než ti, kteří žijí v zaostávajících oblastech (Books, Prysby 1999; Kostecký, Čermák 2004).

Existuje též několik způsobů, jakými se dostávají informace o ekonomické situaci státu, potažmo regionu, k voličům. Významnou roli v tom hrají média a způsob, jakým informují o aktuální situaci. Například v oblastech s vyšší nezaměstnaností bývá v médiích více negativních zpráv než jinde (Books, Prysby 1999). Významná je i schopnost politických stran pojmenovat problém a prezentovat jeho řešení v médiích. Jedním z nejdůležitějších zdrojů informací jsou osobní interakce voliče s jinými lidmi v místě bydliště (Bernard, Kostelecký 2014). Velkou roli hraje osobní zkušenost s nezaměstnaností, a to i v případě, že voliče samotného se nezaměstnanost přímo netýká (Kostelecký, Čermák 2004). Lidé žijící v ekonomicky znevýhodněných oblastech slyší častěji osobní příběhy jiných lidí o ztrátě zaměstnání, o těžkostech při hledání práce nebo o obavách ze ztráty zaměstnání než lidé žijící v regionech s nízkou nezaměstnaností. V důsledku toho se mohou pravděpodobněji domnívat, že nezaměstnanost je závažným společenským problémem. Také s větší pravděpodobností mají sami i více zkušeností s nezaměstnaností, což ovlivňuje jejich postoje a hodnoty (Books, Prysby 1999).

Výsledky výzkumů analyzujících vliv stavu a vývoje ekonomiky na volební chování nejsou jednoznačné. Velké množství prací považuje stav ekonomiky za jeden ze zásadních faktorů ovlivňujících rozhodování voličů a volební výsledky (Kramer 1971; Lewis-Beck, Stegmaier 2000; Nannestad, Paldam 1994). Podle Lewis-Beck a Paldam (2000) vysvětlují ekonomické změny až jednu třetinu změn ve volbách. Vnímání vlivu vývoje ekonomiky na výsledky voleb bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století tak samozřejmé, až se stalo i součástí samotné politiky. Objevuje se ovšem i řada studií, které tvrdí, že vliv stavu a vývoje ekonomiky na volební chování je pouze omezený. Studie přitom poukazují na skutečnost, že efekty ekonomického hlasování nejsou konzistentní nejen v mezinárodních srovnáních, ale ani v jednotlivých zemích v různých obdobích (Anderson 2007). Voliči se rozhodně nechovají ve všech ohledech z ekonomického hlediska zcela racionálně. Mnohé práce například upozorňují na tzv. „krátkozrakost voličů“ (Wright 2012; Books, Prysby 1999). Voliči nehodnotí celé volební období jako takové, ale rozhodují se podle aktuální situace v předvolebním období. Například pokud vzroste nezaměstnanost náhle a krátce před volbami, má to větší vliv na rozhodování voličů než předchozí období stabilní úrovně zaměstnanosti.

Řada vědců vliv změn ekonomiky na výsledky hlasování nezpochybňuje, ale snaží se najít dosud neuvažované faktory, které by ekonomické hlasování mohly ovlivnit a vysvětlily by vzájemné souvislosti mezi proměnnými lépe než předchozí modely. Jedním z nových faktorů v ekonomickém hlasování v intencích teorie racionální volby jsou např. institucionální omezení a charakter politického uspořádání v jednotlivých zemích (existence koaličního vládnutí, charakter parlamentního systému, apod.) a s ním související nejednoznačnost určení zodpovědnosti za stav ekonomiky (Anderson 2007). Další přístup poukazuje na rozdílnou dostupnost informací, které může volič získat, a schopnost je využít (Svačinová 2013).

Při zkoumání retrospektivního ekonomického hlasování se nejvíce prosadil tzv. model odměny a trestu (Tufte 1980), který byl úspěšný zejména ve výzkumech zaměřených na vysvětlení volebního chování amerických voličů. Model odměny a trestu vychází z myšlenky, že voliči odměňují politické strany u moci, když se ekonomice daří, a trestají je, pokud se ekonomice nedaří (Books, Prysby 1999; Duch, Stevenson 2006; Wright 2012).

Model přitom předpokládá, že vývoj ekonomiky jednoznačně souvisí s činností vlády bez zohlednění externích vlivů. Dále model očekává, že v případě nespokojenosti s vývojem ekonomiky budou voliči volit opoziční stranu. Vychází též z myšlenky, že je snadné identifikovat relevantního viníka, který stojí za ekonomickým neúspěchem, což je obtížnější v případě vládnutí koaličních vlád. Jednotlivé strany vládnoucí koalice se často snaží svoji zodpovědnost zastírat, což je samozřejmě snazší v multistranickém systému než v případě systému dvou stran, kde koalice nebývají (Svačinová 2013).

Pokud přijmeme premisy teorie racionální volby, mohou v případě ekonomických problémů existovat dva scénáře. Podle prvního scénáře spolu se zvyšující se nezaměstnaností roste poptávka po politice sociálních programů. Vzhledem k tomu, že toto téma je obecně spojováno v povědomí voličů s levicovými stranami, existuje předpoklad, že levicové strany z toho ve volbách budou mít prospěch. Zhoršené ekonomické podmínky se nemusí týkat pouze nezaměstnaných, chudobou mohou být postiženi i občané, kteří práci mají, ale jejich příjem je nízký. Podle druhého scénáře se voliči při poklesu ekonomiky a růstu nezaměstnanosti přikláníjí více k fiskálně konzervativním stranám, neboť nemají důvěru k politice vyšších výdajů v době ekonomického poklesu (Lindgren, Vernby 2014). Druhý scénář se potvrdil například v době ekonomické krize ve Švédsku (2008–2009), kdy se voliči přiklonili k vládnoucí pravicové straně a „nepotrestali“ ji v duchu modelu odměny a trestu za výsledky ekonomiky. V USA ve většině případů těží z vyšší nezaměstnanosti levicověji orientovaní demokraté, avšak ani zde to není jednoznačné. Zvýšená nezaměstnanost má pozitivní dopad na volební výsledek demokratů ve volbách zejména tehdy, pokud jsou v tu dobu u moci republikáni. Zároveň většinou platí, že v případě snižující se nezaměstnanosti se obecně snižuje podpora demokratů, takže ani zde zcela neplatí model odměny a trestu (Wright 2012). V případě Česka zatím nelze říci, jaká je obvyklá souvislost mezi ekonomickou situací a volebním chováním, neboť výzkumů na toto téma zatím nebylo provedeno mnoho (Pacek 1994; Tucker 2001, 2006; Svačinová 2013⁵⁰). Bylo pouze dokázáno, že voliči ze zaostávajících regionů, kde je vyšší nezaměstnanost, volí s vyšší pravděpodobností levicové strany, a to i v případě, že sami patří do výše postavených sociálních tříd (Kostecký, Čermák 2004).

Burden a Wichowsky (2014) upozorňují, že je třeba sledovat nejprve vliv ekonomických ukazatelů na volební účast a teprve poté zkoumat výsledky voleb. Tito autoři spojují vývoj ekonomiky s výsledky voleb prostřednictvím volební participace. Zhoršující se ekonomika podle nich mobilizuje voliče k účasti na volbách, a to zejména levicové voliče (Burden, Wichowsky 2014). Pohled na vliv ekonomických podmínek na volební účast se však různí. Např. Fiorina (1978) a Conway (1981) na základě jiných dat tvrdí, že neexistuje žádný vztah mezi ekonomickými podmínkami a volební účastí. Další autoři docházejí k závěru, že lidé postižení ekonomickými problémy, zejména nezaměstnaností, volí méně než ostatní (Wolfinger, Rosenstone 1980). Podle Radcliff (1992) existují rozdíly mezi vyspělými zeměmi a rozvojovými: ve vyspělých zemích zhoršující se ekonomické podmínky vedou k poklesu volební účasti a naopak v rozvojových zemích voliče mobilizují,

---

50 Svačinová (2013) zkoumala ekonomické hlasování na individuálních datech Evropské volební studie (EES) v letech 2004–2009 ve čtyřech středoevropských zemích, přičemž studie neanalyzovala volební výsledky, ale popularitu stran v konkrétním období, a zkoumala reálný růst HDP a jednotlivcově hodnocení stavu ekonomiky ve srovnání se stavem národní ekonomiky před rokem. Výskyt ekonomického hlasování se potvrdil např. v Maďarsku a částečně na Slovensku, naopak v Česku se nepotvrdil.

což vysvětluje nedostatkem sociálních záchranných programů a větším dopadem zhoršující se ekonomiky na životní podmínky jednotlivce.

Cílem kapitoly je zjistit, zda je u voličů účastnících se voleb do Poslanecké sněmovny v Česku v letech 2002–2010 možno zaznamenat ekonomické hlasování v intencích modelu racionální volby. K tomu jsou využity analýzy agregátních dat testující několik možností operacionalizace ekonomického vývoje. Vývoj regionálních ekonomik měříme pomocí míry nezaměstnanosti a sledujeme její vliv na územní rozložení volebních výsledků politických stran ve volbách do Poslanecké sněmovny. Vlastní analýza ukazuje diferencovaný vliv velikosti a změn nezaměstnanosti na volbu levicových stran a poukazuje na rozdíly v *mobilizačním efektu* v různě ekonomicky silných regionech. Závěr kapitoly diskutuje možnosti a limity využití ekonomického hlasování v podmínkách multistranického systému v Česku.

7.1 Ekonomické hlasování a model racionální volby v Česku

Nezaměstnanost patří k nejvýznamnějším ukazatelům vývoje ekonomiky a mezi voliči je vnímána mnohem osobněji než např. inflace (Wright 2012). Práce, respektive její absence, je pro člověka důležitá nejen z hlediska finančního zajištění, ale také k určení pozice jednotlivce ve společenské hierarchii (Feřtřová 2011). Ztráta zaměstnání se projevuje negativními důsledky v osobním i společenském životě, včetně rizika stigmatizace nezaměstnaných.⁵¹ Nezaměstnanost má velmi významný vliv na pokles životní úrovně, který je spolu s následným omezeným kontaktem s trhem práce považován za klíčový faktor sociálního vyloučení (Feřtřová, Temelová 2011). K významnému nárůstu nezaměstnanosti v Česku došlo v roce 1998, kdy stát přestal uplatňovat politiky motivující zaměstnavatele k ochraně pracovních míst, a začal se projevovat větší tlak trhu. Změny na pracovním trhu se dotkly nejen jednotlivců, ale i celé řady odvětví, profesí, kvalifikačních kategorií a sociálních skupin (Mareš, Vyhlídal, Sirovátka 2002). Nezaměstnanost se postupně etablovala jako sociální jev, stejně jako se stabilizovala nově vzniklá regionální diferenciace, která reagovala na nepřirozeně nivelizovanou regionální strukturu před rokem 1989 (Tomeš 1996).

Riziko nezaměstnanosti se liší u různých sociálně-demografických skupin obyvatel, stejně jako v různých typech území. Za hlavní sociodemografické znaky diferencující pracovní trh lze považovat pohlaví, věk a zejména dosažené vzdělání. Míra nezaměstnanosti žen je obecně vyšší než míra nezaměstnanosti mužů (Sirovátka et al. 2003). Rizikovým faktorem na trhu práce bývá obecně považován vyšší věk, avšak vyšší podíl uchazečů nad 50 let byl v roce 2002 evidován v okresech s nižší nezaměstnaností a naopak v okresech s nejvyšší nezaměstnaností byl podíl uchazečů nad 50 let pod celorepublikovým průměrem (Sirovátka et al. 2003). Podle dat z Výběrového šetření pracovních sil (VŠPS) se vyšší nezaměstnanost koncentrovala mezi lety 1995–2002 spíše do mladších věkových kategorií. K nejvyššímu nárůstu nezaměstnanosti v nejmladší a nejstarší věkové kategorii došlo v sou-

---

51 Podle výzkumu veřejného mínění (CVVM 2014) vnímá téměř čtvrtina občanů nezaměstnané jako lidi, kteří jednoduše nemají zájem pracovat, přičemž mezi lety 2004 a 2008 docházelo ještě ke zvyšování tohoto podílu. V roce 2009 nastal spolu s ekonomickou krizí v tomto náhledu prudký obrat a mnohem více respondentů se začalo přiklánět k názoru, že důvodem nezaměstnanosti je to, že lidé prostě nemohou sehnat vhodnou nebo dokonce vůbec žádnou práci (CVVM 2014).

vislosti s ekonomickou krizí po roce 2009. Zatímco podíl počtu uchazečů o zaměstnání ve věkové kategorii do 25 let se po roce 2012 vzhledem demografickým charakteristikám populace (pokles počtu obyvatel v kategorii 15–24 let) snížil, podíl uchazečů o zaměstnání starších 50 let má zejména kvůli prodlužující se hranici odchodu do důchodu stoupající tendenci (Strategie 2020). Dalším rizikovým faktorem nezaměstnanosti je nízké vzdělání, které významně ovlivňuje šance jedince na trhu práce. Nerovnost v šancích na získání zaměstnání mezi lidmi s nízkým a vysokým vzděláním se s rostoucím věkem prohlubuje. Specifická míra nezaměstnanosti osob se základním vzděláním byla již v roce 2000 podstatně vyšší než u všech ostatních vzdělanostních skupin (Vyhlídal, Mareš 2006). Od roku 1998 také roste podíl dlouhodobě nezaměstnaných a v souvislosti s ekonomickou krizí se jejich počet od konce roku 2008 více než zdvojnásobil. Nejvýraznější nárůst počtu dlouhodobě nezaměstnaných byl patrný v roce 2010. Vzhledem k nárůstu celkové nezaměstnanosti se jejich podíl na celkovém počtu uchazečů o zaměstnání zvýšil z 28 procent na konci roku 2008 na 45 procent v polovině roku 2014 (Strategie 2020).

Regionální diference míry nezaměstnanosti, která před ekonomickou krizí postupně klesala, se vlivem hospodářské recese začala opětovně zvyšovat. V roce 2013 měl nejvyšší dlouhodobou nezaměstnanost (nezaměstnanost nad 12 měsíců) Ústecký, Moravskoslezský a Karlovarský kraj, tedy kraje s celkově nejvyšší nezaměstnaností. Naopak nejnižší dlouhodobou nezaměstnanost mají kraje Jihočeský, Praha a Královéhradecký (Strategie 2020), tedy kraje s celkově nejnižší nezaměstnaností (viz mapa na obrázku 28).

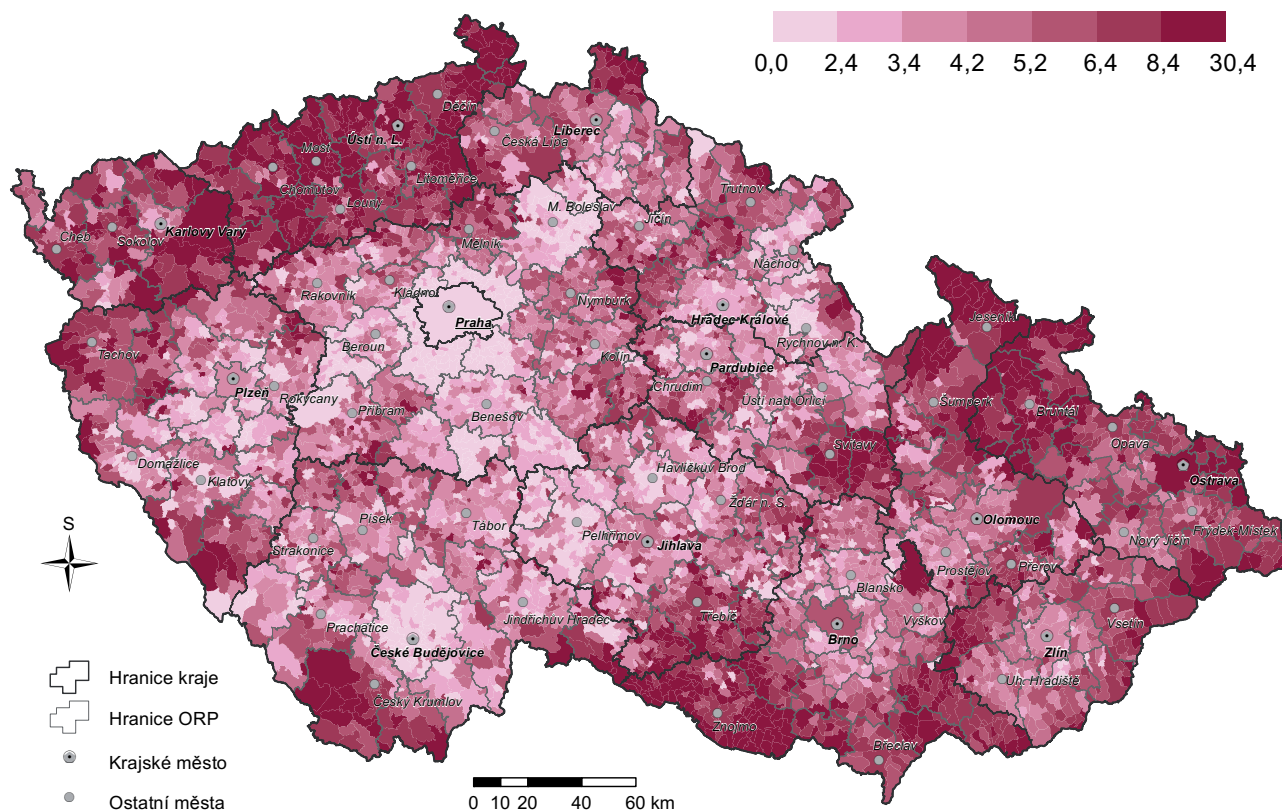
Vzhledem k dostupnosti dat o nezaměstnanosti⁵² za obce jsme analyzovali období mezi lety 2000–2010, tedy konkrétně dopad výše a změn nezaměstnanosti na volby do Poslanecké sněmovny v letech 2002, 2006 a 2010. Výše nezaměstnanosti se mezi lety 2000–2010 dynamicky měnila, přičemž období do roku 2005 lze charakterizovat jako období vysoké nezaměstnanosti s průměrnou obecnou mírou nezaměstnanosti 8,1 %. Následně došlo k poklesu, avšak regionální rozdíly ve vývoji nezaměstnanosti, které se projevíly již v předcházejícím období, přetrvaly. Do konce roku 2008 nezaměstnanost klesala, v roce 2009 došlo vzhledem k projevující se hospodářské krizi opět k nárůstu počtu nezaměstnaných (Feřtřová, Temelová 2011).⁵³ Nezaměstnanost kulminovala v roce 2010 a v roce 2011 vlivem oživení ekonomiky mírně klesla (viz graf 16). V letech 2012 a 2013 však nezaměstnanost opět vzrostla.

---

52 Data za obce za roky 2012 a 2013, která by byla srovnatelná s roky předcházejícími, nejsou kvůli přechodu na nový informační systém k dispozici.

53 V průběhu sledovaného období (v roce 2004) došlo ke změně metodiky výpočtu míry nezaměstnanosti. MPSV do této doby vykazovalo míru registrované nezaměstnanosti, která vycházela z přesného počtu uchazečů o zaměstnání, kteří byli v evidencích Úřadu práce v okrese jejich bydliště a z počtu zaměstnaných. Nová metodika používá pro výpočet tzv. dosažitelné uchazeče o zaměstnání. Výsledkem je nižší hodnota míry registrované nezaměstnanosti oproti předchozí metodice (míra registrované nezaměstnanosti v roce 2004 podle metodiky do roku 2004 byla 10,3, podle metodiky nové 9,5). Od roku 2014 eviduje MPSV nový ukazatel, tzv. podíl nezaměstnaných osob. Druhým ukazatelem je obecná míra nezaměstnanosti, která vychází z metodiky ILO (EUROSTAT). Ta je založena na bázi výběrových šetření pracovních sil a je použitelná pro mezinárodní srovnání.

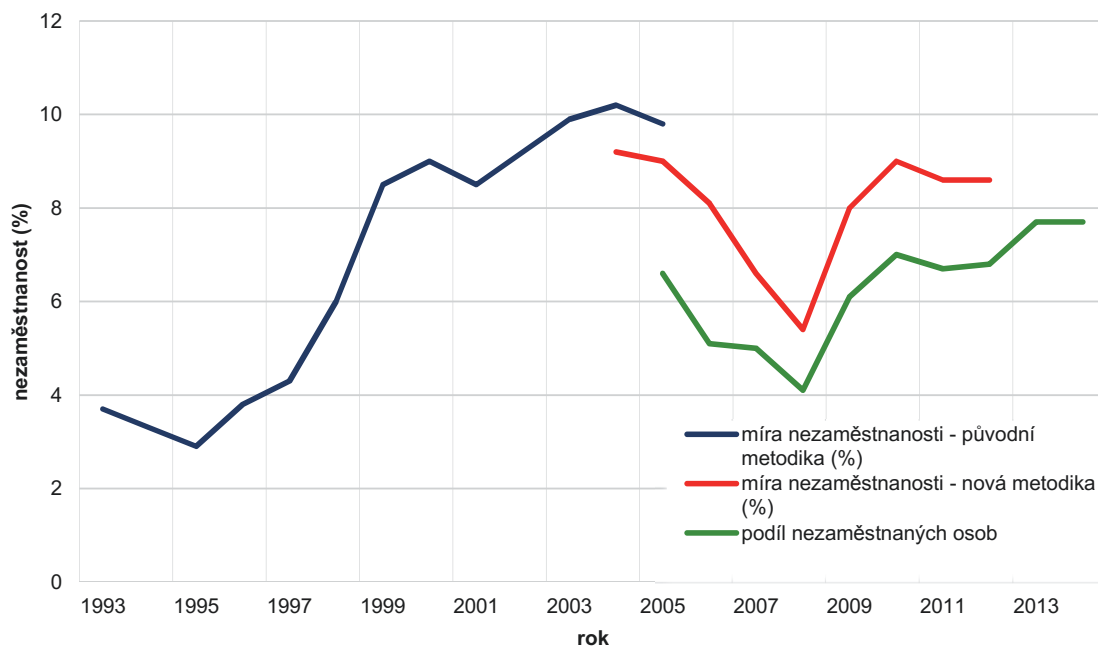
Obrázek 28. Míra registrované nezaměstnanosti podle obcí k 31. 12. 2006

Zdroj: MPSV

Při analýze ekonomického hlasování testujeme platnost hypotézy, že se voliči v obcích se zvyšující se nezaměstnaností přiklánějí ve volbách do Poslanecké sněmovny více k levicovým stranám. Ty v našem modelu reprezentují politické strany ČSSD a KSČM, v roce 2010 i Strana práv občanů Zemanovci (SPOZ). Vedle samotného počtu nezaměstnaných v dané obci ve volebním roce jsme se snažili zejména zjistit, jaký vliv mají na volební výsledky změny v míře nezaměstnanosti v období před volbami. Předpokládáme, že v obcích, kde došlo k významnému nárůstu nezaměstnanosti, došlo i k nárůstu podílu odevzdaných hlasů pro levice. Jako další proměnné jsme do modelu zařadili podíl vysokoškoláků, podíl osob starších 65 let a podíl osob ve věku 18–24 let. Ačkoli se nezaměstnanost věkové skupiny osob starších 65 let často již netýká, neznamená to, že by jejich rozhodování neovlivňovala. Vstup do penze s sebou pro řadu lidí přináší kromě odchodu z trhu práce i skokový pokles příjmů domácnosti. Významná většina voličů KSČM se rekrutuje z lidí ekonomicky neaktivních, zejména důchodců a nezaměstnaných, přičemž většina z nyní nepracujících důchodců dříve pracovala v dělnických profesích (Kunštát 2013), tedy na pozicích, jichž se ekonomické změny po roce 1989 nejvíce dotkly. V případě mladých lidí je naopak riziko nezaměstnanosti vyšší v porovnání s celou populací (Vyhlídal, Mareš 2006). Podíl vysokoškoláků jsme zařadili do modelu proto, že z předchozích výzkumů vyplývá,

Graf 16. Vývoj nezaměstnanosti mezi lety 1993–2014

Zdroj: MPSV

že vzdělání respondentů se projevuje jako kontextová proměnná – čím vyšší je podíl vysokoškolačů v obci, tím častěji se lidé všech vzdělanostních skupin kloní k pravici (Kostelecký, Čermák 2004). Specifická míra nezaměstnanosti vysokoškolačů se v Česku pohybuje na velice nízkých hodnotách, avšak existují i regiony, kde vysokoškolači hledají práci velmi těžko (Feřtřová, Temelová 2011). Podíl vysokoškolačů navíc do jisté míry charakterizuje ekonomickou úroveň v regionu a naznačuje, že zde existují lépe placené pracovní pozice. Do modelu jsme zařadili i volební účast, která významně souvisí se sociálním kapitálem v regionu a která může být zprostředkující proměnnou mezi vývojem ekonomiky a volbou levice.

Zdrojem dat, z nichž byly vypočítány hodnoty nezávisle proměnných, bylo Sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011. V případě voleb v roce 2002 volební výsledky vztahujeme ke sčítání v roce 2001, v roce 2006 k průměrným hodnotám ze sčítání 2001 a 2011 a u voleb v roce 2010 ke sčítání 2011. Změna míry nezaměstnanosti je vyjádřena vzorcem:

$$\text{změna míry nezaměstnanosti} = (Mn_y - Mn_{y-1}) / Mn_{y-1},$$

kde Mn_y je míra nezaměstnanosti v roce y a Mn_{y-1} míra nezaměstnanosti v roce $y-1$ (tedy o rok dříve).⁵⁴ Analýzy jsme provedli s identickými ukazateli na úrovni obcí a na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP). Základní parametry regresních modelů jsou postupně uvedeny v tabulkách 17 a 18.

⁵⁴ Interval jeden rok byl zvolen proto, že je dostatečně dlouhý na to, aby si média změny všimla a voliči ji zaregistrovali, ale dostatečně krátký na to, aby si lidé pamatovali situaci cca rok před volbami, a mohli tak případně vzít změny v míře nezaměstnanosti při svém volebním rozhodování v potaz. Ve všech případech jsme hodnoty indexu počítali s využitím shodných ukazatelů nezaměstnanosti, takže hodnota výsledného ukazatele „změna míry nezaměstnanosti“ nijak nezávisí na změnách metodiky.

Tabulka 17. Základní parametry modelu za obce vysvětlující vliv míry nezaměstnanosti a změny míry nezaměstnanosti na volební zisky levice ve volbách do Poslanecké sněmovny 2002, 2006 a 2010

	Standardizované regresní koeficienty		
	2002	2006	2010
míra nezaměstnanosti v roce voleb	0,163	0,182	0,241
změna míry nezaměstnanosti	-0,060	-0,057	-0,047
podíl obyvatel ve věku 18–24 let	-0,029	-0,003	-0,049
podíl obyvatel starších 65 let	0,024	0,082	0,156
podíl vysokoškoláků	-0,169	-0,298	-0,314
volební účast	0,500	0,426	0,319
R²	0,289	0,249	0,258

Zdroj: Vlastní výpočty z dat ČSÚ, MPSV.

Výsledky regresních modelů analyzujících volby v letech 2002, 2006 a 2010 ukazují, že *změny v míře nezaměstnanosti* mají jen velice malý vliv na volební zisky levicových stran. Ačkoli jsou regresní koeficienty proměnné změna míry nezaměstnanosti statisticky významné ve všech třech modelech, jejich podíl na vysvětlení modelu je malý a příklon k levicovým stranám z velké části vysvětlují zejména výše volební účasti, podíl vysokoškolsky vzdělaných v obci a samotná hodnota relativní míry nezaměstnanosti. Vztah mezi změnami míry nezaměstnanosti a podílem hlasů pro levice je opačný proti našim předpokladům. Když v obci v roce voleb přibylo nezaměstnaných oproti roku před volbami, tak ve volbách poklesl podíl hlasů pro levice, i když velice nepatrně, a to při kontrole vlivu dalších nezávislých proměnných charakterizujících věk, vzdělání obyvatel obce a volební účast. Vysvětlením pro to může být celková dlouhodobá stabilita volebního chování, kdy příklon k levicovým politickým stranám ovlivňuje spíše samotná hodnota míry nezaměstnanosti, celková situace v obci ovlivněná i podílem starších lidí žijících v obci než krátkodobé změny v nezaměstnanosti. Z tabulky 16 vyplývá, že v průběhu let roste význam relativní míry nezaměstnanosti jako faktoru vysvětlujícího podporu levicových stran (roste význam třídního hlasování), ale též podílu obyvatel starších 65 let žijících v obci a vliv podílu vysokoškolsky vzdělaných v obci (v posledním případě však se zvyšujícím se podílem vysokoškolsky vzdělaných klesá podíl levice). Naopak na popularitu levice má s postupem času stále menší vliv výše volební účasti (klesá schopnost mobilizovat levicové voliče), přičemž čím je volební účast vyšší, tím mají levicové strany, při kontrole

vlivu ostatních proměnných, v obci vyšší podporu. Celkově vzato je volba levicové strany stále více příkladem ekonomického hlasování podle teorie racionální volby, ale pouze pokud je ekonomická situace v obci měřena vyšší nezaměstnaností a nikoli dynamikou její změny. Největší vliv na podíl levice měla volební účast v roce 2002, neboť v tomto roce se zúčastnil voleb rekordně malý počet voličů, pouhých 58 procent. Těmito volbami končilo vládní období fungující díky tzv. opoziční smlouvě ČSSD s ODS. Pragmatické popření rozdílů mezi pravicovou a levicovou politikou v opoziční smlouvě mělo vliv na atmosféru ve společnosti a na postoj obyvatel k politice a politikům (Chudilová 2002). Při volbách se to projevilo nízkým zájmem o volby, ale i příklonem k různým hnutím prosazujícím obrodu politických stran a politického prostředí. Levici tak podržela zejména voličská disciplína voličů KSČM, jimiž podporovaná strana v těchto volbách dosáhla maximálního úspěchu od roku 1989 a získala 18,5 procent hlasů. V dalších volbách volební účast mírně vzrostla, avšak již nikdy nedosáhla úrovně, jakou dosahovala před rokem 2002.

S cílem podrobněji prozkoumat vztah mezi změnami míry nezaměstnanosti a podporou levicových stran ve volbách jsme obce v případě všech třech voleb rozdělili do čtyř kategorií podle výše relativní nezaměstnanosti a růstu nebo poklesu nezaměstnanosti oproti předcházejícímu roku:

	nezaměstnanost vyšší než medián	nezaměstnanost nížší než medián
nárůst nezaměstnanosti	1. kategorie	3. kategorie
pokles nezaměstnanosti	2. kategorie	4. kategorie

Ačkoliv naše modely nepotvrdily pozitivní vztah mezi růstem nezaměstnanosti před volbami a růstem podpory pro levicové strany v celém souboru obcí, ještě jednou jsme se vrátili k původnímu v literatuře uváděnému předpokladu, že v obcích, v nichž se poslední rok před volbami zvýšila nezaměstnanost, vzrostla i podpora levice ve sněmovních volbách. Zkoumali jsme, zda tento předpoklad platí alespoň v některé z výše popsanych kategorií obcí. Nárůst popularity levicových stran jsme očekávali zejména v kategorii obcí, kde byla dosud míra nezaměstnanosti nízká (kategorie 3). Ani v tomto případě se ovšem náš předpoklad ve zkoumaných volbách nepotvrdil a byl platný pouze v dílčích případech. Proměnná změna míry nezaměstnanosti ve většině případů nebyla signifikantní a vzájemný vztah se potvrdil pouze v kategorii 4, tedy v obcích s celkově nízkou nezaměstnaností, kde se v době voleb nezaměstnanost ještě snížila, což se odrazilo na poklesu podpory levice ve volbách. V případě voleb v letech 2002 a 2010 byla signifikantní proměnná charakterizující změny míry nezaměstnanosti i v případě kategorie 1, tedy kategorie obcí s vysokou nezaměstnaností, které se potýkaly s jejím dalším růstem. V těchto obcích má levice tradičně vysokou podporu a negativní vztah mezi změnami nezaměstnanosti a podporou levice, který se projevil i v této kategorii poklesem hlasů pro levicové strany, je možné vysvětlit celkovou frustrací voličů a pravděpodobně i odklonem části voličů k populistickým a extremistickým

stranám. Rozdělení obcí do kategorií nezaměstnanosti dobře ukázalo význam jednotlivých vysvětlujících proměnných. Zatímco v obcích s celkově vyšší relativní nezaměstnaností se na vysvětlení podpory levicových stran nejvíce podílí volební účast, v obcích s nižší nezaměstnaností má vedle volební účasti významný vliv i podíl vysokoškoláků a podíl osob starších 65 let (výjimku tvoří volby 2002, o kterých jsme již ve vztahu k volební účasti mluvili). Oblasti s vyšší relativní nezaměstnaností obecně patří mezi regiony, kde je účast ve volbách nižší, z modelu však vyplývá, že pokud voliči k volbám přijdou, volí z velké části levicové politické strany.

Nezaměstnanost je mikroregionální jev a reflektuje nejen charakter ekonomické situace v regionu, ale je současně do jisté míry i indikátorem sociální skladby obyvatelstva. Regresní model zachycující vliv nezaměstnanosti a změn v nezaměstnanosti na podporu levice ve volbách do Poslanecké sněmovny jsme proto testovali i na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP). Vycházíme přitom z toho, že volič je při svém rozhodování ovlivněn nejen situací vlastní nebo situací v obci, kde žije, ale i dalšími kontextuálními faktory na vyšší řádovostní úrovni. Agregací též odstraníme extrémní změny nezaměstnanosti zejména v nejmenších obcích, kde zvýšení počtu nezaměstnaných o jednoho či dva obyvatele může znamenat dramatický nárůst nezaměstnanosti.

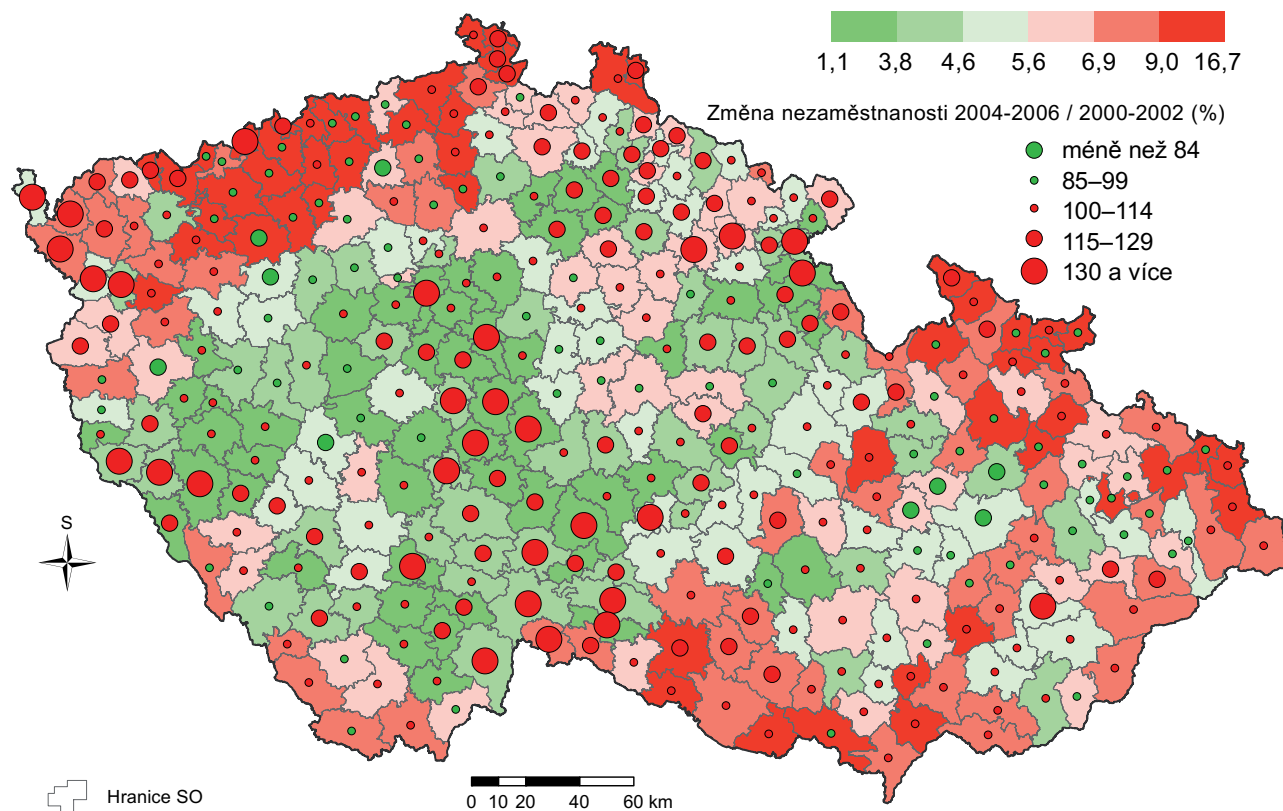
Tabulka 18. Základní parametry modelu za správní obvody obcí s rozšířenou působností (ORP) vysvětlující vliv míry nezaměstnanosti a změny míry nezaměstnanosti na volební zisky levice ve volbách do Poslanecké sněmovny 2002, 2006 a 2010

	Standardizované regresní koeficienty		
	2002	2006	2010
míra nezaměstnanosti v roce voleb	0,424	0,511	0,292
změna míry nezaměstnanosti	-0,110	-0,198	-0,013
podíl obyvatel ve věku 18–24 let	-0,114	-0,015	-0,167
podíl obyvatel starších 65 let	0,030	0,181	0,267
podíl vysokoškoláků	-0,216	-0,249	-0,236
volební účast	0,557	0,453	0,250
R²	0,362	0,326	0,239

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ČSÚ, MPSV.

Výsledky regresní analýzy ukazují, že změny v nezaměstnanosti mezi rokem před volbami a rokem volebním měly vliv na podporu levice pouze v roce 2006. Tento vztah není zanedbatelný a je stejně jako v případě analýzy na úrovni obcí negativní. Nárůst nezaměstnanosti ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností mezi lety 2005 a 2006 se tak projevil poklesem popularity levice ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Vysvětlení tohoto negativního vztahu souvisí s dříve zmíněným vývojem regionální diferenciace nezaměstnanosti, kdy v tomto období docházelo ke snižování rozdílů v nezaměstnanosti mezi regiony a nezaměstnanost rostla zejména v regionech, kde se dosud pohybovala na nižší úrovni (viz obrázek 29). Tyto oblasti z velké části dosud patřily spíše k pravicovým regionům a nárůst nezaměstnanosti nevedl jednoduše k analogické změně volebního chování jejich obyvatel ve prospěch levicových stran. Dynamika ekonomické změny měřená vývojem nezaměstnanosti byla pouze dílčím způsobem reflektována ve změně volebního chování. V té době vládla již v druhém volebním období sociální demokracie (ČSSD), přičemž během tohoto volebního období se ve funkci vystřídali tři sociálně-demokratičtí premiéři, takže voliči mohli svým chováním též „trestat“ vládní sociální demokraty za nespokojenost s vnitrostranickou politikou. Podíl voličů levice se v místech s tradičně vysokou nezaměstnaností, jako jsou např. Ústecko, Karlovarsko nebo Ostravsko, výrazně nezvýšil a zůstal na dlouhodobě vysoké úrovni.

Obrázek 29. Změny nezaměstnanosti před volbami 2006

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ČSÚ, MPSV.

Srovnání regresních analýz provedených na úrovni obcí a úrovni ORP poukazuje na riziko využívání ukazatelů nezaměstnanosti na úrovni obcí pro měření ekonomické situace jakožto indikátoru pro existenci ekonomického hlasování v intencích teorie racionální volby. Zatímco funkční vztahy týkající se volební účasti, podílu vysokoškolačů či podílu starších osob a politické inklinace k levicovým stranám jsou řádově indifferenční, indikátory výše a změny nezaměstnanosti vykazují podstatně odlišné výsledky podle toho, jakou územní jednotku v analýze používáme. Na úrovni ORP vysvětlí proměnná míra nezaměstnanosti v roce voleb zhruba dvakrát tolik variability modelu, než je tomu u téže proměnné využité při analýze na úrovni obcí. Využití míry nezaměstnanosti jakožto proměnné v modelu volebního chování na úrovni obcí se nejeví jako vhodné. V případě proměnné změna míry nezaměstnanosti použité na úrovni obcí je relativně stabilní funkční vztah vysvětlující volební zisky levice při opakování analýzy na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP) buď zneplatněn (2002, 2010), nebo naopak zintenzivněn (2006). Měřeno na úrovni ORP je volba levicové strany stejně jako v předchozím případě ekonomickým hlasováním podle teorie racionální volby, ale pouze pokud je měřena výší nezaměstnanosti. Měření ekonomického hlasování pomocí dynamiky změn nezaměstnanosti je buď neprokazatelné, nebo má opačný směr závislosti než teorie racionální volby očekává. Nárůst nezaměstnanosti v obci i ORP oproti roku před volbami vede k poklesu volebního výsledku levicových stran.

V kapitole jsme testovali teorii racionální volby na agregovaných volebních a sociodemografických datech pro období od roku 2002 do roku 2010. Podle této teorie souvisí podpora politických stran s vývojem ekonomiky a volič k volbám přistupuje s cílem maximalizovat svůj užitek a minimalizovat svoje náklady. Na základě regresních analýz jsme zjišťovali, jaký vliv má míra nezaměstnanosti v době voleb a její změny před volbami v jednotlivých obcích nebo ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností (ORP) na růst či pokles hlasů ve volbách pro levicové strany, tedy ČSSD a KSČM (v roce 2010 i SPOZ). Z analýzy dat vyplývá, že samotná míra nezaměstnanosti v obci i v ORP pozitivně souvisí s podílem hlasů pro levice u všech sledovaných voleb i při kontrole vlivu dalších proměnných charakterizujících věk a vzdělání obyvatel a volební účast. Změny v míře nezaměstnanosti na úrovni obcí ovlivňovaly volební výsledky politických stran též u všech sledovaných voleb, avšak tento vliv není příliš velký a regionální rozdíly v podpoře levicových stran vysvětlují více jiné proměnné. Povaha funkčního vztahu mezi volbou levicové strany a změnou nezaměstnanosti oproti roku před volbami v perspektivě teorie racionální volby je orientována opačně, než jsme předpokládali. Růst nezaměstnanosti nevede k nárůstu podílu hlasů pro levicové strany, ale naopak, i když je tento vztah velmi slabý. Kladný vztah mezi nárůstem nezaměstnanosti a podporou levice se neprojevil ani v případě, když jsme obce rozdělili podle výše relativní nezaměstnanosti a podle charakteru změn nezaměstnanosti (nárůst/pokles). Při analýze tohoto vztahu na úrovni správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP) se jako statisticky významný ukázal vztah mezi změnami v nezaměstnanosti a podporou levice pouze v případě voleb v roce 2006. Stejně jako na úrovni obcí byl vztah mezi volbou levicové strany a změnou nezaměstnanosti oproti roku před volbami orientován negativně. Nárůst nezaměstnanosti vedl k poklesu volebního výsledku levicových stran. Podle našeho názoru je to pravděpodobně způsobeno diferencovaným vývojem nezaměstnanosti v regionech, která v tomto období vykazovala de facto konvergenci. Neza-

městnanost před volbami v roce 2006 vzrostla nejvíce v regionech, kde dříve získávaly větší podporu pravicové strany a kde nezaměstnanost vzrostla v období sociálnědemokratické vlády. Voliči levicových stran se zachovali v intencích modelu odměny a trestu a potrestali levicové strany za neuspokojivé vládnutí nízkou volební podporou.

Teorie racionální volby je bezesporu využitelná pro vysvětlení změn volebního chování, jak jsme ilustrovali na příkladu levicových stran v Česku. Její vhodnost je ale vzhledem k multistranickému systému politických stran a diferencované povaze voličských reakcí na změny nezaměstnanosti limitovaná. Voliči reagují na vývoj vlastní ekonomické situace měřené změnou obecné nezaměstnanosti v období těsně před volbami v duchu teorie racionální volby, ale tato reakce je ovlivňována mnohem více samotnou výší relativní nezaměstnanosti než jejími změnami v období před volbami. V obcích s vyšší nezaměstnaností získávají levicové strany tradičně větší podporu a další zvyšování nezaměstnanosti nemá na voliče mobilizační efekt. V obcích s nejnižší mírou nezaměstnanosti nemají změny nezaměstnanosti takřka žádný vliv a vysvětlující roli přebírají jiné proměnné. Významný vliv pro vysvětlení vlivu měř nezaměstnanosti a jejich změn na podporu levice má výše volební účasti. V obcích s celkově vyšší relativní nezaměstnaností, kde k volbám chodí mnohem nižší procento voličů než jinde, má volební účast mnohem větší vliv na vysvětlení popularity levice ve volbách do Poslanecké sněmovny než v obcích s nižší nezaměstnaností. V těchto obcích se na vysvětlení podpory levice ve volbách mnohem více podílí ukazatel podílu vysokoškoláků nebo podílu osob starších 65 let žijících v obci.

Literatura:

- Andersen, Ch. J. 2007. „The End of Economic Voting? Contingency Dilemmas and the Limits of Democratic Accountability. „ *Annual Review of Political Science* 10: 271-296.
- Ansolabehere, S., E. Snowberg. 2008. „Sociotropic Voting and the Media“. http://www.politics.as.nyu.edu/docs/IO/12599/Economic_Voting.pdf [10.12.2014]
- Bernard, J., T. Kostecký. 2014. Prostorový context volebního chování – jak působí lokální a regionální prostředí na rozhodování voličů. *Sociologický časopis* Vol. 50, No. 1: 3-28.
- Blais, A. 2000. *To vote or not to vote?: The merits and limits of rational choice theory*. University of Pittsburgh.
- Books, J., Ch. Prysby. 1999. „Contextual Effects on Retrospective Economic Evaluations. The impact of the State and Local Economy“. *Political Behaviour*. Vol. 21, No. 1
- Burden, B. C., A. Wichowsky. 2014. „Economic Discontent as a Mobilizer: Unemployment and Voter Turnout“. *The Journal of Politics*. Volume 76. Issue 04. October 2014. Pp.: 887-898.
- Conway, M.M. 1981. „Political Participation in Midterm Congressional Elections: Attitudinal and Social Characteristics during the 1970's“. *American Politics Quarterly* 9: 222-244.
- CVVM. 2014. Česká veřejnost o nezaměstnanosti. Tisková zpráva. Praha: Sociologický ústav.
- Downs, A. 1957. „An Economic Theory of Political Action in a Democracy“. *The Journal of Political Action*, Volume 65, Issue 2: Pp.: 135-150.
- Duch, R.M., R. Stevenson. 2006. „Assessing the magnitude of the economic vote over time and across nations“. *Electoral Studies* 25 (2006): 528-547.
- Evans, G., R. Andersen. 2004. The Political Conditioning of Economic Perceptions: Evidence from the 1992-97 British Electoral Cycle. University of Oxford: Nuffield College Politics Working Paper 2004-W9
- Feřtřová, M. 2011. „Nezaměstnanost a sociální dávky.“ In: Martin Ouředníček, Jana Temelová, Lucie Pospíšilová (eds.) *Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky*. Praha: Karolinum.
- Feřtřová, M., J. Temelová. 2011. „Prostorová specifika strukturální nezaměstnanosti na úrovni obcí v České republice.“ *Sociologický časopis* Vol. 47, No. 4: 681-715.
- Fiorina, M. 1978. „Economic Retrospective Voting in American National Elections: A Micro-Analysis.“ *American Journal of Political Science*. Vol. 22 (2):426-443.
- Green, D. P., I. Shapiro. 1994. *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*. Yale University Press.
- Hindmoor, A. 2006. *Rational choice*. New York: Palgrave MacMillan
- Jordahl, H. 2006. „An economic analysis of voting in Sweden“. *Public Choice* 127, No. 3/4: Pp. 251-273
- Kostecký, T., D. Čermák. 2004. „Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů“. *Sociologický časopis* Vol. 40, No. 4. Pp.: 469-487
- Kramer, G. 1971. „Short-term Fluctuations in U.S. Voting Behaviour. 1896-1964“. *American Political Science Review* 71: 131-143.
- Lewis-Beck, M.S., M. Paldam. 2000. "Economic Voting: An Introduction." *Electoral Studies* 19.2-3: 113-121.
- Lewis-Beck, M.S., M. Stegmaier. 2000. „Economic Determinants of Electoral Outcomes.“ *Annual*

Review of Political Science. Vol.3: 183-219.

Lindgren, K.-O., K. Vernby. 2014. „The Electoral Impact of Unemployment: Evidence Using District-Level Data from the Financial Crisis“. APSA 2014 Annual Meeting Paper available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2455646> [22.10.2014]

Mareš, P., J. Vyhlídal, T. Sirovátka. 2002. *Nezaměstnaní na trhu práce. Dopady nezaměstnanosti, hledání zaměstnání, faktory marginalizace a úspěchu na trhu práce*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Nannestad, P., M. Paldam. 1994. “The VP-function: A survey of the literature on vote and popularity functions after 25 years.” *Public Choice* 79: 213-245.

Pacek A. 1994. „Macroeconomic conditions and electoral politics in East Central Europe.“ *American Journal of Political Science*, Vol. 38, No. 3, Pp.: 723-744.

Radcliff, B. 1992. „The Welfare State, Turnout, And the Economy: A Comparative Analysis“. *American Political Science Review*. Vol. 86 (2): 444-454.

Říchová, B. 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. Portál. 304p.

Simon, H. A. 1982. *Models of bounded rationality: Empirically grounded economic reason* (Vol. 3). MIT Press.

Sirovátka, T., O. Kofroňová, J. Kotíková, J. Winkler. 2013. *Problémy trhu práce a politiky zaměstnanosti*. Masarykova univerzita Brno, VÚPSV Praha, Národní vzdělávací fond

Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020. 2013. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Staženo 27. 7. 2015 z https://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/strateg_zam_2020

Svačinová, P. 2013. „Ekonomické hlasování a odpovědnost vládních stran ve střední Evropě“. *Středoevropské politické studie/Central European Political Studies Review*. Ročník XV, Číslo 2-3: 77-100.

Tomeš, J. 1996. Vývoj regionálních rozdílů v nezaměstnanosti jako indicator transformačních změn. In: Hampl, M. (ed). *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. Pp.: 255-301.

Tucker, J. A. 2001. „Economic Conditions and the Vote for Incumbent Parties in Russia, Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic from 1990 to 1996.“ *Post-Soviet Affairs*. Vol. 17, Issue 4

Tucker, J. A. 2006. *Regional Economic Voting. Russia, Poland, Hungary, Slovakia and the Czech Republic 1990-1999*. Cambridge University Press. 444p.

Tufte, E. R. 1980. *Political control of the economy*. Princeton University Press.

Uslaner, E. M. 1989. „Looking forward and looking backward: Prospective and retrospective voting in the 1980 federal elections in Canada“. *British Journal of Political Science* 19 (4): 495-513.

Vyhlídal, J., P. Mareš. 2006. *Mění se rizika a šance na trhu práce. Analýza postavení a šancí vybraných rizikových skupin na trhu práce*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Wolfinger, R. E., S. J. Rosenstone 1980. *Who votes?* New Haven: Yale University Press.

Wright, J. R. 2012. „Unemployment and the Democratic Electoral Advantage“. *American Political Science Review*. Vol. 106, No. 4 Pp. 685-702.

Vliv lokálního prostředí na volební chování v Česku

ABSTRACT: Influence of the local context on voting behaviour in Czechia – There are significant differences in voting behaviour among municipalities and regions in parliamentary elections in Czechia. In the following study we concentrate on the influence of the local context on voting behaviour. We studied 10 municipalities and regions with a specific voting behaviour, which, however, does not correspond to voting behaviour what could be expected according to the socio-demographic characteristics of the population. Using qualitative data analysis (focus groups and in-depth interviews), we focused on causes of voting behaviour difficult to reveal through quantitative methods. According to analysis, the socio-economic structure of the inhabitants of the regions, together with the influence of the family, family history, traditions and experiences shaped by the historical development of the region, have significant impact on the political socialization and voting behaviour. Local politics and local politicians also have some influence. At the same time, we have noticed differences between individual municipalities and regions representing different party families.

KEY WORDS: elections – voting behaviour – regional differences – local context – municipalities and regions in Czechia – local politics

1. Úvod

Výzkum regionální diferenciace volebního chování je klasickou součástí politické geografie. Zkoumáním příčin toho, proč lidé na různých místech volí v parlamentních volbách odlišně, se geografové zabývali již na začátku minulého století (Siegfried 1913). Od té doby se však proměnily nejen metody zkoumání, ale i charakter volebního chování. Mnohé studie ukázaly, že pro regionální diferenciaci volebního chování je vedle charakteristik voliče samotného podstatný i vliv kontextu, ve kterém volič utváří své politické postoje. Tento článek je dalším příspěvkem do široké diskuse na téma vlivu lokálního prostředí na volební chování jedince. Při zkoumání příčin rozdílů ve volebním chování v současném Česku jsme se snažili jít mnohem více do hloubky a prostřednictvím kvalitativních metod zkoumat i témata, která byla dosud do jisté míry při zkoumání regionální diferenciace volebního chování opomíjena, neboť jsou kvantitativními metodami obtížně dosažitelná.

Při studiu volebního chování byl dlouhou dobu kladen důraz na stabilitu a teorie se snažily vysvětlit zejména příčinu toho, proč voliči dlouhodobě ve volbách podporují určité politické strany. Se změnami ve společnosti a s tím souvisejícími i změnami v chování politických stran a zejména s rostoucími tendencemi k personalizaci politiky však dochází k proměnám volebního chování (Mainwaring, Zoco 2007; Linek, Voženílková 2017). V posledních letech významně klesá volební účast (Linek 2013, Nový 2013) a zároveň se lidé mnohem častěji přiklánějí k politickým stranám, které lze obtížně zařadit na pravo-levé politické škále (tzv. catch-all strany) (Kostecký a kol. 2015). V souvislosti s tím mají někteří voliči tendenci soustředit se spíše na výběr kandidátů než stran a preferovat kandidáty, kteří na ně působí důvěryhodně, což často souvisí s tím, že je znají osobně. Podle některých autorů (Clarke a kol. 2004) je tento trend důsledkem toho, že se mainstreamové strany příliš neliší a navíc existuje řada témat, na kterých se v obecné rovině shodne většina voličů (např. boj proti korupci) (Naxera 2013). Rozhodnutí voličů jsou v současné době mnohem méně odhadnutelná než dříve a stranická identifikace oslabuje (Miller 1991; Dalton 2016).

Rozhodnutí voličů volit určitou politickou stranu v konkrétních volbách může mít řadu různých důvodů, z nichž mnohé jsou spojené se sociodemografickými charakteristikami voličů. Za volbou určité politické strany však mohou stát i jiné, obtížněji zjištělné důvody. Může to být sympatie k vedoucímu představiteli politické strany nebo podpora konkrétního lokálního kandidáta, v jiných případech je to podpora určitých hodnot, které politická strana zastává, nebo rozhodnutí na základě rady někoho blízkého. Cílem tohoto článku je zjistit, jaké další faktory mohou ovlivňovat rozhodnutí voličů jít k volbám a volit určitou politickou stranu a zda se tyto vlivy nějakým způsobem liší v regionech. Vycházíme přitom z teoretického přístupu (Agnew 1987, 1996, 2011; Books, Prysby 1991), podle kterého se lidé žijící v různých

regionech chovají ve volbách odlišně právě proto, že jejich chování je ovlivněno kontextem, ve kterém vyrůstali a žijí a který je důsledkem specifických socioekonomických a politickohistorických faktorů vztahujících se k danému místu. Tyto vzorce chování jsou předávány mezi generacemi v procesu politické socializace (Denver, Hands 1990; Ventura 2001) a prostřednictvím dalších lokálně specifických sociálních institucí, zejména prostřednictvím občanské společnosti (Tam Cho a kol. 2006). Při výzkumu jsme se zaměřili na vliv sociodemografické struktury obyvatel, na ekonomický vývoj v regionu či obci, na lokálně specifické školní vzdělávání, na místní média, na významné historické události, politické či kulturní osobnosti se vztahem k regionu nebo obci, na krajevou či lokální identitu a na existenci a vliv významných politických stran anebo jiných organizací (církve, spolky, neziskové organizace) i na další vlivy. V článku se podrobněji věnujeme vlivu demografické a socioekonomické struktury regionu, vlivu historických událostí včetně rodinné historie a vlivu komunální politiky, které se ve výzkumu ukázaly jako nejvýznamnější.

2. Příčiny teritoriálních rozdílů ve volebním chování

Při hledání příčin toho, proč lidé v různých regionech volí v parlamentních volbách odlišně, byl a jsou geografové používány převážně kvantitativní metody. Volební výsledky byly analyzovány ve srovnání s různými druhy dat (demografickými, ekonomickými, s výsledky voleb v historii) (např. Johnston, Pattie 2006; v českém kontextu Balík 2006, Kostecký a kol. 2014, 2015; Pink a kol. 2012; Maškarinec 2011). Nejčastěji byly prostorové odlišnosti ve volebním chování vysvětlovány odlišnou strukturou obyvatel žijících v různých regionech (Butler, Stokes 1969) (kompozitní přístup). Podle Kinga (1996) může být politické chování jedince dokonce zcela vysvětleno individuálními faktory a „prostorové odlišnosti jsou důsledkem nedokonalé znalosti informací o těchto jedincích“. Druhý přístup (kontextuální) zdůrazňuje, že odlišnosti ve struktuře obyvatelstva nepochybně přispívají k rozdílům ve volebním chování v různých regionech, avšak samy o sobě k vysvětlení nestačí, a regionální rozdíly mají i další příčiny vycházející z kontextu jako např. ekonomické, sociální, kulturní i historické (Agnew 1987, 1996, 2011; Books, Prysby 1991; Johnston 1974; Pattie, Johnston 2000). Kontext každého člověka je přitom vytvářen různorodými prostředími a ne všechna tato území lze vymezit teritoriálně. V klasických teoriích volebního chování hrají roli dva druhy kontextu – rodina a sociální třída. V našem výzkumu však vycházíme z pojmání kontextu více ve smyslu prostorovém, respektive jej chápeme jako prostorový kontext bydliště s jeho fyzickou i sociálně geografickými specifiky (viz. Bernard, Kostecký 2014).

Zastánci kontextového přístupu kladou důraz zejména na vliv tzv. sousedského efektu, kdy lidé žijící a spolu komunikující se vzájemně ovlivňují. Agnew (1987) zdůrazňuje jedinečnost místa a též význam určitých historických událostí a vývoje regionu nebo obce na utváření politických názorů obyvatel v průběhu politické socializace. Nehomogenita prostředí vede k prostorovým odlišnostem potřeb a zájmů voličů, avšak i způsobů získávání politicky relevantních informací a jejich obsahu (Bernard, Kostecký 2014). Politické rozhodování může přitom ovlivnit jak objektivní postavení jednotlivce ve společnosti, tak subjektivní vnímání situace osobní i situace ve společnosti. Určitý vliv byl přičítán i vlivu konkrétních kauz týkajících se určitého regionu a regionálnímu charakteru volební kampaně na volební výsledky.

Třetí přístup k vysvětlení volební diferenciace je vlastně kombinací obou výše zmíněných přístupů a zdůrazňuje se, že kontext působí na různé skupiny voličů odlišně a jeho vliv tak interaguje s vlivem individuálních charakteristik voličů (Bernard a kol. 2014).

Z dalších teoretických přístupů se příčinám volebního chování věnuje též psychosociální teorie volebního chování (Cambell a kol. 1960), která volební chování jedince vysvětluje pomocí tzv. trychtýře příčinných souvislostí (funnel of causality), podle kterého existuje celá řada různorodých příčin ovlivňujících volební chování jedince lišící se v čase zbývajícím do voleb. Kromě sociodemografických charakteristik jedince má významný vliv na volební chování stranická identifikace, volební témata a osobnosti kandidátů (Cambell, Gurin, Millet 1954; Lewis-Beck a kol. 2008). Stranická identifikace v Česku je však oproti USA, kde tato teorie vznikla, relativně nízká (Linek, Lyons 2013).

Chování českých voličů je podle několika studií prostorově značně homogenní (Kouba 2007; Lyons, Linek 2010) a vliv prostorového kontextu zkoumaný na úrovni okresů je málo

významný, neboť rozdíly na regionální úrovni lze z velké části vysvětlit odlišnou strukturou elektorátu podle konfliktních linií (Kouba 2007). Pro českou politiku byla dlouhou dobu určující socioekonomická konfliktní linie dělící strany na pravici a levici, avšak s nástupem nových stran ve volbách v roce 2010 a 2013 se vysvětlovací kapacita tohoto modelu v prostoru snížila, neboť volební podpora nových stran je takřka nezávislá na sociodemografických charakteristikách regionů (Havlík, Voda 2016; Maškarinec 2017). Předcházející studie ukázaly, že specifické volební chování může mít též příčinu v minulosti (Jehlička, Sýkora 1991; Krivý 1999; Pink a kol. 2012; Kostecký a kol. 2014, 2015), avšak v průběhu času dochází k relativnímu oslabení původních historických souvislostí a k určité změně prostorových vzorců vzhledem k nerovnoměrnému socio-ekonomickému rozvoji Česka (Kostecký a kol. 2015). V případě Česka tak někteří autoři (Smith, Matějů 2011) hovoří spíše o restratifikaci politiky v souvislosti s prohlubující se diferenciací společnosti.

Chování voličů v konkrétních volbách může též ovlivnit nějaká událost, která se místních obyvatel přímo dotýká, anebo to, že z dané obce pochází nějaký kandidát (Pink, Voda 2009; Malcová 2012). Určitý vliv kontextových jevů v českém prostředí ukázala i práce Bernarda a kol. (2014), kteří analyzovali vybrané kontextové efekty na úrovni obcí. Autoři potvrdili na základě analýzy agregovaných dat existenci sousedského efektu, kdy sociální skupina převládající v obci dokáže pomocí lokálních interakcí přesvědčit část ostatních ke změně volebního chování a vzájemně posilovat svou politickou identitu. Religiozita má podle nich vliv na volbu politické strany nejen jako individuální znak voličů, ale je i kontextovou charakteristikou, kdy blízkost a vyšší podíl věřících v určitém regionu zvyšuje pravděpodobnost volby určité politické strany (KDU-ČSL), a to i v případě, kdy jedinec samotný se k víře nehlásí (Bernard, Kostecký, Šimon 2014). Jako další kontextová proměnná se v tomto výzkumu ukázala skladba voličů podle sociálního postavení (zejména vliv podílu podnikatelů v obci), která souvisela s podporou ODS. Upozornili též na vliv silných kandidátů, vliv regionálního ekonomického vývoje i specifických historických zkušeností a lokálních kultur v jednotlivých regionech (ibid.).

Volební výsledky významně ovlivňuje účast ve volbách, která je též regionálně diferencovaná. Účast ve volbách do Poslanecké sněmovny klesla v posledních letech tak výrazně, že více než třetina oprávněných voličů se posledních voleb neúčastnila (Linek 2012). Česká republika v tom kopíruje celosvětový trend. Linek (2012) identifikuje příčiny poklesu volební účasti na různých řádovostních úrovních – na mikroúrovni v podobě změněných hodnot, na mezourovni v podobě mobilizačních aktivit zájmových organizací a rodinné mobilizace a na makroúrovni v podobě změn v soutěživosti a důvěryhodnosti politických stran. Volební účast má systematický vliv na volební zisky některých politických stran, přičemž v některých případech není vztah mezi volební účastí a volebním výsledkem lineární (ibid.). Vliv volební účasti na zisky se nejvíce projevoval u ODS, jejíž podpora postupně klesala s vyšší volební účastí, a pro KSČM, jejíž podpora vychází z poměrně pevného jádra stoupenců se silnou stranickou identifikací, kteří pravidelně chodí k volbám, a zisky mezi nevoliči nejsou výrazné (Linek 2012). Z výzkumů založených na individuálních datech vyplývá, že volební účast ovlivňuje věk, vzdělání, náboženská afiliace, zaměstnanecký status (Linek, Lyons 2007; Linek 2012). Souvislost mezi věkem a volební účastí má zaoblený tvar: nejnižší je účast mladších voličů, následně účast s věkem roste, těsně před důchodovým věkem se stabilizuje a v pozdějším důchodovém věku (nad 75 let) zase mírně klesá (Linek 2012).

3. Metodologie

Při zkoumání vlivu lokálního kontextu na volební chování vycházíme z analýzy 9 skupinových diskusí (focus groups) a 44 rozhovorů provedených v desíti lokalitách v Česku. Výběru těchto lokalit předcházela rozsáhlý výzkum volebního chování na území Česka s cílem odhalit prostorové vzorce volebního chování ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1992–2013 (podrobněji viz anonymizováno). V rámci tohoto výzkumu byly vytipovány lokality, pro které je charakteristické určité stabilní volební chování se specifickou politickou orientací voličů, jenž ale svou charakteristikou neodpovídá volebnímu chování, které by se dalo očekávat podle sociodemografického složení obyvatel. Výběru lokalit předcházelo též

rozdělení polistopadových politických stran na základě teorie stranických rodin¹ do pěti skupin – sociálnědemokratické, komunistické, pravicové (fiskálně-konzervativní)², křesťanskodemokratické a autoritářské (extrémně pravicové)³ (Mair, Mudde 1998; Kubát 2004). Volební chování specifické „netypickou“ podporou stran patřících do pěti zmiňovaných skupin bylo zkoumáno vždy ve dvou typech modelových území, tvořených městem a (mikro)regionem – viz Tab 1.

Tabulka č. 1: Vybrané modelové lokality kvalitativního výzkumu podle politického zaměření, které je pro danou oblast charakteristické, resp. je silnější, než by se dalo očekávat z charakteristik populace⁴

Politické zaměření	Region	Město
Sociálnědemokratické	Čáslavsko	Rychvald (7457 obyvatel)
Komunistické	Blšansko	Oslavany (4693 obyvatel)
Křesťansko-demokratické	Brumovsko-Bylnicko	Brumov-Bylnice (5540 obyvatel)
Pravicové (fiskálně-konzervativní)	Turnovsko	Hronov (6125 obyvatel)
Autoritářské (extrémně pravicové)	Jilemnicko	Duchcov (8517 obyvatel)

Výběr daného modelového území nemusí znamenat a dost často ani neznamená, že tam daná strana ve volbách do Poslanecké sněmovny zvítězila, avšak pouze to, že k této straně se voliči v lokalitě přiklánějí více než v jiných regionech. Nutno též poznamenat, že výsledky voleb vyjadřují preference pouze určité části obyvatel, kteří v dané obci bydlí, tedy těch, kteří se aktivně voleb účastní, pomineme-li, že ve volbách do Poslanecké sněmovny mohou voliči po vystavení voličského průkazu volit i mimo místo svého trvalého bydliště. V analýze sociodemografických charakteristik obce a regionu jsme přitom vycházeli z dat o všech obyvatelích a ne pouze o voličích, kteří se zúčastnili voleb, čímž dochází k určitému zkreslení. Kromě lokalit s vyšším podílem voličů autoritářských stran (Jilemnicko, Duchcov) jsme ve všech lokalitách vedle skupinových diskusí vedli v každé v průměru 6 rozhovorů s místními politickými zástupci (současnými nebo i bývalými) a s dalšími významnými představiteli daného regionu, kteří mají neformální vliv (jako např. vydavatel místních internetových novin, biskupka, ředitelka muzea atd.).

Skupinové rozhovory předcházely individuálním hloubkovým rozhovorům. Výzkum se uskutečnil v letech 2014–2015. Ve skupinových rozhovorech respondenti, kteří byli vybíráni na základě kvót pohlaví, věk, volič určité politické strany, mluvili o důvodech volby určité politické strany v regionu nebo ve městě. Zatímco ve skupinových rozhovorech jsme se spíš snažili zjistit hlubší příčiny, které by mohly stát za tou konkrétní volbou, v případě hloubkových rozhovorů tak respondenti nemluvili o sobě a svých důvodech podpory určité politické strany, ale o lidech v jejich regionu a snažili se najít důvody, proč se lidé dlouhodobě přiklánějí k podpoře určité politické strany nebo směru. Jedná se tedy v jejich případě o interpretaci daného jevu, která vychází z poznatků a zkušeností respondenta. K tomuto kroku jsme přistoupili i proto, že otázka, kdo a jakým způsobem lidé volí, je pro mnoho lidí velmi osobní a citlivá, což se v mnohém potvrdilo zejména v případě skupinových rozhovorů. Rozhovory s respondenty se nejvíce vztahovaly k v té době posledním parlamentním volbám v roce 2013,

¹ Inspirovali jsme se přitom prací Michala Kubáta (2004) a jednotlivé současné politické strany jsme klasifikovali podle politické ideologie, programových cílů, prosazovaných hodnot a norem do odlišných stranických rodin (podrobněji viz Kostecký 2014).

² Do této stranické rodiny řadíme politické strany ODS, ODA, Unie Svobody-DEU, TOP09

³ Do této stranické rodiny řadíme Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa, Dělnická strana sociální spravedlnosti, Úsvit přímé demokracie T. Okamury

⁴ Každé politické zaměření bylo ve výzkumu zastoupeno vždy jedním regionem a jedním městem, které se s výjimkou Brumova-Bylnice nacházelo vždy v jiném regionu. Počet obyvatel se vztahuje k 1.1.2019 (zdroj ČSÚ).

kteře byly již velmi ovlivněné nástupem nových politických stran (ANO 2011, Úsvit přímé demokracie), nicméně jsme se ptali i na předchozí volební chování a na důvody jeho změn či stability.

Jako jeden z metodologických nedostatků se ukázalo, že ačkoli se všechny rozhovory zaměřovaly na volby do Poslanecké sněmovny a respondentům to bylo poměrně často připomínáno, zejména při hloubkových rozhovorech respondenti mnohdy sklouzávali k volbám komunálním, které se jich mnohem více osobně dotýkají a do kterých byli často aktivně zapojeni. Na druhou stranu, jak bude uvedeno později, z výroků respondentů vyplývá, že politika na komunální úrovni často ovlivňuje rozhodování voličů na úrovni parlamentní. Druhým metodologickým nedostatkem bylo to, že respondenti z velké části nemluví o příčinách vlastní volby určité politické strany, ale obecně o volbách v jejich regionu. I přes tyto nedostatky se podařilo nasbírat bohatý výzkumný materiál, který nám pomůže interpretovat důvody volebního chování ve vybraných regionech. Při interpretaci sebraných dat vycházíme z metody zakotvené teorie (Strauss, Corbinová 1999). Rozhovory byly analyzovány prostřednictvím programu na analýzu kvalitativních dat MAXQDA.

4. Co ovlivňuje volební chování v regionu

Rozhodnutí, jak volit v parlamentních volbách, je rozhodnutí komplexní a je formováno více hledisky. Jen malé procento lidí změní radikálně svůj názor ze dne na den a ve většině případů volba vychází z hlubších analýz vlastních postojů a situace v okolí. Jak ukázaly i předchozí výzkumy (Campbell a kol. 1960; Fiorina 1981; Kostelecký a kol. 2014, 2015), lidé snáze mění politické strany ve volbách, ale již méně své hodnoty, včetně politických. Rozhodnutí o volbách má v podstatě dvě fáze, v první fázi se volič rozhoduje, zda se voleb zúčastní či ne, teprve ve druhé fázi volí politickou stranu nebo hnutí.

Na obě tato rozhodnutí má vliv sociodemografická charakteristika voliče, ale též lokální kontext,

, který může odlišně působit na různé jedince (Agnew 1987, 1996, 2011; Books, Prysby 1991; Johnston 1974; Pattie, Johnston 2000; Zarycki 2002). Při zkoumání vlivu lokálního kontextu na volby v Česku jsme se zaměřili na různé vlivy jako např. struktura obyvatel regionu, specifický ekonomický vývoj, určité historické události spojené s regionem, lokální média, lokálně specifické školství, významné politické nebo kulturní osobnosti, specifická krajová či lokální identita, existence politických a jiných organizací nebo specifická volební kampaň.

Z výpovědí respondentů se zdá, že některé faktory jako např. volební kampaň mají v Česku jen malý vliv na rozhodování o volbě určité politické strany. Mnohem větší vliv má medializace různých politických afér, i když ne vždy s úbytkem hlasů pro danou politickou stranu nebo kandidáta. Např. v Čáslavi jedna mediální kampaň odhalující údajný korupční postup radnice a zejména jejího starosty v případě nakládání s penězi vedla naopak k posílení jeho preferencí a preferencí dané strany v obecních volbách. Média a v současné době s rostoucí měrou také internet mají podstatný vliv na rozhodování voličů. Respondenti sledují především celostátní média. Lokální soukromá média jsou aktivní zejména na Turnovsku a je otázka, jak významně ovlivňují celostátní preference, neboť jejich hlavním posláním je informovat především o kulturním, ale i jiném, dění v lokalitě. V ostatních regionech se spíše jedná o nějaký časopis nebo noviny vydávané radnicí, které různě kritickým způsobem referují o dění v obci, což však i přeneseně může mít vliv na celkové vnímání politické situace.

Z výpovědí respondentů našeho výzkumu se jako podstatný vliv na účast ve volbách i na konkrétní volbu politické strany nebo spíše směřování ukázal vedle vlivu socioekonomické struktury obyvatel regionu, též vliv rodiny, rodinné historie, tradice a zkušeností formovaných celkovým historickým vývojem daného regionu, případně obce samotné, včetně některých podstatných událostí tradovaných ve vyprávění nebo připomínaných v obci. Vedle těchto faktorů hraje určitou roli i úspěšná komunální politika, a to nemusí být přímo v dané obci, ale i např. v nedalekém, spádovém městě. Voliči si totiž všímají investic do veřejných budov a majetku, a když se radnici daří získávat finanční prostředky na různé projekty. Právě tyto vlivy se podle výpovědí respondentů zdají podstatnější než aktuální volební programy politických stran, aktuální politická situace, která je pro mnohé lidi nečitelná, nebo předvolební kampaň.

V případě nerozhodnosti nebo nedostatku informací se tak respondenti podle svých výpovědí obracejí k obecnějším hodnotám často spojeným s tradiční volbou určité politické strany nebo se nechají inspirovat svým okolím. Zásadní roli ve volbě hraje rodina ovlivňující politickou socializaci jedinců, která se prolíná všemi vlivy, neboť různá témata jsou v rodině různým způsobem probírána a různým způsobem rezonují.

V další části bych se chtěla podrobněji věnovat nejvýznamnějším příčinným souvislostem, které se ukázaly jako podstatné pro rozhodování voličů a ukázat některé společné rysy zmíněné ve výpovědích respondentů z modelových měst a regionů zařazených podle specifík volebního chování ke stejným stranickým rodinám.

4.1. Vliv komunální politiky

Ačkoli se v této analýze primárně soustředíme na volby do Poslanecké sněmovny, celostátní politiku nelze často oddělit od politiky regionální, zejména komunální. Jak již bylo řečeno v části o metodologii, sami respondenti v rozhovorech často přecházeli do komunálních témat. Z jejich výpovědí je zřejmé, že komunální politika zásadně ovlivňuje rozhodování voličů i v případě voleb parlamentních, a to zejména v případě, že klesá důvěra v celostátní politiku a roste odcizení.

Respondenti často tematizovali volby do parlamentu jako „ztrátu času“, neboť „svým hlasováním stejně nic nezmění“ a „politici před volbami jen slibují a pak z toho nic nesplní“, což vede k pochybnostem o smyslu voleb. Jedna respondentka nezáměrně o celostátní politické dění přičítala zejména pocitu deziluze a rozporu mezi očekáváními z 90. let a současným stavem politiky ovlivněným různými aférami. Malý zájem o parlamentní volby byl respondenty ve fokusních skupinách přičítán též tomu, že celostátní volby jsou spojené zejména s hlavním městem jako sídlem vlády a parlamentu a Praha je tematizovaná jako centrum moci daleko od jejich regionu, které se navíc o jejich problémy nezajímá. Parlamentní volby jsou též vnímány odosobněně, protože voliči se neztotožňují s kandidáty do parlamentu, neboť je vlastně neznají. *„A určitě, když jdu volit, tak mě baví komunální volby, protože ty lidi znám osobně a vím, komu mohu věřit a komu mohu dát hlas.“* (Hronov) Právě osobní znalost kandidáta nebo jeho rodáctví v určité obci vede k jeho větší podpoře, jak již ukázala i Malcová (2012). Touha po zastoupení místních ve vyšší politice dokonce vedla na Turnovsku ke vzniku iniciativy, aby lidé volili kandidáty v krajských volbách z obce nebo jejího nejbližšího okolí napříč politickým spektrem, aby byl region zastoupen, která měla poměrně velkou odezvu. Výsledkem bylo zvolení pěti zástupců z Turnovska do krajského zastupitelstva.

Komunální politika, která je mnohdy stavěna do kontrastu k politice celostátní, je v obcích voličům tematicky bližší, neboť řeší podle nich konkrétnější problémy. Stejně tak jsou jim bližší samotní kandidáti, protože mnohé z nich osobně znají, neboť jak bylo v rozhovorech vícekrát zmíněno – „toto je malé město (obec), tady se zná každý s každým“. Komunální politika byla respondentům bližší i proto, že si podle jejich výpovědí vlastně na politické strany nehraje a ačkoli předvolební boj může i nemusí být stranický, tak práce v zastupitelstvu obce již z velké části ze stranické ideologie nijak nevychází a „lidé se vždy nějak dohodnou“. Nutno však poznamenat, že se v našich rozhovorech týkalo převážně o menší sídla max. do 10 tisíc obyvatel.

Zmíněné faktory snižují volební účast v parlamentních volbách, takže, přestože jde o volby nejdůležitější, volby „prvního řádu“ (Reif, Schmitt 1980), je v nich v nejmenších obcích dokonce nižší volební účast než ve volbách komunálních (Kostecký, Krivý 2015).

Úspěšné nebo uspokojivé vedení obce nějakou politickou stranou může být podle výpovědí některých respondentů inspirací pro volby na vyšší úrovni, ve kterých kandidáty a politické strany „osobně neznají“ a pochybují o tom, jakou politickou stranu volit. Respondenti to tematizovali ve spojení: „pokud jsem spokojený s tím, jak to určitá politická strana vede v naší obci, regionu, tak je podpořím i na celostátní úrovni, kde již nemohu volit pouze podle toho, koho znám osobně či ne“. Takovým příkladem může být např. Čáslavsko, kde sociální demokracie dlouhodobě stojí v čele radnice a její přístup byl pozitivně hodnocen respondenty, i když v případě politických konkurentů s výhradami. ČSSD má na Čáslavsku dlouhodobě vysokou podporu i v parlamentních volbách.

„T: Co si myslíte, že má teda největší vliv na ty obyvatele, podle čeho se rozhodují, koho budou volit v celostátních volbách?

R: No, já nevím, spíš jako si myslím, že tu sociální demokracii podpoří, protože tady je dobrá v Čáslavi, ta sociální demokracie, jsou za ní vidět výsledky, a tak si myslím, že i ty lidi jsou tím docela ovlivněni. Jo, že, co se děje tady, tak potom se musí určitě odrazit i do toho celostátního měřítka.“ (Čáslavsko)

V rozhovorech byla často zmiňována i podpora obce významnými politickými osobnostmi z místa pocházejícími, zejména Milanem Urbanem (bývalým ministrem průmyslu a obchodu a v době konání rozhovoru vlivným poslancem ČSSD), který podle výpovědí dokáže pro region získat i finanční prostředky a podporu, ale i propojení osobností na komunální a parlamentní úrovni, neboť současný sociálnědemokratický starosta Jaromír Strnad je již od roku 2010 i senátorem.

Zároveň někteří komunální politici, současní i bývalí, jsou i určitým morálním vzorem pro obyvatele daného regionu. Např. na Turnovsku byli zmíněni první polistopadoví starostové, kteří již dříve vystupovali proti komunistickému režimu a dokázali nasměrovat komunální politiku určitým směrem. I starostka Hronova (několikrát zvolena za ODS, později za místní hnutí) často vystupuje proti zapojení komunistů do politiky a své názory prezentuje mimo jiné v místním periodiku nebo při diskusi s občany. Lokální představitelé tak často působí jako názoroví vůdci, kteří svým působením mohou ovlivňovat rozhodování voličů i v parlamentních volbách.

4.2. Vliv demografické a socioekonomické struktury regionu

Volba určité politické strany nebo spíše určitého politického proudu byla často ve výpovědích tematizovaná ve spojitosti s tradicí vycházející z historických okolností, které ovlivnily socioekonomickou charakteristiku regionu a strukturu jeho obyvatel. Sociální a socioekonomická skladba obyvatel se přitom významně v prostoru liší kvůli nerovnoměrnosti sociálněgeografických podmínek (Sellers et al. 2013; Hampl 2010).

Např. strukturu obyvatel města Čáslavi a okolí formovala podle jednoho z respondentů existence vojenské základny v obci, neboť se do obce postupně přestěhovali lidé z různých koutů celého Československa, kteří si teprve postupně vytvářeli k danému místu a lidem vztah. Z velké části se také podle něj jednalo o lidi loajální k tehdejšímu komunistickému vedení.

„Ta Čáslava jakoby má dva, měla dřív dva typy lidí – tradiční Čáslaváky, čili zemědělce s velikejma statkama a pak v podstatě jakoby přistěhovalce nejrůznějšího ražení a z nejrůznějších koutů republiky, jo, a teď se to postupně začalo nějak mísit a vznikla z toho taková zvláštní, zvláštní hmota, těžko identifikovatelná, která mě překvapuje, jak jsou třeba i jinde ochotnický divadla a jak sleduju i takovýto kulturní dění. Tady kdybyste se rozkrájela, tak v podstatě můžete uštvat šedesát lidí, který choděj na všechno, přesto tady ta nabídka je obrovská. Myslím si, že to vychází z toho, že v tý rovině se ty lidi jako měli vždycky líp, tím pádem se jako nemusej tolik snažit...“ (Čáslavsko)

Velmi specifickými příklady v našem výzkumu byly bývalé hornické oblasti (Oslavany, Rychvald, Duchcov), kdy se tento charakter obce odráží ve volebním chování i dlouho potom, co byly doly nebo provozy s nimi spojené uzavřeny a v místě se proměnila socioekonomická struktura obyvatel. Právě srovnávání s relativní ekonomickou prosperitou za komunismu může být pro mnoho voličů podstatným faktorem formujícím voličské preference. Zejména v regionech s vyšší podporou levicových stran bylo toto často tematizováno. Být horníkem za socialismu bylo spojeno nejen s prestiží ale i s vyšším finančním ohodnocením. Tato zkušenost se současně předává v rodině, a to i když některé doly byly uzavřeny již v 70. letech a v současné době již delší dobu není nikdo z rodiny v dolech zaměstnán. Jak uváděli respondenti, téměř v každé rodině v obci byl někdo horníkem a rodinná historie tak v mnohém ovlivňuje vnímání současné situace i jejich volební preference. Tradice volit levicové strany je

zároveň charakteristická vzhledem k fungování dolů pro některé oblasti již od první republiky (Oslavany, Rychvald).

T: Ale pořád vlastně ta podpora té strany při volbách do Poslanecké sněmovny funguje.

R: Funguje, protože je to zakořeněno v jejich rodinách, je to zakořeněno v myšlení těch jejich potomků, je to zakořeněno v tom, že v podstatě Oslavany nemají příliš jakoby pracující inteligenci, jak se to říkalo dřív, ale skutečně je pořád spíše větší míra podílu dělnických profesí a v těch rodinách je to povědomí zakořeněno, takže jde o historické zakořenění toho sociálního cítění, sociálních potřeb dělníků tady v Oslavanech, dělníků a horníků, tedy v tom vidím asi ten problém.“ (Oslavany)

Druhým příkladem, kdy dominantní ekonomická činnost dlouhodobě ovlivnila a ovlivňuje volební výsledky, jsou tradiční zemědělské oblasti. V nich byla před rokem 1989 zaměstnána většina obyvatel v zemědělství nebo na něj navázaných provozech (ubytovací kapacity, stravování v souvislosti s vyšším počtem brigádníků), které společně se zásadní proměnou zemědělství po roce 1989 z velké části ukončily svoji činnost. Tímto příkladem je v našem výzkumu tradiční chmelařská oblast Blšansko. Kontrast mezi fungující zemědělskou oblastí a současností, kdy zemědělskou práci převzaly stroje, v regionu vzrostla nezaměstnanost a mladí a vzdělaní lidé z něj odcházejí, je v rozhovorech často zmiňován. Podpora komunistické strany ve volbách je pak spojována s touhou po návratu k dřívější době, spojené se sociálními jistotami, ekonomickou prosperitou, vyššími platy a nižšími cenami.

„Ti lidé čekali od toho ODS něco jiného, čekali ty jistoty, čekali tu práci, jenomže, ti lidi se dostávají dneska do exekucí, protože nájmy jsou šílené, oni jsou na podpoře, nezaplátí. ... Takže začnou zjišťovat, že za komunistů.... oni si to nesrovnají, že se nevrátí to, co bylo, to už se nevrátí samozřejmě...., ale proto říkám, že na těch vesnicích jsou přece jenom jednodušší ti lidé, že přemýšlejí jednoduše. Byli to většinou zemědělci, tam kopali na poli, starali se o nějaký dobytek, doma neměli čas sledovat, co se děje někde ve světě v nějakých 70. letech, nebo to absolutně nevnímali, takže oni za těch komunistů měli práci, měli svoje slepičky doma, měli svoje bydlení, měli svoji jistotu....oni se vrací k těm komunistům, protože si myslí, že se budou mít zase tak, jako se měli předtím.“ (Blšansko)

Sociální skladba regionu se však promítá vedle volebních preferencí též do volební účasti. Zejména právě na Blšansku ale i v jiných regionech respondenti zmiňovali nízkou volební účast a to, že voleb se zúčastní zejména starší lidé, kteří pamatují období rozvoje regionu, což podle nich do značné míry ovlivňuje volební výsledky.

„A... já bych řekl, že komunistická strana má tady nejukázněnější voliče, to jsou lidi, kterejm je, já nevím, osmdesát, devadesát a k těm volbám přijdou, jednoznačně jsou první, který chodí, jako že... takový ty... dneska sedmdesátiletý, který byli padesátiletý, nebo v té době byli padesátiletý, tak ty tu jakoby zodpovědnost, nebo to svoje... svoje cítění, ty to maj jakoby befel, kdežto ty mladý jsou takový lehkomyšlný bych řekl v tomhleto směru. (Blšansko)

Význam zemědělství a tradičního vztahu k půdě byl zmiňován i na tradičně křesťanskodemokratickém Brumovsku-Bylnicku. V tomto regionu byl však mnohem více tematizován ve smyslu rodinném, kdy každá rodina měla dříve svoji půdu a své hospodářství, které jim bylo komunisty z velké části odebráno, což bylo vnímáno jako velká křivda tradovaná v rodinách. I za minulého režimu zde však bylo charakteristické, že každý měl své malé hospodářství, kterému se věnoval po pracovní době, což v současné době z velké části mizí, neboť lidé musí za práci dojíždět a již se jim tato činnost vzhledem k současným cenám nevyplatí. V případě tohoto regionu mají však podstatnější roli pro volební preference tradiční hodnoty spjaté s tímto regionem s vyšším podílem věřících.

Na druhou stranu v regionech, které byly do výzkumu vybrány vzhledem k vyšší podpoře pravicových stran, byla zmiňována jako charakteristika regionu lokální tradice řemesel a podnikavosti, a to i za socialismu (Turnovsko – pronajímání domů k rekreaci). Respondenti se vnímají mnohem více jako zvyklé spoléhat sami na sebe a ne na pomoc státu. Zároveň rozvoji

Turnovska napomáhá dálniční spojení s Prahou a blízkost Mladé Boleslavi, tedy i nízká nezaměstnanost. V Hronově byl vedle důrazu na strojní výrobu, v souvislosti s tím v rozhovorech tematizován i důraz na odborné vzdělání, které má v regionu tradici.

„... možná je to dáno i tím, jsme jedno z mála měst, kde se udržela strojírenská výroba a ba naopak se vlastně posílila ten, bývalé ČKD Wikov, dneska se celý rekonstruuje, představuje, prostě není to taková ta výroba prásk bum gumičky do auta a když automobilová výroba odejde o tisíc kilometrů na východ, tak tady po nás popel, ale tam je ta fabrika velká v tom, je to pro pět set zaměstnanců, že je to od vývoje až po ten finální jako produkt, jo, takže se tam hledají ne lidi, který seděj u toho pásu, ale který něco jakoby uměj.“ (Hronov)

Bernard a Kostelecký (2014) ukázali, že religiozita je relevantní kontextovou příčinou ovlivňující volební chování. Respondenti z Brumovska-Bylnicka zmiňují vysoký podíl věřících v regionu i některé osobnosti v regionu spjaté s církví. Farář byl po dlouhou dobu v odlehlých a poměrně uzavřených zemědělských oblastech tohoto regionu autoritou. V regionu je též poměrně známý příběh faráře, na jehož podporu se v 50. letech postavili místní lidé, kteří byli za to potrestáni dlouholetým vězením. Církevní představitelé jsou však podle výpovědí respondentů autoritami i v jiných regionech (Hronov, Rychvald).

Podporu křesťansko-demokraticky orientovaných stran, především KDU-ČSL, respondenti v současné době mnohem více spojují s hodnotami, které tato politická strana zastává a kterým je přikládán význam i u nich v rodinách po generace. V regionu je i častější, že spolu žijí v jednom domě dvě generace, které mnohdy k volbám chodí společně, a tradice volit křesťanskou stranu se předává v rodině. Též pravidelná návštěva kostela a setkávání s lidmi při různých akcích, které zastávají stejné hodnoty, posiluje politické přesvědčení a má homogenizační efekt. Na volební rozhodnutí má též vliv samotná aktivita církve, kdy se podle výpovědí před volbami čte v kostele dopis biskupa, který voliče vyzývá k účasti ve volbách a aby při svém rozhodování přihlédl k určitým hodnotám. Podle jedné z respondentek kněz dokonce přímo vyzýval k volbě KDU-ČSL.

„ Ono je to i o debatě, co děti v rodině vidí. Není to o tom, že by otec nutil dítě volit KDU, ale když ten člověk v té rodině vyrůstá a ti rodiče jsou sami vzorem nějakých hodnot, tak ten model chování se pomítá i k němu. Ale není to o něčem násilném, nebo o fanatismu. To není pravda. Děti vidí, o čem se rodiče mezi sebou baví.“ (focus group Brumov-Bylnice)

Jak bylo zmíněno i v předchozí citaci, politické postoje se formují již v dětství a během dospívání a zůstávají po zbytek života značně stabilní (Greenberg 1970), ne však neměnné. Rozhodování mohou významně ovlivnit některé životní situace a zkušenosti jako např. ztráta zaměstnání apod. (viz. teorie ekonomického hlasování, Evans, Andersen 2004; Lewis-Beck, Stegmaier 2007). Zároveň pro stranickou identifikaci je podstatná relativní stabilita politických stran, přičemž některé politické strany v postkomunistických zemích zatím fungují vzhledem k politické socializaci a přenosu politických postojů v rodině poměrně krátkou dobu (výjimkou je právě KDU-ČSL a KSČM).

V rozhovorech byly zmiňovány tradice regionu, rodinné tradice utvářené sociálním prostředím i historickými okolnostmi. Lokální tradice spojená s určitým politickým přesvědčením a směřováním bývá upevňována při akcích v obci a při lokálních interakcích, což má většinou homogenizační efekt na volební chování (Bernard, Kostelecký 2014). Při formování politických postojů může být významná i činnost spolků, i když tyto spolky nejsou politicky aktivní, neboť právě tyto spolky stojí často za organizací akcí, při nichž mají lidé možnost se setkávat a diskutovat o různých tématech. O specifických akcích mluvili respondenti např. v Oslavanech. Velmi aktivní spolky jsou však i na Turnovsku a Brumovsku-Bylnicku.

4.3. Vliv historických událostí v regionu a rodinné historie

Z výpovědí respondentů se zdá, že historie regionu i konkrétní historické události mají podstatný vliv na politickou socializaci a na formování volebních preferencí. Některé historické události přitom mohly ovlivnit přímo politické směřování obyvatel jako např. Oslavanská stávka za první republiky, při které za hospodářské krize bylo zabito několik stávkujících. Jiným

příkladem může být specifická historie široké rodiny nebo přátel, kteří byli postiženi odebráním půdy za komunismu nebo jinou formou komunistické perzekuce (nemožnost studovat nebo vykonávat určitou práci atd.). Někteří respondenti přitom toto uváděli jako rozhodující faktor, u jiných již vzpomínky na minulý režim vzhledem k jiným okolnostem ustoupily do pozadí.

„Mě nevzali na školu a neřekli proč, než tam táta dojel, prostě jste kulak a hotovo no a nevystěhovali ho čirou náhodou, protože už by to tam neměl kdo dělat, obdělávat ty pole, to nikdo neuměl ...babičce sebrali úplně všecko, to jsem zažila jako malá holka, že jí to všecko vzali, přijeli, všecko jí to sebrali, odvedli krávy, odvedli všechno.“ (Turnovsko)

Jiné okolnosti se promítají do volebních preferencí nepřímo. Takovým příkladem může být skladba obyvatel regionu ovlivněná dosídlením po druhé světové válce, kdy se do obce přistěhovali lidé z různých částí republiky i mimo ni (na Blšansku respondenti zmiňovali přesídlení Volyňských Čechů). Dalším takovým příkladem může být změna administrativního uspořádání, která je zmiňována na Turnovsku.

V negativním smyslu je dosídlení tematizováno na Blšansku, kdy se promítlo podle některých výpovědí do mentality lidí, kteří jsou uzavřenější a nemají takový vztah k danému místu a půdě jako jinde. Zejména po roce 1989 se prý lidé ještě více uzavřeli a aktivní v obci zůstávají víceméně hlavně komunisté, kteří pořádají některé akce v obci jako např. oslavu MDŽ. Naopak bohatý kulturní život je popisován na Turnovsku a v Hronově, které byly z velké části již před druhou světovou válkou osídleny českým obyvatelstvem, a dosídlení se jich netýkalo. I v těchto regionech v rozhovorech jsou však tematizovány rozdíly mezi dosídlenými a nedosídlenými oblastmi, se kterými se srovnávají, neboť jsou v těsné blízkosti. Oba tyto regiony blízkost Sudet v minulosti považují za výhodu pro region, neboť svojí polohou byli blízko Německu a zejména německé průmyslové výrobě. Hranice Sudet je podle výpovědí respondentů stále možné pozorovat. Na to poukazuje ve své analýze volebního chování i např. Šimon (2015) nebo Kouba (2008).

„R: Ale Hronov jako takový vlastně v tom území Sudet nebyl, takže to obyvatelstvo se tam takhle zásadně neměnilo. Což možná navazuje na tu myšlenku, co si ty rodiny v sobě nesly třeba z té první republiky, že nedošlo k nějakému mixu, odstěhování a tak dále, že jestli měli nějaké hodnoty za té první republiky, tak já když to mohu vlastně vzít ze své vlastní rodiny, tak tam ty hodnoty byly, samozřejmě, že mi je babička předávala, rodiče mi je předávali a myslím si, že základem je jakoby ta rodina, jak formuje toho člověka, kým vlastně v tom společenství chce být, jestli tím s tou nataženou rukou a nebo dokázat něco já sám a když bude nouze, tak samozřejmě by tady měl být někdo, kdo mi pomůže.“ (Hronov)

Na Turnovsku podle výpovědí respondentů nízká podpora komunistů souvisí též s administrativním dělením státu před rokem 1989, kdy Turnov přestal být okresním městem a staly se jím Semily, které byly vnímány jako „komunistické město“. Turnov se podle výpovědí svým postojem často vymezoval vůči Semilům, zároveň upřednostnění Semil vedlo k jejich rozvoji na úkor Turnova.

R: ...ten problém tady byl zakořeněnej, když vlastně Turnov byl tady do padesátejch let okresem, pak vlastně za řízení moci se staly Semily okresem... Turnov to dlouhodobě a těžce nese, myslím si, do teďka jako myslím si ty pamětníci, já už jsem mladšího věku, mě už to tak nepřijde, už jsem na tom vyrostl, ale nicméně, ale ty starší lidi to pořád jakoby vyčítaj a berou to jakoby velkou křivdu, že ten Turnov není okres a možná to byl ten jeden z těch praprapůvodních jakoby odporů toho města vůči tomu třeba režimu, který tady byl a přece jenom potom, když se to po těch po tom roce osmdesát devět otočilo tak v tu chvíli to zase bylo logický, že ten Turnov vznikne jako pravicový město.“ (Turnovsko)

Administrativní dělení jako překážku vnímají i na Blšansku, kde lokalizace na okraji kraje vede k charakteristice, že „mají všude daleko, a proto jejich problémy nikoho nezajímají“. Tyto tzv. vnitřní periferie (Musil, Müller 2008; Bernard, Šimon 2017) se vyznačují kumulací různých druhů sociálního znevýhodnění, což se významně promítá do volebního chování, a to jak do

nižší volební účasti, tak do vyšší podpory levicových nebo extremistických stran (Kostecký 2015).

5. Diskuse a závěr

Článek na základě analýzy kvalitativních dat nabízí hlubší pohled na některé příčiny rozdílného volebního chování v regionech a vybraných městech Česka. Lokální kontext se významným způsobem promítá do volebního chování ve sledovaných územích (Agnew 1987, 1996, 2011; Books, Prysby 1991; Johnston 1974; Pattie, Johnston 2000). Ze zkoumaných kontextuálních vlivů se jako podstatný ukázal zejména vliv sociodemografických charakteristik voličů v určitém regionu, a to jak současných, tak minulých, historický vývoj dané oblasti, který se odráží v rodinné historii, a vliv komunální politiky. Některé příčiny, které měly a mají vliv na formování politických preferencí, zejména v období politické socializace (Denver, Hands 1990), je z kvantitativních dat charakterizujících současnou populaci obtížné zjistit. Příkladem může být minulá sociodemografická struktura obyvatel, která byla v regionu propojena se specifickou politickou kulturou a hodnotovými orientacemi, které jsou hluboce zakořeněny a které ovlivňují volební preference i v současnosti, a to i v případě, kdy současná sociodemografická struktura obyvatel se významně změnila. Ačkoli v regionu (Oslavany, Rychvald) již poměrně dlouhou dobu nefungují doly, stále je oblast respondenty vnímána jako hornická a dřívější postavení horníka ve společnosti kontrastuje se současným. S tím je spojeno i vytváření specifické historické paměti spojené se sociální skupinou, kdy jsou některé historické okamžiky a situace upozaděny a naopak, čímž se upevňuje určité názorové klima, které se pak předává v komunitě. Tento trend je charakteristický zejména pro voliče komunistické strany (srovnej s Kunštát 2011) (Oslavany, Blšansko), pro které je období před rokem 1989 spojeno s „rozkvětem, klidem, řádem a spravedlností“. Naopak v regionech a obcích zařazených do fiskálně konzervativní a křesťansko-demokratické rodiny (Turnovsko, Hronov, Brumov Bylnicko) je toto období vnímáno jinak a mnohem více jsou zdůrazněny takové charakteristiky jako nespravedlnost a útlak.

Zároveň některá data ovlivňující volební chování je obtížné prostorově analyzovat jako např. nezaměstnanost (viz Blažek, Netrdová 2012), neboť nezaměstnanost je mikroregionální jev, který reflektuje nejen charakter ekonomické situace v regionu, ale i do jisté míry sociální skladby v regionu. Volič je přitom ovlivněn nejen situací vlastní nebo situací v obci, ale i dalšími kontextuálními faktory na vyšší řádovostní úrovni (Kostecký a kol. 2015). Respondenti v rozhovorech zmiňovali nedostatek práce a ekonomické podmínky v regionu (Blšansko, Brumovsko-Bylnicko, Duchcov), což vede k odchodu zejména mladých a kvalifikovaných lidí z obce nebo k dojíždění za prací i do vzdálenějších lokalit, avšak nemusí se to promítnout do vyšší nezaměstnanosti v obci. Příklon k levicovým stranám v regionech s ekonomickými problémy lze vysvětlit i tzv. sousedským efektem (Pattie, Johnston 2000), kdy levicověji volí i relativně dobře postavení obyvatelé, protože vnímají sociální problémy v regionu (Kostecký a kol. 2015). Jako podstatný vliv na účast ve volbách, ale též na volební výsledky se ukázal vedle vlivu socioekonomické struktury obyvatel regionu, též vliv rodiny, rodinné historie, tradice a zkušeností formovaných celkovým historickým vývojem daného regionu, případně obce samotné, včetně některých podstatných událostí tradovaných ve vyprávění nebo připomínaných v obci. Určitou inspirací pro parlamentní volby je pro mnohé voliče komunální politika a komunální politici, které osobně znají, neboť právě osobní znalost určitého kandidáta je spojena s důvěrou. Aktuální volební programy politických stran nebo předvolební kampaň mají podle výpovědí spíše malý vliv při rozhodování, koho volit. V případě nerozhodnosti nebo nedostatku informací se tak respondenti podle svých výpovědí obracejí k obecnějším hodnotám často spojeným s volbou určité politické strany nebo se nechají inspirovat svým okolím, zejména rodinou nebo přáteli.

Výzkum s využitím kvalitativních dat zároveň ukázal, že důvody určitého regionu nebo obce pro vyšší podporu určité stranické skupiny mohou mít podobné, ale i velmi odlišné rysy. V regionech reprezentujících pravicové strany (Turnovsko, Hronov) je kladen větší důraz na samostatnost lidí a aktivitu, určitý vliv mají i místní média a různé iniciativy a často je zmiňován význam kultury a organizace různých kulturních akcí. Svou roli hrají i různé lokální osobnosti, tradiční výroba a podnikavost. Region a obec byly prezentovány jako zvyklé překonávat

mnohé překážky ať již dané politickým rozhodnutím za minulého režimu nebo přírodními a geografickými podmínkami.

V regionu reprezentujícím křesťanskodemokratickou stranickou rodinu (Brumovsko Bylnicko) byl zmíněn zásadní vliv vyššího podílu věřících v regionu, zejména podpora morálních hodnot spjatých s křesťanskou vírou a určitý vliv církve i na volby samotné (viz Bernard, Kostelecký, Šimon 2014). Ačkoliv podíl lidí hlásících se k církvi podle dat (ČSÚ) klesá, morální hodnoty spojené s vírou jako např. důraz na rodinu a pospolitost přetrvávají. Tyto hodnoty se prohlubují v rámci bohaté činnosti různých spolků a dalších organizací občanské společnosti, které mají kontextuální vliv na volební chování. Spolky různého zaměření jsou však populární i v jiných regionech a obcích reprezentujících jiné stranické rodiny jako např. v Oslavanech nebo na Turnovsku.

V regionech reprezentujících vyšší podporu komunistické strany (Blšansko, Oslavany) byl velmi tematizován kontrast mezi současným obdobím a obdobím před rokem 1989, zejména ztráta sociálních jistot a současné životní podmínky obyvatel. Zatímco však Oslavany byly ve výpovědích respondentů prezentovány jako oblast s komunistickou tradicí, kde fungování společenských organizací i obce samotné včetně oslavy svátků nebo společných brigád vychází z určitých tradic, tak na Blšansku mnohem více rezonují ekonomické problémy oblasti, které se promítají do sociálních problémů a příklon ke KSČM je vnímán jako snaha o návrat k dřívějším životním podmínkám.

Modelové regiony reprezentující sociálnědemokratické strany se též vzájemně liší kontextuálními důvody volebního chování. Zatímco na Čáslavsku hraje významnou roli úspěšná komunální politika provázaná s politikou celostátní, která podle výpovědí pro mnohé funguje jako vzor i pro volby parlamentní, tak Rychvald je příkladem obce, kde má podpora sociální demokracie dlouholetou tradici již z období první republiky a vlastně se tak kopírují historické volební vzorce (Jehlička, Sýkora 1991; Kostelecký a kol. 2014).

Důvody příklonu k autoritářským stranám ve vybraných regionech (Jilemnicko, Duchcov) byly též tematizovány odlišně. Jilemnicko se z výpovědí respondentů zdálo jako spíše politicky nevyhraněné, kde vyšší podpora extrémně pravicových stran byla reakcí na ekonomické změny i na téma migrace prezentované v médiích. V případě Duchcova vyšší podpora extremistických stran vycházela podle výpovědí respondentů z reakcí na jejich lokální problémy a vyhocení situace při soužití s romskou komunitou v obci.

Závěrem nutno připomenout limity užití kvalitativní metody. V rámci rozhovorů i fokusních skupin respondenti z velké části nemluvili o svém volebním chování a jeho důvodech, ale o volebním chování v regionu či obci. Výpovědi jsou tak vždy interpretací, která je ovlivněna osobou respondenta, jeho znalostmi prostředí i historie. Záměrně jsme při výběru modelových regionů a obcí vybírali obce do 10 tisíc, u kterých jsme předpokládali hlubší znalost prostředí a obyvatel ze strany dotazovaných. V případě větších celků by byla pravděpodobně větší variabilita důvodů volebního chování a menší znalost prostředí. Pro hlubší pochopení volebního chování by byly určitě přínosem rozhovory, které by se věnovaly přímo důvodům volebního chování respondenta, což je však vzhledem k citlivosti tématu někdy problematické, jak se ukázalo i při fokusních skupinách.

Výzkum ukázal, že užití kvalitativních metod ve volební geografii je vhodným doplněním kvantitativních výzkumů, které z velké části pracují s agregovanými daty a mnohdy nemohou postihnout a vysvětlit lokální specifické situace.

Literatura:

AGNEW, J. (1987): Place and politics. The geographical mediation of state and society. Allen and Unwin. London.

AGNEW, J. (1996): Mapping politics: how context counts in electoral geography. *Political Geography*, 15, 2, 129–146.

AGNEW, J. (2011): Space and place. In: AGNEW, J., LIVINGSTONE, D. (eds.): *The SAGE handbook of geographical knowledge*. Sage. London.

- BALÍK, S. (2006): Kontinuita či diskontinuita voličských vzorců? Volební podpora KSČ a KSČM v prostoru dnešního Olomouckého kraje v období 1929-1935 a 1996-2002. *Evropská volební studia* 1, 1, 38-60.
- BERNARD, J., KOSTELECKÝ, T. (2014): Prostorový kontext volebního chování – jak působí lokální a regionální prostředí na rozhodování voličů. *Sociologický časopis*, 50, 1, 3–28.
- BERNARD, J., KOSTELECKÝ, T., ŠIMON, M. (2014): Existují prostorové kontextové vlivy na volební chování i v relativně nacionalizovaném stranickém systému? Příklad Česka. *Geografie* 119, 3, 240–258.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2012): Aktuální tendence lokální diferenciacce vybraných socioekonomických jevů v Česku: směřuje vývoj k větší mozaikovitosti prostorového uspořádání? *Geografie*, 117, 3, 266–288.
- BOOKS, J., PRYSBY, J. (1991): *Political behavior and the local context*. Praeger Publishers, New York
- BUTLER, D., STOKES, D. (1969): *Political change in Britain: Forces Shaping Electoral Choice*. Maxmillan. London.
- CAMBELL, A., CONVERSE, P. E., MILLER, W. E., STOKES, D. E. (1960): *The American Voter*. John Wiley & Sons. New York.
- CAMBELL, A., GURIN, G., MILLER, W. E. (1954): *The voter decides*. Row, Peterson and Co. Evanston.
- CLARKE, H., SANDERS, D., STEWART, M., WHITELEY, P. (2004): *Political choice in Britain*. Oxford University Press. Oxford.
- DALTON, R. J. (2016): Party identification and its implications. *Oxford research encyclopedia of politics*. Oxford University Press. Dostupné z: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-72>
- DENVER, D., HANDS, G. (1990): Issues, principles or ideology? How young voters decide. *Electoral studies*, 9, 1, 19-36.
- FIORINA, M. (1981): *Retrospective voting in American national elections*. New Haven: Yale University Press
- GREENBERG, E. S. (ed.)(1970): *Political socialization*. New York. Atherton Press
- HAMPL, M. (2010): Regionální diferenciacce společnosti: obecné typy vývojových procesů. *Geografie*, 115, 1, 1–20.
- HAVLÍK, V., VODA, P. (2016): The Rise of New Political parties and Re-Alignment of Party Politics in the Czech Republic. *Acta Politologica*, 8, 2, 119-144.
- JEHLIČKA, P., SÝKORA, L. (1991): Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920–1990). *Sborník ČGS*, 96, 2, 81–95.
- JOHNSTON, R. (1974): Local effects in voting in local election. *Annals of the Association of American Geographers*, 64, 3, 418–429.
- JOHNSTON, R. J., PATTIE, CH., J. (2006): *Putting voters in their place*. Geography and elections in Great Britain. Oxford University Press. New York.
- KING, G. (1996): Why context should not count. *Political Geography*, 15, 2, 159–164.
- KOSTELECKÝ, T. (2001): Vzestup a pád politického regionalismu? Změny na politické mapě v letech 1992–1998 – srovnání České a Slovenské republiky. *Sociologický ústav*. Praha.

- KOSTELECKÝ, T., MIKEŠOVÁ, R., POLÁKOVÁ, M., ČERMÁK, D., BERNARD, J., ŠIMON, M. (2014): Koho volí vaši sousedé? Prostorové vzorce volebního chování na území Česka od roku 1920 do roku 2006, jejich změny a možné příčiny. Sociologické nakladatelství, Praha.
- KOSTELECKÝ, T., MIKEŠOVÁ, R., POLÁKOVÁ, M., ČERMÁK, D., BERNARD, J., ŠIMON, M. (2015): Geografie výsledků parlamentních voleb: vzorce volebního chování v Česku 1992–2013. Sociologický ústav. Praha.
- KOSTELECKÝ, T., KRIVÝ, V. (2015): Urbánno-rurálne rozdiely voličského správania v Česku a na Slovensku. Sociológia 47, 4, 390-413.
- KOUBA, K. (2007): Prostorová analýza českého stranického systému: Institucionalizace a prostorové režimy. Sociologický časopis, 47, 1, 33–59.
- KOUBA, K. (2008): Konfigurativní analýza jako nový metodologický přístup ve volební geografii? Příklad analýzy volebního zisku KSČM v roce 2006. Working Paper No. 08-02. Plzeň: Katedra Sociologie, Fakulta filozofická Západočeské univerzity.
- KRIVÝ, V. (1999): Územné celky a skupiny obcí v parlamentních volbách 1998. Sociológia, 31, 1, 51–77.
- KUBÁT, M. (2004): Političtí aktéři – zájmové skupiny a politické strany. In: CABADA, L., KUBÁT, M. et al.: Úvod do studia politické vědy. Eurolex Bohemia. Praha.
- KUNŠTÁT, D. (2011): Historická paměť a politická identita voličů KSČM. Naše společnost, 9, 2, 15-32.
- LEWIS–BACK, M. S., JACOBY, W. G, NORPOTH, H., WEISBERG H. F. (2008): The American Voter Revisited. The University of Michigan Press.
- LINEK, L. (2012): Voliči a volby 2010. Sociologické nakladatelství. Praha.
- LINEK, L. (2013): Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010. CDK. Brno.
- LINEK, L., VOŽENÍLKOVÁ (2017): Strany na ústupu, lídři na vzestupu? Personalizace volebního chování v české republice. Sociologický časopis, 53, 2, 147-180.
- LINEK, L., LYONS, P. (2007): Zdroje a motivace volební účasti. In: LEBEDA, T., LINEK, L., LYONS, P. et al.: Voliči a volby 2006. Sociologický ústav. Praha. LINEK, L., LYONS, P. (2013): Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990–2010. Sociologické nakladatelství. Praha
- LYONS, P., LINEK, L. (2010): Party system nationalisation and non-uniform vote switching. Evidence from the Czech Republic. Sociologický časopis, 46, 3, 375–399.
- MALCOVÁ, K. (2012): Lokální aspekt volební podpory kandidátů do Senátu Parlamentu ČR. Sociologický časopis 48, 2, 283–313.
- MAINWARING, S., ZOCO, E. (2007): Political sequences and stabilization of interparty competition. Electoral volatility in old and new democracies. Party Politics, 13, 2, 155–178.
- MAIR, P., MUDDE, C. (1998): The Party Family and Its Study. Annual Review of Political Science, 1, 211-229.
- MAŠKARINEC, P. (2011): Volební podpora ČS(D)SD, (KDU)–ČSL, KSČ(M) a ODS v prostoru dnešního Libereckého kraje v letech 1920–1935 a 1996–2010: Kontinuita či diskontinuita voličských vzorců? Evropská volební studia, 6, 1, 22–43.
- MAŠKARINEC, P. (2017): A Spatial Analysis of Czech Parliamentary Elections, 2006-2013. Europe-Asia Studies, 69, 3, 426-457.

- MILLER, W. L. (1991): Party identification, realignment, and party voting: Back to the basics. *The American Political Science Review*, 85, 2, 557–568.
- NAXERA, V. (2013): The Never-ending Story: Czech Governments, Corruption and Populist Anti-Corruption Rhetoric (2010–2018), *Politics in Central Europe*, 14, 3, 31–54.
- NOVÝ, M. (2013): Volební účast a její determinanty ve starých a nových demokraciích Evropy. *Sociológia*, 45, 2, 195–228.
- PATTIE, CH. J., JOHNSTON, R. J. (2000): People who talk together vote together: An exploration between voting, class, attitudes, and the core. Periphery division of Great Britain 1979–1987. *Annals of the Association of American Geographers*, 90, 1, 41–66.
- PINK, M., EIBL, O., HAVLÍK, V., MADLEŇÁK, T., SPÁČ, P., VODA, P. (2012): Volební mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny. CDK. Brno.
- PINK, M., VODA, P. (2009): Kandidáti v poslaneckých volbách. Analýza preferenčního hlasování ve volbách do PS PČR v roce 2006. *Středoevropské politické studie*, XI, 2–3, 163–180.
- REIF, K., SCHMITT, H. (1980): Nine second-order national elections – a conceptual framework for the analysis of European election results. *European Journal of Political Research*, 8, 1, 3–4.
- SELLERS, J. M. (2002): *Governing from below*. Cambridge University Press. Cambridge.
- SIEGFRIED, A. (1913): *Tableau politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République*. Paris: A. Colin.
- SMITH, M., MATĚJŮ, P. (2011): Restratifikace české politiky. Vývoj třídně podmíněného volebního chování v České republice v letech 1992–2010. *Sociologický časopis*, 47, 1, 33–59.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. (1999): *Základy kvalitativního výzkumu*. Nakladatelství Albert. Brno.
- ŠIMON, M. (2015): Measuring phantom borders: The case of the Czech/Czechoslovakian electoral geography. *Erdkunde*, 69, 2, 139–150.
- VENTURA, R. (2001): Family Political Socialization in Multiparty Systems. *Comparative Political Studies*, 34, 6, 666–691.
- TAM CHO, W., GIMPEL, J.G., DYCK, J.J. (2006): Residential Concentration, Socialization, and Voter Turnout. *Journal of Politics*, 68, 1, 156–167.

SUMMARY

Voting behaviour in parliamentary elections is in most cases influenced by several reasons. Only a small percentage of people radically change their opinion from day to day and in most cases the choice is based on deeper analysis of their attitudes and the surrounding situation that is influenced by the local context. As previous research has shown, people are more likely to change political parties during elections, but it does not mean their values shift. Voting behaviour has essentially two phases, the first phase is the decision whether or not to participate in the elections, and in the second phase is determining which political party to support in the elections. Both phases are influenced by the local context.

The study, based on qualitative data analysis, provides a more detailed view of the causes of voting behaviour in the Czechia. Analysis of 10 focus group discussions and 44 in-depth interviews in ten localities in the Czech Republic representing different types of party families confirms that the sociodemographic characteristics of the inhabitants living in a particular locality, together with the historical development of the area have significant influence on voting behaviour. It also points out that some information is difficult to ascertain from current statistical data. An example may be the past sociodemographic structure of the population, which is

deeply rooted in the region and affects political preferences even today. Although the mines in the region have been closed for quite a long time, the area is still perceived as a mining region and the former position of the miner in the society contrasts with the present. At the same time, some data influencing electoral behaviour, such as unemployment, is difficult to analyse geographically as unemployment is a microregional phenomenon that reflects not only the character of the economic situation in the region but also to a certain extent the social composition of the region. The voter is influenced not only by his or her own situation or by the situation in their village, but also by other contextual factors (Kostelecký et al. 2015). In the interviews, respondents mentioned the lack of jobs and changing economic conditions in the region (Blšansko, Brumovsko-Bylnicko), which has led to the departure of young and qualified people from the village.

In addition to the impact of the socioeconomic structure of the population of the region, the influence of family, family history, traditions and experiences shaped by the overall historical development of the region or the municipality itself, including some important events traced in the narratives, proved to be a significant influence on the participation in the elections but also on the election results. Certain inspiration for parliamentary elections seems to be for some voters successful local political leaders that they personally know because personal knowledge of a particular candidate is associated with trust.

Current electoral programs of political parties or pre-election campaigns have very little influence on voters' decisions. Respondents, according to their testimonies, often turn to traditions and more general values or are inspired by their surroundings, especially family and friends, if they do not know which political party to choose.

However, differences can be found between different regions representing different party families. Particularly in the regions representing the right-wing parties, greater emphasis is placed on the feeling of independence and on activities, local media and initiatives and the role of culture and the organization of cultural events. In the region where the Christian-Democratic Party dominates, the crucial influence of Catholic church together with Christian values on life in the region was mentioned by respondents, as well as some influence of religious institutions on the election itself. In the left-leaning regions, the contrast between the current period and the period before 1989 was often mentioned in interviews, especially the loss of social security and worse living conditions of the population.

Starostové, starostky a jejich priority*

DANIEL ČERMÁK, RENÁTA MIKEŠOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

Mayors and Their Priorities

Abstract: This article sets out to identify the factors that have an impact on mayoral decisions in terms of priorities for municipal development. Data from a survey conducted among Czech mayors in the years 2015 and 2016 (N = 492) are used. The sample consists of answers of mayors from municipalities of all population sizes and the sample is evenly distributed over the area of the Czech Republic. The main aim is to show the impact of geographical context, sociodemographic characteristics, and characteristics connected with political experience on mayors' preferences for different mayoral agendas. The results of the analyses show that municipal size and the position of a municipality on the urban-suburban-rural gradient have a substantial effect on a mayor's preference for different mayoral agendas. However, the influence of other observed characteristics cannot be overlooked either.

Keywords: political leadership, mayor, Czech Republic

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2018, Vol. 54, No. 4: 561–591

<https://doi.org/10.13060/00380288.2018.54.4.414>

Úvod

Obce jsou základními územními samosprávnými celky a obecní samospráva a starostové a starostky¹ jako její představitelé se dlouhodobě těší nejvyšší důvěře obyvatel [CVVM 2017; Čermák, Stachová 2010; Čermák, Mikešová, Stachová 2016]. Přístupy k vedení obcí v Česku se však významně liší a jsou ovlivněny mnoha faktory, což se následně promítá i do fungování obcí. Vize a priority, které jsou hlavním tématem tohoto článku, patří mezi klíčové úkoly lokálních leaderů a jejich vytváření je považováno za jeden z indikátorů dobrého lokálního leader-

---

* Tento text vznikl v rámci výzkumného projektu „Evropský starosta II“ (GA16-01331S) podpořeného GA ČR. Rovněž bychom rádi touto cestou poděkovali za celou řadu cenných připomínek a námětů recenzentovi/recenzentce tohoto textu.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Daniel Čermák, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: daniel.cermak@soc.cas.cz.

¹ Pro zjednodušení budeme v celém textu užívat označení starosta jako označení všech osob stojících v čele obcí – starostek i starostů, primátorek i primátorů.

shipu² [Blondel 1987; Hambleton, Bullock 1996; Kotter, Lawrence 1974; Leach, Wilson 2000, 2004].

Vytvářet vizi pro svou obec považuje za důležitou součást své role i naprostá většina českých starostů. Jsou rovněž odpovědní za plnění těchto vizí, přestože někdy mají pouze omezené možnosti. Samotnou úspěšnost při realizaci politik je objektivně velmi obtížné hodnotit, protože zde působí i určitá setrvačnost a často závislost na dotačních programech, jež způsobuje v Česku jisté omezení reálné autonomie malých obcí v jejich rozvojových rozhodnutích [Bernard 2010]. My se proto v našem příspěvku budeme soustředit pouze na stanovování vizí a priorit starostů.

Naším cílem bylo identifikovat určité charakteristiky či pravidelnosti, osobnostní i geografické, které souvisejí s výběrem priorit starostů. Toto téma bylo dosud jen velmi málo zkoumáno, a proto se jedná o exploratorní analýzu. Teoretická část je spíše rešerší článků, které se daného tématu dotkly a které nám pomohly formulovat soubor očekávání týkajících se individuálních a geografických prediktorů priorit starostů.

Snahou analýzy bylo odpovědět na tyto otázky: Jak dalece se liší priority starostů v různých velkých obcích Česka? Existuje souvislost mezi sociodemografickými charakteristikami starostů (jakými jsou gender, vzdělání nebo též uvolněnost/neuvolněnost k vykonávání funkce) a jejich výběrem priorit při vedení obce? Lze nalézt další okolnosti významně ovlivňující priority starostů? Při hledání odpovědí vycházíme z dat z mezinárodního výzkumu *Political Leaders in European Cities* (2015), v němž byli osloveni starostové a starostky spolu s primátory a primátorkami měst nad 10 tisíc obyvatel včetně těch českých, a zejména z dotazníkového šetření *Evropský starosta II* (2016), kde byli, již jen v rámci Česka, osloveni starostové a starostky obcí do 10 tisíc obyvatel.

Lokální samospráva a leadership

Vytváření vizí, priorit a strategií do budoucna je nedílnou součástí lokálního leadershipu neboli způsobu vedení obce, který se dostal do popředí zájmu v souvislosti se strukturálními změnami v lokální samosprávě v mnoha evropských zemích na přelomu tisíciletí [Bäck, Heinelt, Magnier 2006]. Změny souvisely s posunem od „local government“ k „local governance“ neboli od přístupu, kdy hlavním úkolem lokálních vůdců byla kontrola nad místní správou a poskytováním služeb a dominantní roli hrálo vedení lokálních politických stran, k leadershipu, který vyžaduje, aby lokální vůdci mnohem více zapojovali do činnosti ve veřejném zájmu místní aktéry – podnikatele, zástupce lokálních komunit a dalších skupin [Sweeting 2000]. Tento způsob vedení obce je mnohem více ovlivněn

---

² V příspěvku budeme používat anglický výraz leadership, neboť se jedná o komplexní pojem a jakýkoli jednoslovný český překlad je zavádějící.

osobností starosty a zejména tím, jak on sám chápe svoji roli, jak je schopen zapojovat do místního dění další aktéry nebo jaké volí priority a strategie do budoucna.

Leach a Wilson [2004] charakterizují politický leadership jako schopnost inspirovat nebo přesvědčit ostatní, aby postupovali určitým způsobem, i když s tím zcela nesouhlasí. Politické instituce a jejich nastavení, jež formu leadershipu ovlivňují, přitom nedeterminují chování politických aktérů, ale poskytují rámec, ve kterém se aktéři určitým způsobem pohybují. Vedle institucionálního nastavení (způsob financování obcí, přerozdělení finančních prostředků a úroveň decentralizace moci, právní rámec vztahu mezi starostou, zastupiteli, radou a výkonnou mocí a volební systém včetně vlivu jednotlivých politických stran) je pro leadership podstatný kontext neboli ukotvení v lokalitě. Kontext má „objektivní“ charakteristiky (socioekonomický status, geografie, demografie, velikost obce) a „subjektivní“ charakteristiky (tradice, historie, kultura, ale i vztah mezi vedením a občany, význam některých minulých událostí, které mají stále vliv na určité nastavení politiky, jako např. rozpočtová krize, zadlužení obce, politický skandál) [Lowndes, Leach 2004].

Pro stanovování priorit je vedle kontextu zásadní osobnost starosty. Leadership však nelze podle Steyverse [2012] chápat jako behaviorální charakteristiku a je nutno jej hledat zejména za nerutinními procesy, ve kterých leader vyhodnotí situaci a stanoví strategický cíl dalšího směřování a případně mobilizuje skupiny a lidi pro vytvoření sítí a koalic k převedení politické vize v politickou realitu [Leach, Wilson 2000].

Posledním faktorem, který má vliv na podobu lokálního leadershipu a který může ovlivňovat i vize a priority starosty, je dle některých autorů [John, Cole 1999] vliv politické strany, jíž je lokální vůdce představitelem. Vliv uvedené proměnné byl však identifikován pouze v některých zemích. Lokální samospráva je v mnohých zemích, včetně Česka, spíše apolitická, co se týče příslušnosti k politickým stranám [Balík, Gongala, Gregor 2015; Outly 2004: 21], a než na politickou příslušnost je mnohem větší důraz kladen na konkrétní postoje [Karsten, van Zuydam 2015; Ryan, Pini, Brown 2005]. Postoje se obecně pojí spíše se sebezařazením leaderů na politické škále. Z výzkumu Huldy Thorisdottir et al. [2007] na datech z ESS vyplynulo, že lze odlišit západoevropské a východoevropské postoje k některým otázkám. Důraz na zajištění bezpečnosti je v západoevropských zemích spojován s pravicovou ideologií, zatímco ve východoevropských zemích s levicovými postoji. Naopak tomu bylo v případě otevřenosti k experimentům, které jsou na Západě spojené spíše s levicí, zatímco na Východě s pravíci [Thorisdottir et al. 2007].

Sociodemografické a geografické determinanty priorit starostů

Hambleton a Bullock [1996] vytvořili na základě výzkumu leaderů indikátory dobrého lokálního leadershipu, mezi které řadí např. prezentaci jasné vize pro daný region nebo obec, podporu kvalit oblasti, schopnost získávat zdroje, a to

nejen finanční, z vyšších úrovní správy, schopnost vytvářet partnerství, a to jak uvnitř obce, tak navenek, a schopnost řešit problémy komplexně a umět kombinovat různé zájmy a aktéry. Formulování cílů a vizí je považováno i jinými autory [Blondel 1987; Kotter, Lawrence 1974; Leach, Wilson 2000, 2004] za nezákladnější úkol politického vůdce, tedy v případě lokální samosprávy jako úkol starosty.

Neexistuje mnoho prací, které by se věnovaly sociodemografickým charakteristikám vůdců, jako je gender, věk nebo vzdělání, ve vztahu k charakteru leadershipu, respektive ke stanovování priorit a vizí. Práce se spíše zaměřovaly na pouhou charakteristiku starostů v různých zemích [Eldersveld, Stromberg, Derksen 1995; Kenworthy, Malami 1999; Steyvers, Reynaert 2006]. Obecně výzkumy nejsou jednotné v tom, zda existují rozdíly mezi ženskými nebo mužskými volenými zástupci v politické praxi a ve způsobech vedení [Saltstein 1986]. Genderové rozdíly jsou reflektovány spíše v míře politických znalostí, přičemž podle Marty Fraille [2014] se ženy orientují mnohem více na politická témata, která se dotýkají každodenních stránek života, jako jsou zdravotní péče, fungování sociálních služeb nebo politická práva. Podle Su Maddock [1999], která zkoumala rozdíly v leadershipu v managementu organizací, ženy ve srovnání s muži kladou větší důraz na participaci a jsou velmi schopné při vyjednávání a dosahování konsensu.

Nyíri a Vengroff [2005] na základě dat z jednoho z mála výzkumů, který se věnoval přímo představitelům lokální administrativy v některých zemích střední a východní Evropy, konstatují, že existují spíše malé rozdíly mezi mužskými a ženskými představiteli v jejich přístupu k vedení. Mužští zástupci se zapojují do více organizací a celkově jsou politicky aktivnější. Ženské představitelky jsou na druhou stranu nezávislejší, což souvisí i s tím, že jsou méně často členkami nějaké politické strany a jejich volební podpora je mnohem více postavena na osobních sítích a kontaktech. Ženy též oproti mužům více kladou důraz na roli státu v ekonomice a při pomoci občanům. Z toho vychází i jejich větší příklon k levici, přičemž s rostoucím věkem se podíl ženských představelek lokální samosprávy hlásících se k levici ještě zvyšuje [Nyíri, Vengroff 2005].

Komparativní výzkumy evropských leaderů měst s více než 10 tisíci obyvateli ukázaly, že při srovnání s podobným výzkumem provedeným v letech 2003–2004 dochází podle Cabrii, Magniera a Pereiry [2018] ke vzrůstající orientaci lokálních vůdců na ekonomický růst a sociální politiku. Souvisí to zejména s ekonomickou krizí a s jejími dopady, což vede k tomu, že na starosty je vyvíjen mnohem větší tlak ze strany voličů, aby napomáhali vytváření pracovních míst a řešili sociální problémy populace. Priority orientující se na neekonomická témata, jako jsou lokální identita nebo ochrana životního prostředí a další, ustoupily na žebříčku do pozadí. Tyto výzkumy se dosud jen málo věnovaly sociodemografickým a geografickým charakteristikám ovlivňujícím priority jednotlivých vůdců, a to s výjimkou politické orientace vůdců. Lokální vůdci sebezařazující se na politické škále doprava kladou větší důraz na stimulaci ekonomického růstu, zlepšování infrastruktury a zvyšování atraktivnosti, zatímco ti, co se zařazují nebo hlásí k levici, spíše na agendu vedoucí k sociální soudržnosti [ibid.].

Co se týče geografických determinant, je naprosto klíčovou kontextuální charakteristikou ovlivňující lokální leadership a tím i priority obce její velikost a poloha. Velikost obce determinuje rozsah aktivit lokální samosprávy, rozpočet obce, infrastrukturu i participaci obyvatelstva [Karlsson 2013]. Nutno poznamenat, že český kontext je ve srovnání s jinými evropskými zeměmi velmi specifický, zejména co se týče velikosti obcí.³ Sídlní struktura Česka se vyznačuje značnou roztržičností, což je dáno historickým vývojem. Většinu tvoří obce s maximálně 500 obyvateli (55 % v roce 2015) a 77 % obcí má méně než 1 000 obyvatel. Větší obce mají zcela jiné postavení v sídelním systému, hospodaří s mnohonásobně vyšším rozpočtem než obce malé a mohou uspořít ekonomické náklady na správu a služby v rámci úspor z rozsahu. Již Dahl a Tufté [1973] ve své klasické práci *Size and Democracy* však poznamenali, že efektivita není pouze ekonomickou hodnotou. Na jednu stranu je možné v menších obcích zřetelněji formulovat místní zájmy, je zde výraznější vědomí lokální identity a příznivější podmínky pro sociální a politickou participaci. Na druhou stranu mají malé obce omezenější možnost místní zájmy účinně prosazovat, často vzhledem k omezeným finančním prostředkům, a jsou tak závislejší na vnější podpoře [Illner 1992]. V malých obcích je také zpravidla k dispozici i omezený výběr lidí ochotných zapojit se do veřejné politiky. Politika v malých obcích je výrazně personalizovaná a je často propletená s neformálními mimopolitickými vztahy (příbuzenskými, přátelskými), což na jednu stranu zaručuje určitou pružnost a kontinuitu, ale také omezuje uplatnění univerzálních politických institucí a hodnot [ibid.].

Zastupitelé v menších obcích jen málo reprezentují politické strany a převažují nezávislí kandidáti nebo hnutí fungující pouze v dané obci [Balík, Gongala, Gregor 2015; Ryšavý 2006]. Komunální politika tak v těchto obcích představuje především hledání optimálních řešení věcných problémů a stranická politika a ideologické aspekty zde hrají minimální roli [Outlý 2004: 21]. S velikostí obce se významně mění i názor na důležitost členství v politické straně, neboť v obcích s více než 10 tisíci obyvateli již politické strany hrají mnohem větší roli. Rozdrobenost sídelní struktury a velký počet malých obcí však nemůže být jediným vysvětlením malé politizace místních samospráv, neboť na Slovensku se v podobných podmínkách prosazují politické strany mnohem významněji [Horváth 2000].

Velikost obce má podle Bernarda et al. [2011] vliv na postoje starostů k některým otázkám, jako je např. otevřenost vůči participaci občanů na řízení obce. Nejméně jsou podle autorů participaci otevření starostové v nejmenších obcích

³ Z ostatních zemí se nám podobá pouze Francie a Slovensko, kde podíl obcí menších než 1 000 obyvatel dosahuje 77 %, respektive 68 % [Swianiewicz 2005]. Například v Anglii a Walesu, Dánsku, Švédsku, ale i v postkomunistických zemích, jako Polsko, Bulharsko nebo Litva, neexistují žádné obce s počtem obyvatel menším než 1 000 a průměrná velikost samostatně fungující obce je od 16 tisíc obyvatel výše [ibid.]. Takové obce mají zcela jiné postavení v sídelním systému, hospodaří s mnohonásobně vyšším rozpočtem než obce malé a mohou uspořít ekonomické náklady na správu a služby v rámci úspor z rozsahu.

do 200 obyvatel, naopak nejvíce starostové v obcích s 200–399 obyvateli. Intenzita kontaktů starosty jak s lokálními, tak s mimolokálními aktéry má tendenci se zvyšovat spolu s rostoucí velikostí obce [ibid.].

Priority a vize českých starostů a jejich výzkumy

V českém kontextu je téma lokálního vládnutí a jeho různé aspekty předmětem zájmu zejména politologů [Balík 2009; Balík, Gongala, Gregor 2015; Šaradín, Outlý 2004; Hudák, Jüptner, Svoboda 2003; Jüptner 2003, 2004; Čmejrek, Bubeníček, Čopík 2010 a další]. Lokálním vůdcům, konkrétně osobám starostů a starostek, se věnují více sociologové, a to z různých pohledů. Jednou z prvních prací zabývajících se souhrnněji tématem lokálního vládnutí ve střední Evropě, tedy i v Česku, byla monografie editovaná Haraldem Baldersheimem [1996]. Charakteristikami starostů a proměnami lokálních elit a obsahu jejich práce se od roku 1990 dlouhodobě zabývaly výzkumy a práce kolektivu okolo Illnera a Vajdové,⁴ později se tématu věnovali další autoři [viz Ryšavý 2006, 2013; Ryšavý, Bernard 2013; Ryšavý, Šaradín 2010, 2011]. Samotné téma leadershipu je v pracích zmiňované, nikdo se však hlouběji tomuto tématu a konkrétně tématu priorit a vizí starostů v českém prostředí nevěnoval, pouze v rámci výzkumu lokální samosprávy jako rozvojevého aktéra se leadershipem zabýval Bernard [Bernard 2010; Bernard et al. 2011].

Již ve výzkumu v roce 1991 zmiňovali starostové a zastupitelé v Česku, Maďarsku a Polsku ekonomický rozvoj, vytváření nových pracovních míst a potlačování nezaměstnanosti za jedny z nejdůležitějších úkolů lokální správy [Baldersheim 1996]. Jako hlavní prioritu zmiňovali ekonomický rozvoj mnohem více představitelé větších obcí oproti těm menším. Čtvrtina starostů uvedla na prvním místě snahu soustředit se na dlouhodobý rozvoj obce i v roce 1997, přičemž se jejich podíl zvýšil na 36 %, pokud se výzkum omezil pouze na obce s více než 30 tisíci obyvateli. Ve srovnání s Polskem a Slovenskem byla tato priorita českými starosty mnohem více zmiňována, a to dokonce na prvním místě; 61 % starostů zároveň považovalo za vážný problém malé pravomoci, co se týče ekonomického rozvoje obce [Swianiewicz 2005]. Spolupráci s místními podnikateli vnímala polovina starostů jako důležitou nebo velmi důležitou.

I ve výzkumu Chromého et al. [2011] se potvrdilo, že představitelé místní samosprávy sice vnímají kvalitu lidského a sociálního kapitálu jako klíčovou podmínku úspěšnosti, za nejvýznamější znak je však považována rozvinutá technická infrastruktura. Priority starosty a budoucí směřování obce se tak v mnohém odvíjí zejména od existence, ale hlavně neexistence infrastruktury nebo základní občanské vybavenosti, což do značné míry souvisí s velikostí obce.

---

⁴ „Lokální demokracie a inovace“ (1991–1992), „Politická kultura lokálních společenství: české město v polovině 90. let“ (1993–1994), „Learning Democracy – Paměti starostů měst a obcí z prvního volebního období“ (1995), „Starostové obcí a měst v sedmém roce samosprávy“ (1997), „Sociální sítě v lokálním politickém systému“ (1996–1998).

Priorita zlepšit lokální infrastrukturu se dostala na první pozici v komparativním výzkumu evropských leaderů měst s více než 10 tisíci obyvateli zejména v zemích východní a střední Evropy, které v tomto směru teprve dohánějí vyspělejší země. V západoevropských zemích v současné době již klesla tato priorita z druhého místa až na čtvrté [Cabria, Magnier, Pereira 2018]. Česko se v tomto směru zařazuje více k západoevropským zemím, neboť zde starostové na prvním místě mezi prioritami uváděli nejčastěji prioritu zvýšit atraktivitu a stimulovat ekonomický růst.

Očekávání spojená s výzkumem

Z mezinárodního výzkumu *Political Leaders in European Cities* vyplynulo, že pro 88 % evropských starostů je důležitou součástí jejich role vytvářet vizi pro své město. V Česku podobný postoj zastávalo dokonce 94 % starostů. Uvedená čísla ukazují na mimořádnou důležitost této činnosti v rámci starostovy práce. Uvedené výzkumy samozřejmě neukázaly pouze na důležitost vizí, ale také baterii otázek testovaly, do jakých oblastí starostenská vize míří: bezpečnost, ochrana přírodního prostředí, infrastruktura apod. Zaměřili jsme se též na základní souvislosti mezi zvolenými prioritami a charakterem spravované obce z geografického hlediska (velikost, poloha) či sociodemografickými charakteristikami starostů a jejich politickou zkušeností. Jde převážně o tzv. „objektivní“ charakteristiky, jak je nazvali Lowndes a Leach [2004].

Jsme si vědomi, že sledované charakteristiky nejsou jediným a rozhodujícím faktorem při výběru priorit. Nezanedbatelnou roli hraje též aktuální situace v obci, zájmy občanů/voličů a spolupráce s dalšími aktéry. Naším cílem bylo identifikovat určité charakteristiky či pravidelnosti, osobnostní i geografické, související s výběrem priorit. Náš výzkum se dá považovat za exploratorní, neboť v dostupné literatuře jsme nenašli dostatek podkladů pro formulaci konkrétních hypotéz týkajících se všech sledovaných proměnných. Přesto jsme se rozhodli formulovat alespoň soubor očekávání, která indikují, jaké efekty by mohly mít prediktory na závislé proměnné. V případech, kdy nám to literatura umožnila, jsme se snažili formulovat konkrétnější očekávání.

V našich analýzách budeme ověřovat následující očekávání:

1. *Existuje souvislost mezi sociodemografickými charakteristikami starostů a jejich výběrem priorit.* Lze očekávat, že odlišná socializace starostů, závislá na jejich věku, vzdělání, genderu apod., bude souviset s jejich pohledem na priority, stejně jako se liší postoje občanů k různým otázkám vzhledem k těmto základním charakteristikám.

a) Zvláštní pozornost budeme věnovat *genderu*, konkrétně zda se ženy výrazně více orientují na politická témata, která se dotýkají každodenních stránek života, např. fungování sociálních služeb [viz Fraile 2014]. Z tohoto důvodu budeme zvláštní pozornost věnovat prioritám: *integrace menšin a kladení důrazu na růz-*

norodost a toleranci v komunitě a rozvojení adekvátního sociálního zabezpečení o občany a péče pro potřebné, kdy očekáváme, že je ženy budou preferovat více.

b) *Vysokoškolské vzdělání* – v českém prostředí je relativně více spjaté se sociálními nerovnostmi a indikuje postavení (status) ve společnosti. Podle statusu se poté více diferencují postoje občanů k sociálním otázkám, zdravotnictví apod. [Smith, Matějů 2011; Večerník 2009]. Z tohoto důvodu očekáváme diferenciaci dle toho, zda mají starostové VŠ vzdělání, či ne. Očekáváme častější preference priorit *rozvojet adekvátní sociální zabezpečení o občany a péči pro potřebné* mezi starosty bez VŠ vzdělání.

2. *Existuje souvislost mezi politickou socializací starostů a jejich výběrem priorit.* Z tohoto důvodu budou do analýz zahrnuty dvě proměnné indikující politickou socializaci starosty – status starosty podle uvolněnosti pro výkon funkce a členství v politické straně. Obě proměnné indikují zkušenosti starostů s výkonem politické funkce. Starosta působící v rámci politické strany může využívat spolustraníky a struktury v rámci stran vytvořené na rozdíl od nestraníka. Rovněž neuvolněný starosta má odlišnou zkušenost s výkonem funkce, protože jí, obvykle, věnuje méně času než starosta uvolněný. Navíc neuvolnění starostové obvykle působí v malých obcích do 500 obyvatel.

a) *Členství v politické straně* – v kontextu všech českých starostů představuje stranictví spíše výjimku, při řešení praktických problémů v malých obcích nehraje téměř žádnou roli [Balík, Gongala, Gregor 2015; Outlý 2004; Ryšavý 2006]. Jelikož stranictví hraje roli především ve městech, dá se očekávat, že bude souviset spíše s prioritami ekonomické povahy.

3. *Výběr priorit dle důležitosti souvisí s následujícími geografickými charakteristikami obcí:* velikostní kategorií obce a postavením obce na škále město–venkov. Působení starostů musí být nutně ukotveno v prostoru, ve kterém tito působí, a musí být spojené se specifickými potřebami obcí i jejich širšího okolí.

a) *Velikost obce* – souvisí s rozsahem aktivit lokální samosprávy, s rozpočtem obce, infrastrukturou a např. i s postojem starostů k participaci obyvatelstva či vnímání lokální identity [viz Bernard et al. 2011; Illner 1992]. Předpokládáme proto, že velikost obce bude souviset s důrazem na ekonomické otázky a zaměstnanost, ale i na bezpečnost, protože největší obce mají často i nejvyšší úroveň kriminality [Jíčovská, Nemeškal 2016].

b) *Postavení obce na škále město–venkov* dle dojížděkové typologie – velikost není jedinou důležitou charakteristikou obce a postavení na škále implikuje potřeby obcí nacházejících se v různých kategoriích. Např. malé obce v zázemí velkých měst, mající funkci rezidenční, se liší od čistě venkovských obdobné velikosti [více viz např. Perlín, Kučerová, Kučera 2010; Bernard 2012]. Priority starostů obcí různého typu mohou být ovlivňovány požadavky obyvatel vyplývajícími jak ze vzdálenosti dojížděky do center zaměstnanosti, tak ze specifické sociodemografické struktury obyvatel obcí různých typů. Více o rozdílech mezi obyvateli obcí různého typu lze nalézt v Příloze 1.

Data a metodologie výzkumu

K analýzám popisovaným v tomto textu byly využity dva navzájem provázané datové zdroje týkající se starostů měst a obcí v Česku. Prvním z uvedených zdrojů je dotazníkové šetření starostů měst a městských částí s více než 10 tisíci obyvateli, které se uskutečnilo prostřednictvím internetového rozhraní v Česku v roce 2015 v rámci mezinárodního komparativního šetření *Political Leaders in European Cities*.⁵ S žádostí o vyplnění dotazníku při něm bylo osloveno všech 131 starostů a starostek či primátorů a primátorek měst s více než 10 tisíci obyvateli, celý dotazník vyplnilo 47 z nich, návratnost tedy činila 36 %.

Vzhledem k nerovnoměrné fragmentaci sídelní struktury dle velikosti se však výzkum týkal pouhých dvou procent obcí v Česku. V další fázi výzkumu jsme se proto rozhodli jej doplnit o internetové dotazníkové šetření starostů a starostek měst a obcí Česka do 10 tisíc obyvatel, *Evropský starosta II*, které se uskutečnilo v roce 2016. Do vzorku byli respondenti vybráni pomocí stratifikovaného víceetapového náhodného výběru, jednotliví starostové byli vylosováni v rámci všech krajů za jednotlivé velikostní kategorie obcí,⁶ přičemž v rámci jednotlivých velikostních kategorií obcí (tj. strat) nebyl jejich počet zastoupen proporcionálně, nýbrž početně nejslabší velikostní kategorie obcí byly osloveny relativně častěji, než by odpovídalo jejich zastoupení ve vzorku a vice versa. Kupříkladu ve velikostní kategorii 5 000 až 9 999 obyvatel byli osloveni všichni starostové v Česku, a naopak ve velikostní kategorii 0 až 199 obyvatel pouze každý šestý. V rámci tohoto výzkumu jsme při 31% návratnosti získali 492 zcela či částečně vyplněných dotazníků, z nichž 479 obsahovalo údaje o všech proměnných, které jsme využili v multivariačních analýzách. Na základě známých charakteristik celého vylosovaného vzorku starostů (tj. gender, velikost obce a kraj) se zdá, že nedošlo k systematickému zkreslení vzorku.⁷

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem je zřejmé, že pro některé analýzy bylo vhodné připravit váhy dle velikostní kategorie obce. Použití váženého souboru bylo nutné zejména v případě popisných analýz I. a II. stupně. U multivariačních analýz, kdy nešlo o relativní zastoupení, ale o vzájemné vztahy, nebyly váhy při výpočtech využity.

Pro vysvětlení rozdílů mezi obcemi byla, kromě velikosti, použita klasifikace obcí na škále město–venkov, vytvořená Vobeckou [2009]⁸ na základě dojížděky

⁵ Šetření se uskutečnilo v letech 2014–2015 celkem v 25 zemích náležejících do EU, čtyřech dalších evropských zemích a v Izraeli. Výzkumy byly koordinovány univerzitou ve Florencii.

⁶ Pro potřeby jiné výzkumné práce byli osloveni také všichni starostové v Libereckém kraji bez ohledu na velikost obce.

⁷ Zcela vyloučit ho nemůžeme, neboť, alespoň co je nám známo, neexistuje databáze, která by shrnovala všechny starosty v ČR spolu s jejich základními charakteristikami (např. gender, věk, vzdělání apod.).

⁸ Více o klasifikaci viz Vobecká [2009, 2010] či Vobecká, Piguet [2012].

za prací a počtu pracovních míst v místě bydliště. Tento přístup ke klasifikaci považuje Vobecká [2010] za vhodný na základě studia obdobných klasifikací používaných v evropských zemích. Umožňuje nám studovat rozdíly mezi obcemi, z hlediska jejich prostorové populační dynamiky [Vobecká 2009], kterou nám sledování velikosti obcí neodhalí. Klasifikace má sedm kategorií. Výsledná škála má podobu: *primární centrum, vnitřní pás zázemí, vnější pás zázemí, polycentrické zázemí, sekundární centrum, zázemí sekundárního centra a venkov* (viz Přílohy 1 a 2).

Základní charakteristiky zkoumaného datového souboru

Jak vyplývá z předcházejících výzkumů, lokální samospráva v západních zemích je převážně záležitostí mužů středního věku s vyšším vzděláním a vyšším profesním statusem [Eldersveld, Stromberg, Derksen 1995; Kenworthy, Malami 1999; Steyvers, Reynaert 2006]. Nižší zastoupení žen ve funkci starosty je charakteristické napříč evropskými zeměmi. Nejméně starostek je v zemích východní a střední Evropy (v průměru pouze 7 %), přičemž Česká republika je na tom z těchto zemí s 12 % nejlépe. Větší zapojení osob středního věku (mezi 40–60 lety) do lokální politiky je spojováno s životním cyklem, kdy do politiky nejčastěji vstupují lidé usazení, kteří mají více času a vybudované určité sociální sítě. Mezi politickými vůdci jsou, co se týče profesí, častěji zastoupeni právníci, učitelé a jiní zástupci veřejného sektoru. Sociodemografické charakteristiky vůdců též souvisí s velikostí obce. Čím je obec větší, tím roste podíl žen ve vedení a roste podíl lidí s vysokoškolským vzděláním [Steyvers, Reynaert 2006].

Proto dříve, než přistoupíme k multivaričním analýzám vycházejícím z nashromážděných dat, představíme čtenářům výsledky vybraných bivariačních analýz starostů v našem vzorku. Jedná se především o rozdíly v osobnostních charakteristikách starostů (sociodemografických i politických zkušeností) v závislosti na velikosti a typu obce. To pokládáme za důležité vzhledem ke specifické sídelní struktuře v Česku.

Z našich zjištění vyplývá, že sociodemografické charakteristiky starostů v Česku významně souvisejí s velikostí obce (viz Tabulka 1). Podíl vysokoškolsky vzdělaných starostů, podíl uvolněných starostů a podíl starostů straníků souvisí s velikostí obce přímo úměrně a podíl starostek spolu s podílem starostů mladších 40 let spíše nepřímo úměrně. Ovšem nelze pominout ani souvislost mezi sledovanými proměnnými a škálou město–venkov (viz Tabulka 2), ze které je zřejmé specifické postavení primárních a sekundárních center, kde nalezneme nejvyšší zastoupení jak vysokoškolsky vzdělaných starostů, tak starostů 40letých a starších a uvolněných starostů. Naopak největší zastoupení žen mezi starosty je v obcích suburbánního pásu a polycentrického zázemí.⁹

---

⁹ Pro dokreslení popisovaných souvislostí je v Příloze 1 popsána struktura jednotlivých velikostních kategorií obce v závislosti na škále město–venkov.

Tabulka 1. Vybrané sociodemografické charakteristiky zkoumaného souboru starostů v závislosti na velikosti obce

	Obcí	Podíl žen (%)	Podíl VŠ (%)	Průměrný věk	Podíl uvolněných (%)	Členem politické strany (%)
0–199	73	34,2	30,1	50,6	5,6	2,8
200–499	103	37,9	34,0	50,2	53,5	8,7
500–999	71	26,8	42,9	50,9	93,0	11,3
1 000–1 999	72	16,7	58,3	52,3	94,4	20,8
2 000–4 999	68	19,1	76,5	52,4	97,1	41,2
5 000–9 999	58	24,1	79,3	52,3	98,3	46,6
10 000–19 999	25	12,0	92,0	51,7	100,0	56,0
20 000–109 999	22	18,2	86,4	53,5	100,0	72,7
Korelační koeficient počtu obyvatel obce s:		-0,159**	0,088	0,418**	0,654**	0,442**

Zdroj: *Výzkumy Evropský starosta II (2016) a česká část mezinárodního výzkumu Political Leaders in European Cities (2015).*

Poznámka: Údaje v tabulce vycházejí z reálně sebraného souboru bez převážení na velikostní strukturu obcí v ČR. Znaménkové schéma označuje významnost Spearmanova korelačního koeficientu, ** pro $\alpha < 0,01$. N = 492.

Tabulka 2. Vybrané sociodemografické charakteristiky zkoumaného souboru starostů vzhledem k charakteristice obce na škále město–venkov

	Obcí	Podíl žen (%)	Podíl VŠ (%)	Průměrný věk	Podíl uvolněných (%)	Členem politické strany (%)	Medián populační velikosti obcí v souboru
Primární centra	12	25,0	83,3	54,9	100,0	58,3	16 631
Vnitřní pás zázemí	96	43,8	45,8	51,4	56,3	8,5	555
Vnější pás zázemí	97	33,0	42,7	49,7	62,5	17,5	682
Polycentrické zázemí	81	27,2	50,6	51,1	67,9	17,3	969
Sekundární centra	11	25,0	81,8	53,1	100,0	36,4	6 266
Zázemí sekundárních center	37	29,7	24,3	48,6	45,9	13,5	336
Venkov	158	22,8	36,3	51,5	58,0	7,5	565
Celkem	492	30,2	43,1	50,9	61,2	13,6	3 986

Zdroj: *Výzkumy Evropský starosta II (2016) a česká část mezinárodního výzkumu Political Leaders in European Cities (2015).*

Poznámka: Všechny údaje jsou vypočteny z dat převážně na reálnou strukturu obcí dle velikosti v ČR, s výjimkou reálného počtu obcí ve vzorku. N = 492.

Z prezentovaných údajů je zřejmé, že ženy a mladší lidé se prosazují ve vedení obcí mnohem více v obcích menších, tedy v těch, které ve většině evropských zemí neexistují. Tyto obce jsou svým způsobem specifické. V nejmenších obcích do 199 obyvatel je zdaleka nejvyšší podíl osob v poproduktivním věku a celkově je průměrný věk jejich obyvatel vyšší než v obcích populačně větších. Navzdory uvedeným charakteristikám je průměrný věk starostů v těchto obcích ve srovnání s většími obcemi poměrně nízký a současně platí, že podíl starostů mladších 40 let je v obcích do 199 obyvatel a v obcích s 200 až 499 obyvateli nejvyšší a pohybuje se kolem 20 %. Podíl vysokoškoláků mezi starosty zhruba odpovídá podílu vysokoškoláků v obcích podle velikosti obyvatel.

Popis jednotlivých priorit

V Tabulce 3 nalezneme odpověď na otázku, jaké priority preferovali čeští starostové v našich výzkumech (2015, 2016) podle jejich důležitosti na pětibodové škále od nízké po vysokou prioritu.¹⁰

Nejpreferovanějšími prioritami¹¹ se ve výzkumu ukázaly priority *Zvýšit atraktivitu města* a *Usilovat o získávání dotací*, které považuje za nejvýznamnější 57 % starostů. V prvním případě to není nikterak překvapující vzhledem k všeobjímajícímu charakteru této priority, ve druhém případě je vhodné připomenout, že otázka na tuto prioritu byla pokládána pouze starostům obcí do 10 tisíc obyvatel, u nichž se dá očekávat relativně větší dopad získaných dotací na obecní rozpočty ve srovnání s velkými městy. Také položku *Zlepšit místní infrastrukturu*, které přisoudila vysokou prioritu přibližně polovina starostů, lze považovat za poměrně univerzální oproti položce *Stimulovat ekonomický růst a zaměstnanost*, u které lze očekávat, že ji budou volit spíše starostové z měst, kde fungují např. velké podniky a kde lze spíše uplatňovat strategie spojené s ekonomickým růstem a zaměstnaností. Položky *Zajistit bezpečnost*, *Ochránit přírodní prostředí*, *Rozvíjet sociální opatření* a *Zachovat místní identitu* dostaly vysokou prioritu od 34 až 39 % starostů a lze je považovat za středně důležité. Jedná se o různorodou směs priorit, u nichž lze očekávat, že budou poplatné typu sídla – velikosti i relativní poloze. Jakým způsobem se tato souvislost projeví, budeme testovat v našich analýzách. Jen lehce přes 20 % starostů dalo vysokou prioritu položce *Řešit politicko-administrativní záležitosti*, tedy soustředění se na zlepšení chodu radnice a obecního úřadu dovnitř i navenek vůči občanům, a již zmiňované položce *Stimulovat ekonomický růst a zaměstnanost*. Zcela zanedbatelná je z pohledu starostů priorita *Zlepšit integraci menšin*, kterou označilo jako vysokou jen 6 % starostů.

¹⁰ Plné, nezkrácené znění jednotlivých otázek na priority je uvedeno v Příloze 2.

¹¹ Snaha o klasifikaci jednotlivých priorit pomocí faktorové analýzy se ukázala jako nevhodná.

Tabulka 3. Preference jednotlivých starostenských priorit

	1	2	3	4	5
	Nízká priorita				Vysoká priorita
A <i>Zvýšit atraktivitu města</i> jakožto místa, kde by lidé chtěli žít a podnikat, pomocí regeneračních a rozvojových projektů, nových možností kulturního využití, vylepšení vzhledu města apod.	0,4	1,4	10,6	30,5	57,1
B <i>Rozvíjet sociální opatření</i> tak, aby zabezpečila občanům adekvátní bydlení, zdravotní péči, vzdělání či veřejnou dopravu a aby zabezpečila péči o potřebné (důchodci, mládež, nezaměstnaní atd.).	0,5	3,5	21,6	39,6	34,8
C <i>Ochránit přírodní prostředí</i> a zabezpečit odpovědné nakládání s přírodními zdroji.	0,2	2,8	14,8	43,3	38,9
D <i>Zajistit bezpečnost</i> , bojovat proti kriminalitě a dosáhnout dodržování zákonů a pořádku.	0,7	3,6	14,6	42,9	38,1
E <i>Řešit politicko-administrativní záležitosti</i> , např. pro zlepšení vztahů s občany, vylepšení a rozšíření nabízených služeb, zabezpečení důvěryhodnosti úřadu či boje proti korupci atd.	0,7	7,6	27,7	41,4	22,6
F <i>Zachovat místní identitu</i> a tradiční způsob života.	0,9	4,8	19,9	37,0	37,5
G <i>Stimulovat ekonomický růst a zaměstnanost</i> .	2,5	9,6	31,9	35,9	20,1
H <i>Zlepšit místní infrastrukturu</i> , dopravu a dopravní komunikace.	0,4	1,6	10,1	38,8	49,1
I <i>Zlepšit integraci etnických, náboženských či kulturních menšin</i> a klást důraz na různorodost a toleranci v místní komunitě.	15,9	22,6	34,7	20,8	6,0
J <i>Usilovat o získávání dotací</i> z dostupných zdrojů na rozvoj města/obce.	1,0	1,1	13,0	27,5	57,3

Zdroj: Výzkumy Evropský starosta II (2016) a česká část mezinárodního výzkumu *Political Leaders in European Cities* (2015).

Poznámka: Otázka zněla: „Města a obce se musí vyrovnávat s celou řadou problémů a výzev. Níže jsou uvedeny některé z nich. Pro každý úkol prosím uveďte, jak je pro Vás jako starostu/starostku důležitý v rámci Vaší politické agendy v tomto volebním období.“ Rozložení prvních devíti priorit je spočteno z platných odpovědí od všech starostů (podíl bez odpovědi byl 2,6 až 4 %; N = 492), možnost J byla předložena starostům obcí do 10 tisíc obyvatel v roce 2016 (bez odpovědi 2,9 %; N = 445). Převáženo na reálnou strukturu obcí dle velikosti v ČR.

Sociodemografické, geografické i jiné faktory související s výběrem priorit

Jak ukázaly deskriptivní analýzy vzorku starostů, tak celá řada osobnostních charakteristik starostů je propojena jak s postavením obce na škále město–venkov, tak s velikostí obce (viz Tabulky 1 a 2). Proto budeme v našich analýzách vytvářet a srovnávat dva typy vícerozměrných modelů pro každou prioritu – ty, ve kterých budou pouze geografické prediktory, a úplné modely, ve kterých budou zastoupeny všechny sledované proměnné. Cílem bylo odhalit, nakolik samotný kontext obce, reprezentovaný v regresních modelech geografickými proměnnými, přispívá k vysvětlení souvislosti mezi prioritami a vysvětlujícími proměnnými ve srovnání s modely, v nichž byly sledovány všechny proměnné, tedy včetně sociodemografických charakteristik a charakteristik indikujících politickou zkušenost starostů. Každá dvojice modelů byla vypočtena na identickém vzorku respondentů a srovnána pomocí kritéria AIC.

Vzhledem k ordinálnímu charakteru závisle proměnných byla pro vytvoření modelů zvolena ordinální regrese (viz Tabulku 4). U dvou ze sledovaných priorit nebyl nakonec vytvořen žádný regresní model, neboť u těchto modelů nebylo možné na základě testů zamítnout nulovou hypotézu o tom, že model bez prediktorů je stejně dobrý jako model se všemi sledovanými prediktory.¹²

Modely u dalších tří priorit (viz Tabulku 5) nesplňovaly podmínku o paralelitě linií, a proto jsme u nich přistoupili k vytvoření binárních logistických regresí jakožto náhradnímu řešení. Jako závislá byla vždy použita binární proměnná, která říkala, zda jednotlivé priority mají vysokou prioritu (odpověď variantou 5), či ne (odpověď variantami 1 až 4).

Diskuse

Při vysvětlování rozdílů mezi starosty ve volbě jejich priorit jsme u každé priority srovnávali model, ve kterém byla analyzována souvislost pouze s geografickými proměnnými, s modelem, kde kromě geografických proměnných byly rovněž zahrnuty proměnné charakterizující osobu samotného starosty.

Na základě kritéria AIC se jako vhodnější ve většině případů ukázal model s výhradně geografickými proměnnými. Výjimkou v tomto trendu byly priority *Rozvíjet sociální opatření* a *Zlepšit integraci menšin a klást důraz na toleranci*, kdy se model s výhradně geografickými proměnnými významně nelišil od modelu bez prediktorů. U priority *Stimulovat ekonomický růst a zaměstnanost* byly obě varianty modelu přibližně rovnocenné. To svědčí o významném kontextuálním vlivu geografických proměnných na priority. Podíváme-li se na obě sledované geografické proměnné, velikost obce a postavení obce na škále město–venkov, zjistíme,

¹² Viz Norušis [2011: 79–80].

Tabulka 4. Výsledky ordinálních regresních modelů starostenských priorit – první část

	Ordinální modely											
	A: Zvýšit atraktivitu města				B: Rozvíjet sociální opatření				F: Zachovat místní identitu a tradiční způsob života			
	Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model	
	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.
Gender [0=muž; 1=žena]			0,397	0,084			0,443	0,031			0,439	0,031
VŠ vzdělání [0=ne; 1=ano]			-0,193	0,354			-0,247	0,195			-0,494	0,009
Člen politické strany [0=ne; 1=ano]			-0,143	0,575			0,080	0,723			0,186	0,401
Uvolněn pro výkon funkce [0=ne; 1=ano]			0,283	0,319			0,436	0,101			0,364	0,171
ln (věk)			0,041	0,934			0,905	0,044			-0,438	0,328
ln (počet obyvatel obce)	0,316	0,000	0,305	0,011	0,182	0,021	0,121	0,263	-0,227	0,004	-0,254	0,018
typ sídla [Primární centrum]	-0,213	0,658	-0,120	0,813	-0,321	0,433	-0,227	0,602	-0,172	0,668	-0,086	0,840
typ sídla [Vnitřní pás zázemí]	-0,251	0,383	-0,300	0,310	-0,423	0,119	-0,486	0,080	-0,451	0,092	-0,482	0,078
typ sídla [Vnější pás zázemí]	-0,002	0,994	-0,019	0,948	-0,435	0,098	-0,440	0,099	-0,084	0,748	-0,150	0,570
typ sídla [Polycentrické zázemí]	-0,018	0,953	-0,003	0,991	0,082	0,768	0,071	0,801	0,489	0,078	0,487	0,086
typ sídla [Sekundární centrum]	-0,034	0,938	0,032	0,943	-0,497	0,178	-0,419	0,271	-0,342	0,346	-0,268	0,472

Tabulka 4. Výsledky ordinálních regresních modelů starostenských priorit – druhá část

	Ordinální modely											
	A: Zvýšit atraktivitu města				B: Rozvíjet sociální opatření				F: Zachovat místní identitu a tradiční způsob života			
	Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model	
	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.
typ sídla [Zázemí sekund. center]	-0,175	0,685	-0,185	0,671	-0,307	0,457	-0,266	0,524	0,505	0,234	0,438	0,307
typ sídla [Venkov]	0,000		0,000		0,000		0,000		0,000			
-2 Log Likelihood	0,000		0,001		0,067		0,009		0,000		0,000	
Nagelkerke R ²	0,064		0,078		0,030		0,060		0,084		0,115	
Test paralelity linií	0,421		0,210		0,488		0,759		0,723		0,927	
N	476		476		475		475		477		477	
AIC	868,856		883,397		1 104,380		1 113,019		1 175,796		1 180,858	
BIC	910,510		945,878		1 146,013		1 175,469		1 217,461		1 243,371	

Tabulka 4. Výsledky ordinálních regresních modelů starostenských priorit – třetí část

	Ordinální modely							
	G: Stimulovat ekonomický růst a zaměstnanost				I: Zlepšit integraci menšin a klást důraz na toleranci			
	Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model	
	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.
Gender [0=muž; 1=žena]			0,141	0,481			0,398	0,051
VŠ vzdělání [0=ne; 1=ano]			-0,675	0,000			-0,600	0,002
Člen politické strany [0=ne; 1=ano]			-0,057	0,798			-0,104	0,641
Uvolněn pro výkon funkce [0=ne; 1=ano]			0,585	0,027			0,445	0,100
ln (věk)			0,184	0,678			1,133	0,013
ln (počet obyvatel obce)	-0,007	0,933	-0,055	0,608	-0,045	0,569	-0,054	0,621
typ sídla [Primární centrum]	0,143	0,721	0,451	0,291	0,173	0,670	0,350	0,418
typ sídla [Vnitřní pás zázemí]	-0,916	0,001	-0,915	0,001	-0,555	0,044	-0,545	0,054
typ sídla [Vnější pás zázemí]	-0,521	0,046	-0,488	0,065	-0,120	0,650	-0,052	0,845
typ sídla [Polycentrické zázemí]	0,349	0,200	0,408	0,141	0,201	0,465	0,259	0,357
typ sídla [Sekundární centrum]	0,498	0,172	0,742	0,048	0,004	0,992	0,153	0,686

Tabulka 4. Výsledky ordinálních regresních modelů starostenských priorit – čtvrtá část

	Ordinální modely							
	G: Stimulovat ekonomický růst a zaměstnanost				I: Zlepšit integraci menšin a klást důraz na toleranci			
	Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model	
	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.	Esti- mate	Sig.
typ sídla [Zázemí sekund. center]	-0,392	0,336	-0,431	0,296	-0,296	0,475	-0,219	0,602
typ sídla [Venkov]	0,000		0,000		0,000		0,000	
-2 Log Likelihood		0,000		0,000		0,436		0,000
Nagelkerke R ²		0,062		0,104		0,016		0,069
Test paralelity linií		0,099		0,222		0,075		0,134
N		471		471		470		470
AIC		1 208,572		1 210,843		1 137,958		1 133,425
BIC		1 250,120		1 273,166		1 179,485		1 195,716

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat z výzkumů Evropský starosta II (2016) a české části mezinárodního výzkumu Political Leaders in European Cities (2015).

Tabulka 5. Výsledky binárních logistických regresních modelů starostenských priorit – první část

	Binární logistické modely											
	C: Ochránit přírodní prostředí a přírodní zdroje				D: Zajistit bezpečnost, bojovat proti kriminalitě				H: Zlepšit místní infrastrukturu, dopravu, komunikace			
	Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model	
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
Gender [0=muž; 1=žena]			0,371	0,104			0,283	0,212			0,060	0,791
VŠ vzdělání [0=ne; 1=ano]			-0,046	0,832			-0,151	0,480			-0,260	0,221
Člen politické strany [0=ne; 1=ano]			-0,112	0,665			0,064	0,797			-0,445	0,073
Uvolněn pro výkon funkce [0=ne; 1=ano]			0,146	0,628			-0,067	0,823			0,146	0,620
ln (věk)			0,425	0,409			0,607	0,232			-0,700	0,164
ln (počet obyvatel obce)	-0,070	0,433	-0,072	0,558	0,115	0,191	0,154	0,202	0,224	0,010	0,281	0,020
typ sídla [Primární centrum]	-0,271	0,575	-0,255	0,617	0,512	0,254	0,417	0,382	-0,280	0,529	-0,128	0,787
typ sídla [Vnitřní pás zázemí]	-0,233	0,461	-0,294	0,362	-0,349	0,267	-0,385	0,230	0,389	0,192	0,440	0,152
typ sídla [Vnější pás zázemí]	0,122	0,678	0,126	0,674	0,145	0,620	0,145	0,624	0,254	0,379	0,294	0,316
typ sídla [Polycentrické zázemí]	0,814	0,007	0,832	0,007	0,315	0,301	0,322	0,299	0,778	0,012	0,884	0,006
typ sídla [Sekundární centrum]	-0,094	0,826	-0,091	0,837	0,754	0,065	0,722	0,086	-0,117	0,769	-0,036	0,930

Tabulka 5. Výsledky binárních logistických regresních modelů starostenských priorit – druhá část

	Binární logistické modely											
	C: Ochránit přírodní prostředí a přírodní zdroje				D: Zajistit bezpečnost, bojovat proti kriminalitě				H: Zlepšit místní infrastrukturu, dopravu, komunikace			
	Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model		Kontext obce		Úplný model	
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
typ sídla [Zázemí sekund. center]	0,927	0,042	0,972	0,035	0,409	0,366	0,419	0,360	0,534	0,236	0,521	0,257
typ sídla [Venkov]		0,017		0,012		0,223		0,227		0,154		0,128
Omnibus test		0,004		0,018		0,003		0,014		0,037		0,033
Nagelkerke R ²		0,058		0,068		0,060		0,070		0,042		0,062
N		476		476		473		473		472		472
AIC		618,430		628,752		635,132		648,040		650,774		656,869
BIC		651,753		682,903		668,104		702,109		684,030		710,909

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat z výzkumů *Evropský starosta II (2016)* a české části mezinárodního výzkumu *Political Leaders in European Cities (2015)*.

že první z nich měla v modelech významný vliv na závislou proměnnou celkem u třech priorit a druhá u šesti priorit.

Podrobnější pohled na souvislosti mezi preferencí priorit a geografickými proměnnými nám odhalí, že starostové center, primárních i sekundárních (zajišťujících pracovní místa pro své obyvatele i obyvatele okolních obcí s vysokým podílem vzdělaných lidí a velkým rozpočtem, kdy politické rozhodování souvisí se stranictvím uvolněného starosty), ve srovnání se starosty z ostatních typů sídel častěji preferují *Stimulaci ekonomického růstu a zaměstnanosti* a *Zajištění bezpečnosti a boj proti kriminalitě*. Orientaci na ekonomický růst potvrzuje (jako očekávání, potažmo tlak ze strany občanů na jejich správu) např. výzkum Chromého et al. [2011], podle nějž si lidé obce nad 1 000 obyvatel a zejména větší města obecně spojují se zaměstnaností a s ekonomickým růstem a úspěšnost při naplňování těchto cílů je tak spojována i s úspěšností města. I malá města představují pro okolní obce nejen centra služeb, ale zejména pracovní příležitosti a dopravní uzly pro cesty do větších měst. Preference priority *Zajištění bezpečnosti a boj proti kriminalitě* ve větších obcích a ve městech rovněž není překvapující, neboť nejvyšší míru kriminality najdeme především ve velkých městech [Jíchová, Nemeškal 2016].

Při zkoumání rozdílů dle velikosti obce odhalíme, že přímo souvisí s preferencí priorit *Zvýšit atraktivitu obce* a *Zlepšit místní infrastrukturu*. To není nic překvapivého, když největší města se obvykle potýkají s největšími infrastrukturními problémy a jejich atraktivita může být vnímána jako všeobíhající pojem, jako kvalita lákající jak investory, tak např. turisty. Největší centra nejčastěji patří do kategorie primárních či sekundárních center.

Ve vnitřním i vnějším zázemí primárních center a zázemí sekundárních center starostové méně často preferují *Stimulaci ekonomického růstu a zaměstnanosti*, což není překvapující. Obyvatelé totiž nehledají v těchto obcích zaměstnání, ale spíše klidné a bezpečné místo k bydlení v blízkosti přírody, což se například v zázemí sekundárních center odráží ve vyšší preferenci priority *Ochránit životní prostředí*. Příroda a kvalitní životní prostředí jsou totiž jedním z faktorů, proč se do zázemí center přestěhovávají v rámci suburbanizačních procesů noví obyvatelé. Poněkud překvapivé je, že vyšší preferenci priority *Ochránit životní prostředí* nemají starostové z obcí v zázemí primárních center. Možná je to způsobeno faktem, že obyvatelům uvedených obcí stačí vyhnout se hluku a znečištěnému ovzduší a že nemají vyšší požadavky na kvalitu životního prostředí, které by adresovali svým starostům.

Nově přistěhovalí do suburbií (tj. zázemí primárních i sekundárních center) jsou většinou mladí lidé s rodinami, sociálně silnější a vzdělanější, což vede k posílení sociální struktury obyvatelstva a oživení obcí v zázemí velkých měst [Ouředníček et al. 2008]. Tito novousedlíci mimo jiné vyvíjejí tlak na lepší vybavenost obce, což se pozitivně promítá do celého fungování obce. V našem případě vidíme častější (ale nesignifikantně ve srovnání s centry) preferenci priority *Zlepšit místní infrastrukturu* v těchto obcích. Starostové vnitřního a vnějšího zázemí na

druhou stranu méně často preferují *Zachování místní identity a tradičního způsobu života*. I tento fakt je zřejmě ovlivněn suburbanizací, kdy nově přistěhované obyvatelstvo tvoří podstatnou část obyvatelstva obce, což limituje předávání tradic a utváření identity.

Starostové obcí polycentrického zázemí, tedy obcí, ze kterých vyjíždí za prací nejméně třetina obyvatel do nejméně dvou primárních center a jež jsou limitovány relativně vysokou nezaměstnaností a nižším vzděláním obyvatelstva, jsou ve svých preferencích do značné míry opakem starostů vnitřního i vnějšího pásu zázemí. Významně častěji preferují šest z osmi priorit od priority *Zachování lokální identity; Ochránit životní prostředí; Zajistit integraci a menšin a zachování tolerance a různorodosti v komunitě; Zlepšit místní infrastrukturu, dopravu a komunikace; Zajistit bezpečnosti a boj proti kriminalitě až po prioritě Stimulace ekonomického růstu a zaměstnanosti*. Dalo by se říci, že jejich cílem je všestranný rozvoj jejich obcí, aby tyto nebyly jen jakýmsi sídlem v prostoru mezi centry, ale aby se samy rozvíjely a povýšily na centra, a používají k tomu opatření ekonomické i neekonomické povahy.

Starostové z venkovských obcí nespadajících do žádné z výše uvedených kategorií usilují významně méně o *Ochranu životního prostředí a přírodních zdrojů*, což zřejmě souvisí s menším vnímáním jejího ohrožení ze strany obyvatel. Naopak významně více kladou starostové těchto obcí důraz na *Zajištění integrace menšin a zachování tolerance a různorodosti v komunitě*. V ordinálních modelech se rovněž ukázalo, že čím menší obec, tím více starostové preferují prioritu *Zachovat místní identitu*. Tato snaha s největší pravděpodobností souvisí s odchodem mladých za studiem a prací a současným stárnutím obyvatelstva, kdy místní tradice nemají jejich starší nositelé komu předávat. V České republice existuje velmi rozdrobená sídelní struktura a oddělené malé části obcí jsou poměrně časté. Vzhledem k často velmi omezenému rozpočtu menších obcí je tak důraz na různé společenské akce sdružující komunitu obce a podporující vzájemné vztahy v obci velmi podstatný. Zároveň kladou starostové venkovských obcí výrazně větší důraz na *Stimulaci ekonomického růstu a zaměstnanosti*, což souvisí s jejich postavením relativně daleko od všech center s pracovními místy.

Při pohledu na jednotlivé sociodemografické proměnné se ukázalo, že jsme identifikovali signifikantní souvislost se závisle proměnnými u čtyřech z osmi priorit. Prokázala se souvislost s genderem starosty, kdy ženy častěji preferovaly priority soustředící se na každodenní stránky života – *Rozvíjet sociální opatření a částečně rovněž Zlepšit integraci menšin a klást důraz na toleranci a také Zachování místní identity a tradičního způsobu života*. To do značné míry potvrzuje původní očekávání, že se ženy mnohem více orientují na politická témata, která se dotýkají každodenních stránek života.

Významná souvislost s věkem byla zjištěna u dvou priorit, jednalo se opět o prioritu *Rozvíjet sociální opatření a Zlepšit integraci menšin a klást důraz na toleranci a různorodost v komunitě*. V obou případech jejich preference rostla s věkem. Zdá se tedy, že preference těchto priorit soustředících se na každodenní stránky života není pouze výsadou žen, ale souvisí i s určitou životní zkušeností.

Vztah mezi vzděláním a preferencí priorit byl významný ve třech poměrně odlišných případech (priority *Stimulace ekonomického růstu a zaměstnanosti*, *Zachování lokální identity* a *Zajistit integraci menšin a zachování tolerance a různorodosti v komunitě*), kdy starostové bez vysokoškolského vzdělání dávali významně častěji přednost zmíněným prioritám, mezi kterými však nelze usuzovat na žádný systematický vzorec. Uvedený vztah mezi vzděláním a prioritami lze pokládat za poměrně překvapivý a obtížně interpretovatelný. Je možné, že do určité míry reflektuje lokální situaci v obcích, např. že starostové bez vysokoškolského vzdělání častěji spravují obce, kde je potřeba řešit problém s integrací menšin. Tato specifika nám však náš datový soubor neumožňuje odhalit.

Ze dvou proměnných indikujících politickou zkušenost starosty měla signifikantní efekt v některých modelech pouze jedna – status starosty. Uvolnění starostové oproti neuvolněným preferovali významně častěji *Stimulaci ekonomického růstu a zaměstnanosti*, což souvisí s největší pravděpodobností s větším tlakem na ekonomický růst v obcích s vyšším počtem obyvatel.

Zajímavé je, že proměnná stranictví starostů neměla signifikantní efekt v žádném z regresních modelů. Souvisí to, pravděpodobně, se vztahem mezi velikostí obce či typem obce na straně jedné a stranictvím starostů na straně druhé, kdy platí, že čím větší obec, tím spíše je starosta straníkem (viz Tabulka 1) a současně je nejvíce starostů straníků v primárních a sekundárních centrech (viz Tabulka 2).

U dvou priorit – *Usilovat o získávání dotací* a *Řešit politicko-administrativní záležitosti* – nebylo možné vytvořit ordinální ani binární logistický model. V případě priority *Usilovat o získávání dotací*, na niž byli dotazováni pouze starostové z obcí do 10 tisíc obyvatel, jsme neodhalili ani při analýze korelace jednotlivých sledovaných proměnných s touto prioritou žádnou souvislost se sledovanými charakteristikami. S výběrem této priority spíše souvisí jiné faktory: potřeba investic, možnost domluvit koalice s jinými obcemi, existence dostupných programů pro potřebné investice apod.

Pokud se v případě priority *Řešit politicko-administrativní záležitosti* zaměříme na korelace jednotlivých sledovaných proměnných s touto prioritou, tak odhalíme jedinou slabou souvislost: danou prioritu spíše preferují uvolnění starostové než neuvolnění. Uvedená souvislost je však velmi slabá (Spearman's rho = 0,113*), byť statisticky významná. Tuto souvislost lze poměrně snadno vysvětlit časovou náročností většiny politicko-administrativních záležitostí, kterým se tak mohou více věnovat spíše uvolnění starostové. Třídění druhého stupně ukazující souvislost uvedené priority a škály město–venkov nám odhalí, že v primárních centrech starostové tuto prioritu preferují častěji než v ostatních typech obcí na škále město–venkov. Variantu 4 nebo 5 na pětibodové škále vybralo 84 % starostů primárních center, v ostatních typech maximálně 67 %.

Obecně můžeme říci, že u dvou priorit, pro které se nepodařilo vytvořit regresní modely významně odlišné od tzv. nulového modelu, lze předpokládat, že rozhodování starostů je ovlivněno jinými vlivy, než byly sledované.

Závěr

Za nejvýznamnější zjištění lze považovat potvrzení našich očekávání o vlivu „objektivních“ charakteristik [viz Lowndes, Leach 2004], zejména o typu obce na škále město–venkov, ačkoliv nelze zanedbávat ani ostatní sledované proměnné. Předchozí analýzy jsou svým způsobem ojedinělé, neboť většina dostupných v úvodu citovaných studií [Lowndes, Leach 2004; Leach, Wilson 2004; Sweeting 2002; Svára 2009] se soustředí na kvalitativní zkoumání leadershipu a osobností starostů. Náš kvantitativní přístup navazuje na poznání z těchto studií a obohacuje je o nový rozměr – možnost porovnání napříč celou populací starostů a starostek v ČR.

Můžeme říci, že síla našich datových zdrojů tkví především v šíři záběru (počtu dotazovaných), za což jsme museli zaplatit cenu v podobě rozsahu samotných témat (délky dotazníku). Adekvátní délka je naneštěstí (nejen) u tohoto typu zkoumání (dotazníkové šetření realizované prostřednictvím internetu) základním předpokladem úspěchu, jak jsme zjistili již při minulých obdobných výzkumech mezi lokálními a regionálními politiky [např. Ryšavý, Čermák a kol. 2015].

Na základě našich zjištění se nabízí další směřování studia leadershipu starostů v Česku. Například zkoumání propojenosti leadery zvolených priorit a sítí dalších aktérů lokálního rozvoje, v jakém jsou vztahu a jakým směrem se odvíjí jejich vzájemné ovlivňování. Potom si nutně musíme klást otázky: Rozhoduje se starosta při volbě priorit na základě existujících sítí, či za účelem realizace priorit vytváří nové? Jak buduje své sítě? Je spíše konsensuální typ a používá vyjednávání v horizontálních sítích, či je méně konsensuální a využívá nátlaku v sítích vertikálních?

DANIEL ČERMÁK je pracovníkem výzkumného oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a absolventem doktorandského studia na katedře sociologie Filozofické fakulty UK. Zabývá se prostorovými aspekty politického chování, spoluprací aktérů v rámci rozvoje lokálních a regionálních společenství, politickými elitami na regionální úrovni a důvěrou v politické instituce. Pravidelně publikuje v odborných časopisech a monografiích. Je např. spoluautorem knih *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě* (Praha: Sociologické nakladatelství /SLON/, 2012, s J. Vobeckou a kol.) či *Na/O kraji. Kraje a jejich představitelé 2000–2013* (Praha: Sociologické nakladatelství /SLON/, 2015, s D. Ryšavým).

RENÁTA MIKEŠOVÁ je pracovnící výzkumného oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a doktorandkou na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK. Věnuje se zkoumání volebního chování, tématu migrace a prostorových aspektů sociálního znevýhodnění. Je spoluautorkou publikací *Koho volí Vaši sousedé* (Praha: Sociologické nakladatelství /SLON/, 2014, spolu s T. Kosteleckým et al.) nebo *Geografie výsledků parlamentních voleb: vzorce volebního chování v Česku 1992–2013* (Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2015, spolu s T. Kosteleckým et al.).

Literatura

- Bäck, H., H. Heinelt, A. Magnier (eds.). 2006. *The European Mayor. Political Leaders in Changing Context of Local Democracy*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Baldersheim, H. (ed.) 1996. *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder Colo.: Westview Press.
- Balík, S. 2009. *Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Balík, S., P. Gongala, K. Gregor. 2015. *Dvacet let komunálních voleb v ČR*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) / Masarykova univerzita (MU).
- Bernard, J. (ed.). 2010. *Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a místní samospráva. Sociologické studie 10/1*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Bernard, J., T. Kostecký, M. Illner, J. Vobecká. 2011. *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Bernard, J. 2012. „Prostorové vzorce rozvinutosti venkovských obcí Česka.“ *Geografie* 117 (1): 72–94.
- Blondel, J. 1987. *Political Leadership. Towards a General Analysis*. London: Sage.
- Cabria, M., A. Magnier, P. Pereira. 2018. „Mayor's Agendas: Emerging Variations on the Theme of Entrepreneurialism.“ Pp. 243–272 in H. Heinelt, A. Magnier, M. Cabria, H. Reynaert (eds.). 2018. *Political Leaders and Changing Local Democracy. The European Mayor*. Palgrave Macmillan.
- CVVM. 2017. *Důvěra ústavním institucím v březnu 2017*. Tisková zpráva [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění [cit. 7. 4. 2017]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/institute-a-politici/duvera-ustavnim-institucim-v-breznu-2017>.
- Čermák, D., J. Stachová. 2010. „Zdroje institucionální důvěry v České republice.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46 (5): 683–717.
- Čermák, D., R. Mikešová, J. Stachová. 2016. „Regional Differences in Political Trust: Comparing the Vysočina and Usti Regions.“ *Communist and Post-Communist Studies* 49 (2): 137–146, <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2016.04.003>.
- Čmejrek, J., V. Bubeníček, J. Čopík. 2010. *Demokracie v lokálním politickém prostoru*. České Budějovice: Grada.
- ČSÚ. 2011. „Sčítání lidu, domů a bytů 2011“ [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 17. 5. 2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/sldb>.
- Dahl, R. A., E. R. Tufte. 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Eldersveld, S., L. Stromberg, W. Derksen. 1995. *Local Elites in Western Democracies. A Comparative Analysis of Urban Political Leaders in the U.S., Sweden and the Netherlands*. Boulder, <https://doi.org/10.5860/choice.33-0542>.
- Fraile, M. 2014. „Do Women Know Less About Politics Than Men? The Gender Gap in Political Knowledge in Europe.“ *Social Politics* 21 (2): 261–289, <https://doi.org/10.1093/sp/jxu006>.
- Hambleton, R., S. Bullock. 1996. *Revitalising Local Democracy: The Leadership Options Association of District Councils and Local Government Management Board*. London: Association of District Councils.
- Horváth, T. M. 2000. „Directions and Differences of Local Changes.“ Pp. 19–59 in T. M. Horváth (ed.). *Decentralization: Experiments and Reforms*. Budapest: Open Society Institute.
- Hudák, J., P. Jüptner, J. Svoboda. 2003. *Komunální politické systémy*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Chromý, P., V. Jančák, M. Marada, T. Havlíček. 2011. „Venkov – žitý prostor: regionální

- diferenciace percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku.“ *Geografie* 116 (1): 23–45.
- Illner, M. 1992. „K sociologickým otázkám místní samosprávy.“ *Sociologický časopis* 28 (4): 480–492.
- Jichová, J., J. Nemeškal. 2016. *Typologie struktury kriminality*. Analytický text ke specializované mapě [online]. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy [cit. 9. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.atlasobyvatelstva.cz/sites/default/files/krimi_typologie_text_0.pdf.
- John, P., A. Cole. 1999. „Political Leadership in the New Urban Governance: Britain and France Compared.“ *Local Government Studies* 25 (4): 98–115, <https://doi.org/10.1080/03003939908433969>.
- Jüptner, P. 2003. „Komunální politika v ČR a role politických aktérů na lokální úrovni.“ Pp. 103–112 in V. Fiala, B. Říchová (ed.). *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace evropských zemí*. Olomouc: Monate.
- Jüptner, P. 2004. „Komunální koalice a politické modely.“ *Politologická revue* 10 (2): 81–101.
- Karlsson, D. 2013. „A Democracy Scale: Size and Representative Democracy in Swedish Local Government.“ *Scandinavian Journal for Public Administrative* 17 (1): 7–28.
- Karsten, N., S. van Zuydam. 2015. „The Sources of Contemporary Authority for Mayors.“ Paper for Political Studies Association – Annual Conference 2015 Panel ‘Question in Leaders’ Authority?’, Sheffield (UK), 30. 3. – 1. 4. 2015, <https://www.psa.ac.uk/sites/default/files/conference/papers/2015/Paper%20PSA%20conference%20Karsten%20Van%20Zudam%2020150301def.pdf>
- Kenworthy, L., M. Malami. 1999. „Gender Inequality in Political representation. A World –Wide Comparative Analysis.“ *Social Forces* 78 (1): 235–268, <https://doi.org/10.2307/3005796>.
- Kotter, J., R. Lawrence. 1974. *Mayors in Action Five Approaches to Urban Governance*. London: John Wiley and Sons.
- Leach, S., D. Wilson. 2000. *Local Political Leadership*. Bristol: Policy Press.
- Leach, S., D. Wilson. 2004. „Urban Elites in England: New Models of Executive Governance.“ *International Journal of Urban and Regional Research* 28 (1): 134–149, <https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2004.00507.x>.
- Lowndes, V., S. Leach. 2004. „Understanding Local Political Leadership: Constitutions, Contexts and Capabilities.“ *Local Government Studies* 30 (4): 557–575, <https://doi.org/10.1080/0300393042000333863>.
- Maddock, S. 1999. *Challenging Women: Gender, Culture and Organization*. London: Sage.
- Norusis, M. 2011. *IBM SPSS Statistics 19 Advanced Statistical Procedures Companion*. Pearson.
- Nyíri, Z., R. Vengroff. 2005. „The Gender Gap in Local Political Leaderships in Central and Eastern Europe.“ Pp. 79–121 in G. Sóos, V. Zentai (eds.). *Faces of Local Democracy. Comparative Papers from Central and Eastern Europe*. Budapest: Open Society Institute Local Government and Public Service Reforms Initiative.
- Ouředníček, M., J. Temelová, M. Macešková, J. Novák, P. Puldová, D. Rampotl, T. Chuman, S. Zelendová, I. Kuncová. 2008. *Suburbanizace.cz* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř. Dostupné z: http://suburbanizace.cz/odborne_brozura_down.htm.
- Outlý, J. 2004. „Volby do zastupitelstev v obcích – vývoj a souvislosti.“ Pp. 11–45 in P. Šaradín, J. Outlý (eds.). *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.

- Perlín, R., S. Kučerová, Z. Kučera. 2010. „Typologie venkovského prostoru Česka.“ *Geografie* 115 (2): 161–187.
- Ryan, C., B. Pini, K. A. Brown. 2005. „Beyond Stereotypes: An Exploratory Profile of Australian Women Mayors.“ *Local Government Studies* 31 (4): 433–448, <https://doi.org/10.1080/03003930500136808>.
- Ryšavý, D. 2006. „Komunální je komunální a velká je velká! K hypotéze politizace lokálních politických elit.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (5): 953–970.
- Ryšavý, D. 2013. „European Mayors and Councillors: Similarities and Differences.“ Pp. 161–180 in B. Egner, D. Sweeting, P.-J. Klok. *Local Councillors in Europe*. Wiesbaden: Springer, https://doi.org/10.1007/978-3-658-01857-3_9.
- Ryšavý, D., J. Bernard. 2013. „Size and Local Democracy: the Case of Czech Municipal Representatives.“ *Local Government Studies* 39 (6): 833–852, <https://doi.org/10.1080/03003930.2012.675329>.
- Ryšavý, D., D. Čermák a kol. 2015. *Na/O kraji*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Ryšavý, D., P. Šaradín. 2010. „Straníci, bezpartijní a nezávislí zastupitelé na českých radnicích.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46 (5): 719–743.
- Ryšavý, D., P. Šaradín. 2011. *Zastupitelé českých měst a obcí v evropské perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Saltzstein, G. H. 1986. „Female Mayors and Women in Municipal Jobs.“ *American Journal of Political Science* 30 (1): 140–164, <https://doi.org/10.2307/2111298>.
- Smith, M., P. Matějů. 2011. „Restratifikace české politiky. Vývoj třídně podmíněného volebního chování v České republice v letech 1992–2010.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (1): 33–59.
- Steyvers, K., H. Reynaert. 2006. „From the Few are Chosen the Few ...’ On the Social Background of European Mayors.“ Pp. 43–73 in H. Bäck, H. Heinelt, A. Manier (eds.). *The European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, https://doi.org/10.1007/978-3-531-90005-6_3.
- Steyvers, K. 2012. „Americanization, Europeanization or Path Dependency? Comparing Mayoral Leadership from a New Institutionalism Perspective“ (August 24, 2012), <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2135491>.
- Svara, J. 2009. *The Facilitative Leader in City Hall. Reexamining the Scope and Contributions*. CRC Press Taylor & Francis Group.
- Sweeting, D. 2002. „Leadership in Urban Governance: the Mayor of London.“ *Local Government Studies* 28 (1): 3–20, <https://doi.org/10.1080/714004134>.
- Swianiewicz, P. 2005. „Cities in Transition. From Statism to Democracy.“ Pp. 102–128 in M. Haus, H. Heinelt, M. Stewart. *Urban Governance and Democracy: Leadership and Community Involvement*. London: Routledge, https://doi.org/10.4324/9780203340950_chapter_5.
- Šaradín, P., J. Outlý (eds.). 2004. *Studie o volbách do zastupitelstev v obcích*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Thorisdottir, H., J. T. Jost, I. Liviatan, P. E. Shrout. 2007. „Psychological Needs And Values Underlying Left-Right Political Orientation: Cross-National Evidence From Eastern And Western Europe.“ *The Public Opinion Quarterly* 71 (2): 175–203, <https://doi.org/10.1093/poq/nfm008>.
- Večerník, J. 2009. *Czech Society in the 2000s: A Report on Socio-economic Policies and Structures*. Praha: Academia
- Vobecká, J. 2009. „Dojíždčkový přístup k vymezení městského, příměstského a venkovského obyvatelstva v České republice.“ *Demografie* 50 (1): 14–23.

- Vobecká, J. 2010. *Spatial Dynamics of the Population in the Czech Republic (1989–2007)*. PhD Thesis. Université de Bourgogne; PRAGUE Université Charles (République Tchèque).
- Vobecká, J., V. Piguet. 2012. „Fertility, Natural Growth, and Migration in the Czech Republic: An Urban–Suburban–Rural Gradient Analysis of Long-Term Trends and Recent Reversals.“ *Population, Space and Place* 18 (3): 225–240, <https://doi.org/10.1002/psp.698>.

Přílohy

Příloha 1. Vybrané charakteristiky obyvatel a domácností dle jednotlivých typů obcí

Typ sídla	Podíl obyvatel 65 let a více (%)	Podíl vysokoškolsky vzdělaných na populaci 15+ (%)	Podíl nezaměstnaných na ekonomicky aktivních (%)	Index stáří (65+)/ (0–15)	Podíl domácností jednotlivců (%)	Podíl domácností s internetem (%)
Primární centrum	16,3	16,0	9,6	122,1	33,3	54,1
Vnitřní pás zázemí	13,8	12,3	8,1	83,5	21,9	57,2
Vnější pás zázemí	14,6	9,2	9,6	92,7	23,3	53,3
Polycentrické zázemí	15,5	7,6	10,3	102,9	24,3	50,9
Sekundární centrum	15,8	9,0	10,3	108,4	28,6	51,5
Zázemí sekund. center	15,4	6,2	10,5	101,3	23,3	49,4
Venkov	16,0	6,4	11,4	108,5	26,1	47,6

Zdroj: ČSÚ [2011] a vlastní výpočty.

Příloha 2. Typologie město–venkov založená na klasifikaci obcí dle dojížděky

Typologie	Popis
Primární centrum	Obce a jejich aglomerace s 5 tisíci a více pracovními místy, kterých je současně více než zaměstnaných rezidentů a které neleží v zázemí jiného primárního centra.
Vnitřní pás zázemí	Obce, ze kterých alespoň polovina zaměstnaných rezidentů vyjíždí za prací do primárních center.
Vnější pás zázemí	Obce, ze kterých alespoň třetina zaměstnaných rezidentů vyjíždí za prací do primárních center a které zároveň neleží ve vnitřním pásu.
Polycentrické zázemí	Obce, ze kterých alespoň třetina zaměstnaných rezidentů vyjíždí za prací do nejméně dvou primárních center a zároveň do žádného z nich nedojíždí více než třetina.
Sekundární centrum	Obce a jejich aglomerace s 2 až 5 tisíci pracovními místy, kterých je současně více než zaměstnaných rezidentů a které neleží ve vnitřním ani vnějším zázemí primárního centra.
Zázemí sekund. center	Obce, ze kterých alespoň třetina zaměstnaných rezidentů vyjíždí za prací do sekundárních center.
Venkov	Obce, které nenáleží ani do jednoho z předchozích typů. Nejsou tedy ani městské, ani pod vlivem města (zázemí).

Zdroj: Vobecká [2009].

Contents lists available at [ScienceDirect](http://www.sciencedirect.com)

Communist and Post-Communist Studies

journal homepage: www.elsevier.com/locate/postcomstud

Regional differences in political trust: Comparing the Vysocina and Usti Regions

Daniel Čermák*, Renáta Mikešová, Jana Stachová

Department of Local and Regional Studies, Institute of Sociology of the Academy of Sciences, Czech Republic

ARTICLE INFO

Article history:

Available online 19 April 2016

Keywords:

Political trust
Regional differences
Czech Republic

ABSTRACT

This article deals with the factors influencing the degree of trust in political institutions at three levels of government in the Czech Republic (national, regional and local) in two dissimilar regions in the time of economic crisis in 2009, the year when citizens of the Czech Republic experienced the negative impacts of growing unemployment and a substantial decline in real GDP. Two competitive theories - the cultural and the performance explanation - were used as a theoretical framework. The results show that there are significant differences among particular levels of government as well as regions. The influence of both institutional performance, including factors related to economic crisis, and cultural background were found. The influence of contextual factors was also confirmed.

© 2016 The Regents of the University of California. Published by Elsevier Ltd. All rights reserved.

One of the keys for understanding of how democracy and a society in general work is finding the degree of trust in a society, both on the individual level, and on the institutional level. Interpersonal trust derives from the relationships among people and the norms and values that they share. This gives rise to the expectations individuals harbour towards others. Trust in people, groups of people and in social institutions smoothen interaction in society and cooperation among its members at different levels. Recently, attention in the social sciences has turned increasingly towards institutional trust in particular. This vertical trust is one of the basic components of social network and a keystone of the legitimacy of representative government. Therefore, the decline in trust in government (or political institutions in general) in many advanced countries has become a focus of growing interest. The existence of institutional trust is of central importance both for societies in democratic transition and for Western advanced societies, which are being made weaker by the public's growing dissatisfaction with how democracy works. Institutional trust connects the public with the institutions designed to represent them, increasing both the legitimacy and the effectiveness of democratic government. It is particularly important in emerging democratic regimes such as the post-communist states of Central and Eastern Europe where the previous regimes did not at all enjoy the public's trust (Campbell, 2004; Čermák and Stachová, 2010; Grosskopf, 2008; Lovell, 2001; Lühiste, 2006; Mishler and Rose, 1997, 2001; Newton and Norris, 2000; Ryšavý, 2001; Sapsford and Abbott, 2006).

In the following article, we will focus on the level of trust in political institutions at the time of economic crisis, not for the Czech Republic as a whole but in the context of two selected regions: the Usti Region and the Vysocina Region. These regions were deliberately selected due to the remarkable differences in their economic, social, and demographic profiles. These regions are discussed in more detail in Section 2. The article will describe and explain the factors influencing the degree/level of trust in political institutions at three levels of government in the Czech Republic: national, regional and local. More

* Corresponding author.

particularly, we will study trust in the Chamber of Deputies,¹ Regional Assemblies and Municipal Councils. Mishler and Rose's (2001) Lifetime Learning Model has been selected as the conceptual framework for analysing these factors because it connects both the cultural and the institutional approach to explaining institutional trust.

The goal of the analyses is to identify and describe differences in the level of trust in political institutions both between the two regions examined and between political institutions at different levels of government. We will try to discover to what extent any such differences are influenced by perceptions of the economic crisis among people living in both these regions.

1. Explanations for political trust

Literature in the field provides us with two basic approaches, cultural and institutional, to explaining the process whereby institutional trust or, in our case, trust in political institutions is formed. First, the cultural approach sees institutional trust as an exogenous category, the source of which should be sought outside institutions and thus outside the political system. Its historical roots are embedded in cultural and social traditions. Conversely, the institutional approach regards trust as an endogenous category that is built into the political system and relates directly to the performance of institutions and to how individuals assess this performance, regardless of their social status (Campbell, 2004; Denters et al., 2007; Hudson, 2006; Locke, 2001; Mishler and Rose, 2001; Newton and Norris, 2000).

1.1. Cultural approach

The cultural approach assumes that trust in institutions is closely linked to interpersonal trust, which is something that individuals develop in the early stages of life as part of the socialization process, which they then project onto institutions, and which makes possible and legitimises the functioning of those institutions. It can be regarded as a generalised form of interpersonal trust, a specific form of trust in people in general (Bartkowski, 2003; Berger and Brehm, 1997; Grootaert, 2001; Levi, 1996; Moore et al., 1985; Putnam, 1993; Stachová, 2005; Uslaner, 2003; Van der Meer, 2003). The roots of this view lie in the theories of political culture, civil society, and social capital. Almond and Verba (1963) have already argued that the foundations of civic culture are built into the patterns of interpersonal ties in society. They pointed out that social trust and cooperation creates a sense of civic competence that empowers individuals to choose a government (Mishler and Rose, 1997). An important role in developing the political competence of citizens is played by volunteer associations, which bring together the needs of individuals and the needs of others, and thus represent a kind of link between the individual and politics. Through these associations, individuals are able to relate effectively and meaningfully to the political system (Almond and Verba, 1963). A substantial amount of current scholarship particularly highlights the importance of volunteer associations in the formation of trust. Association generates interpersonal trust and that carries over to the institutional level. Institutional trust is not received 'from above'; it is not the result of the character of institutions or the perception of how they work. On the contrary, it is shaped in the everyday structure of social traditions through the generation of social capital (Campbell, 2004; Dowley and Silver, 2003). Membership in religious associations reveal the influence of religion, as people of faith who are in contact through a church have a higher-than-average level of trust (Schoenfeld, 1978). It should be noted that the factor of people's satisfaction with their own lives is very strongly linked to generalised trust. Satisfaction with life is thus also assumed to be associated with institutional trust (Uslaner and Badescu, 2003).

1.2. Institutional approach

The second interpretation, institutional approach, explains the formation of institutional trust within the context of the political economy and applies the principle of rational choice. Institutional trust is generated from the top down; it is a positive feedback springing from the perception of citizens and their experiences of how specific institutions perform. By this logic, individuals trust institutions insofar as their individual needs are satisfied. The government can therefore generate trust by satisfying people's needs (Campbell, 2004). Institutional trust is thus the result, not the cause of an institution's performance. In contrast to the cultural approach, here we find the opposite causal relationship between interpersonal and institutional trust. Trust in political and public institutions and satisfaction with the government influence the level of trust among people (Dowley and Silver, 2003). The reciprocal connection between interpersonal (generalised) and institutional trust has also been identified, for instance, by Rothstein and Stolle (2003). An important factor in the development of generalised social trust is the experience of fair and impartial political and public institutions. The quality of the services provided by the state or local government, a healthy relationship between politicians and citizens, equitable political and social institutions—all these can produce differences in institutional and political trust, which partly has to do with the level of generalised trust in society. Citizens who are not satisfied with their dishonest and irresponsible politicians and who have

¹ National-level analyses were originally calculated for trust in government, but this was replaced by trust in the Chamber of Deputies in our final models. The reason for that decision was simple: at the time of data collection, the caretaker government of PM Fischer was enjoying an exceptionally high level of trust (71%) across all socio-demographic groups and regions. Inclusion of this kind of anomaly in the analysis would not have served the desired purpose, namely to identify the determinants of trust in political institutions. Any determinants were difficult to identify in a situation when almost all trusted the government.

had negative encounters with institutions that treated them unjustly project these experiences onto people in general. Uslaner (2003) discovered that trust in the legal system and the government and support for democracy significantly influence the level of generalised trust, not just in Western countries but also in the countries of Eastern Europe; the connection, however, is not as strong in the latter region.

1.3. *Lifetime learning model*

The institutional assumption that well-functioning institutions generate trust need not necessarily be at odds with the cultural theory that the source of trust lies in socialization. If institutions function well over a long period and there is lasting satisfaction with them, political socialization in this environment may strengthen trust in institutions (Mishler and Rose, 2001). The level of institutional trust then responds both to endogenous influences attached to institutions and to factors particular to each individual (Hudson, 2006). These two explanations of the determinants of institutional trust can, therefore, be regarded as complementary rather than alternative or competing explanations. Mishler and Rose (2001) propose a synthesis of the two approaches in their lifetime learning model. Both theories agree that institutional trust is based on experience, and diverge in their explanations regarding which stage in life is central to the development of trust and what life experiences are relevant to it. The lifetime learning model connects the effect of socialization in the early stages of life with the acquisition of experience with institutions during adulthood. Interpersonal trust develops during the socialization process and can be projected onto institutions, as the cultural theory claims. This initial predisposition towards trust or distrust can then be strengthened or weakened depending on the extent to which a person's initial views are confirmed or disproved by experiences of institutions in adulthood. The experience of an institution that an individual acquires in his/her lifetime is exemplified by marital status, but it can also be represented by whether a person is unemployed or not. Single people view institutions differently from people who are married or divorced, precisely because of the experiences and the attitudes associated with their particular status (Hudson, 2006). So, the lifetime learning model reduces the conflict between the two approaches to merely an empirical question of the importance of experiences gained early in life, on the one hand, and experiences acquired in adulthood, on the other.

1.4. *Previous research on political trust*

Studies conducted in recent years both in advanced democratic societies and in post-communist societies, including the Czech Republic, have confirmed the validity of institutional theory on the individual level – the most significant predictor of the level of institutional trust is the individual perception of the performance and functioning of institutions (Mishler and Rose, 2001; Norris, 1999; Rakušanová and Řeháková, 2006; Sedláčková, 2004; Sedláčková and Šafr, 2008). People's opinions about corruption and economic development in the country they live in are significantly linked to institutional trust. Some researchers have reached the conclusion that, with some exceptions, socioeconomic variables like social class, education, civic engagement or life satisfaction have no bearing on the level of institutional trust, which refutes the cultural hypothesis about the significance of an individual's socialization (Campbell, 2004; Mishler and Rose, 2001; Norris, 1999). This finding is thus regarded as evidence of the invalidity of the assumption about early political socialization. Others (Hudson, 2006; Lühiste, 2006) have reached the conclusion that structural characteristics such as education, economic status, age and place of residence are connected to the level of institutional trust. Even Mishler and Rose (2001) acknowledge that some structural characteristics, mainly age and place of residence, do play a certain role. As mentioned above, this may also point to the nature of trust as an endogenous category, because these socioeconomic variables relate to the knowledge and experience of institutions that people have and on which they base their evaluations. Moreover, any kind of experience with a specific institution that has to do, for instance, with family status, age, or unemployment is transferred onto the level of trust in all institutions (Hudson, 2006).

The sociocultural and institutional influence has also proved to be valid for the post-communist societies on the example of the Baltic countries (Lühiste, 2006). Similarly, in the Czech environment, some characteristics of the social and demographic structure – such as sex, age, income, occupation—have been found to influence the level of trust in institutions, though the findings have varied. For instance, Rakušanová and Řeháková (2006) demonstrated the significance of age, size of place of residence, and occupational category, while conversely education and even membership in civic or political organisations had no effect on either men or women. Sedláčková and Šafr (2008) showed that sex, age, education, household income, and municipality size have no effect on the level of institutional trust, while on the contrary political orientation and subjective economic status do have an effect. In the Czech environment, a strong connection was also found between social (generalised) trust and institutional trust, which confirms the assumption of the cultural perspective (Sedláčková and Šafr, 2008). On the other hand, no strong correlation has been observed between institutional trust and support for a democratic regime, and it is satisfaction with the economic and political situation that has the biggest effect on institutional trust, which lends support to the institutional concept of the source of trust in institutions (Sedláčková and Šafr, 2008). We can see, then, that on the basis of Czech data, neither the cultural nor the institutional concept of trust in institutions can be entirely ruled out.

There are some who claim that even the actual performance of an institution does not play a role in explaining institutional trust at the aggregate level; this effect is just mediated by the perception of individuals. The aggregate rate of corruption can only deplete trust if the individual is aware of the corruption and assigns it any importance. Trust in political institutions

derives from their performance, but it is not a property of the system, as assumed in macro-institutional theory; its effect is indirect, mediated by the perception of an individual who possesses certain values (Mishler and Rose, 2001). The fact that the level of trust in institutions varies both within a single country and between countries also suggests that trust is an endogenous category and that responds with short delay to the features of a given institution. If interpersonal trust were the only determinant of institutional trust, as the cultural theory assumes, then it could be assumed that all institutions should receive the same level of institutional trust. Since this is not the case, it can be inferred that trust is determined by particular factors peculiar to each institution (Hudson, 2006).

1.5. Methodology

To operationalize the determinants of institutional trust, it is first necessary to distinguish in both of the above-cited approaches the aggregate and individual levels, or in other words, the macro and micro levels of this phenomenon. In the cultural perspective, the reciprocal relationship between the level of interpersonal trust across society and the level of institutional trust is important on the aggregate level. In the institutional approach, it is the relationship between the assessment of government performance (as presented, for example, in the Corruption Perceptions Index) and the level of institutional trust that matters. From the cultural perspective, the relationship between interpersonal trust (or the civic engagement of an individual) and this individual's trust in institutions is also significant. Consequently, socioeconomic variables that relate to the political socialization of an individual (social class, income, education, gender, age) can determine the level of that person's institutional trust. Finally, the causal relationship between the individual perception of an institution's performance and institutional trust is pivotal for the institutional approach at the individual level. Hence, people with different political values and interests (for example, opinions on personal freedom, justice, or a government's accountability to its citizens, political corruption) make different assessments of political and economic performance. Consequently, the level of trust people have in institutions also varies (Campbell, 2004; Mishler and Rose, 2001). Anderson and LoTempio (2002) also showed that political orientation has an influence on trust in political institutions, and they refer to the 'winner effect' where those who voted for the winning party have more trust in its representatives than people who did not vote for it. However, the socioeconomic factors noted above may point not just to the importance of a person's political socialization and the associated values he/she embraces, but also to how a person assesses the performance of institutions during his/her lifetime. Since institutional trust is a function of a person's evaluation of an institution, trust depends on the individual's knowledge of this institution and experience with it. This knowledge or experience can vary from one person to the next because of people's different social backgrounds. This includes: education, location, income, age, and others (Hudson, 2006). The question, therefore, is whether the effect of socioeconomic variables on institutional trust should be understood in the sense of the cultural or the institutional theory.

2. Characterising the regions and the evolution of the economic crisis in them

Before we begin analysing institutional trust in both regions of interest (Usti and Vysocina), we will briefly characterize them, along with the Czech Republic as a whole, in terms of variables that are or may be associated with the level of trust (Čermák, 2010; Čermák and Stachová, 2010; Sedláčková and Šafr, 2012), including selected indicators of economic development.

The Vysocina Region is characterized by a high percentage of agricultural and arable land, the lowest population density of all regions in the country and a high number of small municipalities. 20% of the region's population live in municipalities with 500 or less inhabitants, which is 2.5 times more than the national average. The proportion of urban population is 12% below the national average (70%). In contrast, 80% of the population of the Usti Region lives in cities and only 5.9% in municipalities of 500 or less inhabitants. The two regions also differ substantially in terms of age structure. Measured by the index of ageing, the Usti Region is one of the youngest while Vysocina is older than the average.

The regions selected also differ substantially in other characteristics of social structure. Comparison of marriage rates reveals a particularly high difference in the percentage of protogamous marriages (70.6% in Vysocina, 53.8% in Usti). At the same time, Vysocina has one of the lowest total divorce rates (38.8%) and Usti one of the highest (53.5%). The two regions further differ in their abortion rates, and especially in the total induced abortion rate as expressed by the average number of abortions per woman of reproductive age (0.24 in Vysocina and 0.49 in Usti, compared to the national average of 0.33, in 2009). The fact that the Vysocina Region leans to the conservative side is also indicated by the proportion of extramarital children which is one of the lowest in the country, although rising quickly (32.1% in 2009). The Usti Region traditionally has one of the highest percentages of children born outside marriage, with 53.6% in 2009.

Comparison of the two regions in terms of educational attainment in population aged 15 or older reveals above-average percentages of individuals with primary education. The Usti Region even has the second largest proportion of people with primary education among the Czech Republic's regions (Usti 22.6%, Vysocina 18.9% of persons with primary or lower education, compared to the national average of 18%, according to Census, 2011). The proportion of college graduates is one of the lowest in the country in both regions: 7.6% in Usti and 9.5% in Vysocina (compared to 12.5% of persons with higher education in the country as a whole).

In order to acquaint the readers with the evolution of the economic recession in both regions, Fig. 1 shows the time series of GDP per capita and unemployment rates. A jump of unemployment is apparent between the years 2008 and 2010. In contrast,

GDP per capita shows a mild decrease or stagnation. The selected economic and social characteristics of both regions' populations indicate a higher level of social deprivation in the Usti Region, compared to the Vysocina Region (see Table 1).

Table 1
Selected characteristics of the Vysocina and Usti Regions compared to the Czech Republic.

	Year	Vysocina	Usti	Czech Republic
Total population	2009	515,329	836,128	10,491,492
Urban population (%)	2009	58	80	70
Population of municipalities with 500 or less inhabitants (%)	2009	20.1	5.9	8.1
Life expectancy – men	2008–09	74.8	72	74.2
Life expectancy – women	2008–09	81	78.5	80.1
Index of ageing (%)	2009	107.5	90	107
Total induced abortion rate	2009	0.24	0.49	0.33
Extramarital birth rate (%)	2009	32.1	53.6	38.8
Total divorce rate	2009	38.8	53.5	46.8
Tertiary education in population aged 15+ (%)	2011	9.5	7.6	12.5
Primary or lower education in population aged 15+ (%)	2011	18.9	22.6	18
Criminal offences per 1000 inhabitants	2009	17.4	35.5	31.7
Protogamous marriages (%)	2009	70.6	53.8	63.3
Marriages per 1000 inhabitants	2009	4.2	4.7	4.6

Source: Czech Statistical Office (www.czso.cz).

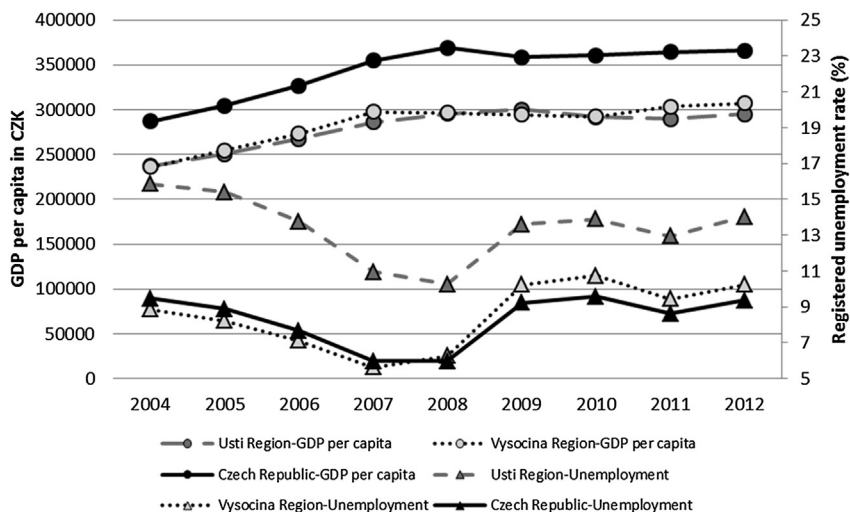
3. Analysing trust in political institutions in the Usti and Vysocina Regions

3.1. Data sources

For our analysis, we used data from the sample survey *Social Capital in the Czech Republic's Regions* implemented under the project *Social capital as a factor influencing regional disparities and regional development* funded by the Ministry of Regional Development of the Czech Republic. The Public Opinion Research Centre, Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, were responsible for data collection in the Usti and Vysocina Regions during November 2009. The sample contains a total of 1036 respondents, of which 510 are from Usti and 526 from Vysocina. The data was collected on November 9–23, 2009.

3.2. Introducing the hypotheses and analytical objectives

The objective of the analyses below is to verify four basic questions. The first of those questions is: to what extent was people's trust in selected political institutions influenced by their sociocultural background and to what extent by the

Fig. 1. Evolution of GDP per capita and registered unemployment in the Vysocina and Usti Regions and the Czech Republic 2004–2012.
Source: Czech Statistical Office.

performance of the institutions themselves? The second question asks: did these sources of trust differ between the three levels examined, namely the national, regional and municipal one? The answer to the third question should determine differences in the level of trust between the two regions of interest, Vysocina and Usti, and the extent to which any differences were influenced by their divergent socio-demographic structures or settlement structures. The answer to the fourth question should reveal which political institutions were found responsible for the worsening economic situation in the wake of the economic crisis in the Czech Republic in 2009, and how these attitudes were linked to trust in these institutions. In order to answer these questions, we formulated the following five hypotheses:

3.2.1. Hypothesis 1 – effect of individuals' sociocultural background

The level of institutional trust is directly associated with the level of generalized trust, membership in civic associations, life satisfaction or satisfaction with one's place of residence. People with higher levels of generalized trust and people who are more satisfied with life can be expected to trust institutions more.

3.2.2. Hypothesis 2a – effect of institutional performance

Trust in institutions is associated with subjective perceptions of institutional performance. The latter is represented in our models, above all, by economic performance and, more particularly, by the ways people subjectively perceive their standard of living, whether or not they have a job (micro-level institutional effects); as well as by perceived risk of criminal victimization. Trust in political institutions is also influenced by people's electoral preferences which affect their perceptions of specific political institutions and their performance. Due to the "winner effect", one is more likely to trust an institution which is headed by the political party one supports (or has voted for).

3.2.3. Hypothesis 2b – effect of the economic crisis

People assess the economic performance of political institutions by the latter's ability to cope with the evolution of national economy, here the economic crisis, not only at the micro level (how the economic crisis affected the economic standing of one's household) but also at the macro level (how the economic crisis affected the economic situation of the region one lives in).

3.2.4. Hypothesis 3 – differences between levels of government

Trust at different levels of government can be expected to come from different sources because each of the institutions examined has somewhat specific competences; and the lower the level of government, the stronger the institution's connection with the region or place it represents.

3.2.5. Hypothesis 4 – differences between regions

Based on data on regional situation, one can expect specific differences between the two regions under examination, Usti and Vysocina, due to their divergence in terms of demographic structure, settlement structure and the effects of the economic crisis, both in the past and in the present. Moreover, [Kostelecký and Čermák \(2004\)](#) also confirmed that differences in the political attitudes of the regional population are not a mere reflection of the social and demographic composition of individual territorial units but the regional context in which the political attitudes are formed is important as well. Therefore, we expect the *region* variable to influence the level of trust in political institutions and other explanatory variables in our models.

3.2.6. Hypothesis 5 – differences by municipality size

As shown by previous analyses for the Czech Republic ([Čermák and Stachová, 2010](#)), a role in the explanation of institutional trust at different levels of government can also be played by the size of municipality. We especially expect higher levels of trust in small municipalities, differences by municipality size and differences by region, given the regions' peculiar settlement structures.

Logistic regression models were created to determine the effects of the above variables on the level of trust in political institutions. In the final models, we kept only those variables that had statistically significant effects. In formulating the logistic regression models, we controlled for the effects of the hypothesized variables by introducing basic socio-demographic characteristics, namely age, education, marital status and occupational position. Those that had significant effects were kept in the final models, while others were excluded.

3.3. Results of the tested models of trust in political institutions in the regions of interest

Before we begin to present the resulting logistic models of institutional trust, we will show how the level of trust differed between the two regions of interest. All in all, sizeable differences were found for all three institutions, but they were only significant for Regional Assemblies and Municipal Councils; more specifically, people in the Vysocina Region were more likely to trust those institutions (see [Table 2](#)).

Table 2

Distribution of trust in the political institutions in the Usti and Vysocina Regions.

	Trust in chamber of deputies		Trust in regional assemblies		Trust in municipal councils	
	Usti	Vysocina	Usti	Vysocina	Usti	Vysocina
Trust	21.0	16.3	35.3	50.4	48.0	67.5
No trust	76.9	81.9	57.5	38.8	48.6	30.2
Don't know, no answer	2.2	1.7	7.3	10.8	3.3	2.3
N	510	526	510	526	510	526

Source: *Social Capital in the Czech Republic's Regions* survey implemented by the Public Opinion Research Centre, Institute of Sociology, AS CR; own calculations.

The analyses also included the implementation of logistic regression models. A relatively good explanatory power has been identified (see [Table 3](#)). Measured by the pseudo R^2 , the models implemented are able to explain over 30% of variance. The models of trust for Regional Assemblies and Municipal Councils were able to account for more than two-thirds of respondents and the model for the Chamber of Deputies even for 15 to 20 percent more.

Table 3

Selected characteristics of the resulting regression models.

	Trust in chamber of deputies	Trust in regional assemblies	Trust in municipal councils
Nagelkerke Pseudo R^2	0.303	0.323	0.328
Percentage accounted for	82.3%	62.9%	68.2%

Source: *Social Capital in the Czech Republic's Regions* survey implemented by the Public Opinion Research Centre, Institute of Sociology, AS CR; own calculations.

[Table 4](#) shows the list of variables tested for the different regression models. It includes not only those variables that were important in the different models alone, but also those which interacted in their effects with the *region* variable. A total of 17 variables were tested in the models.

Table 4

List of variables and their types in the multinomial logistic models.

	Variable	Type of variable	Trust in chamber of deputies	Trust in regional assemblies	Trust in municipal councils
Factors	Age groups	Control	X_R (U,V)	X_R (V)	X_R (U,V)
	Education	Control		X_R (U)	X_R (U,V)
	Generalized trust	Sociocultural	X	X	
	Satisfaction in place of residence	Sociocultural		X_R (U)	X_R (U,V)
	Life satisfaction	Sociocultural	X	X_R (U)	X
	Unemployed	Institutional	X	X_R (U)	X_R (U)
	Electoral preferences	Institutional	X_R (U)	X_R (U,V)	X_R (U,V)
	Satisfaction with standard of living	Institutional	X_R (U,V)		
	Effects of econ. crisis on resp's region	Institutional – econ. crisis	X_R (V)	X_R (U)	X_R (U,V)
	Effects of econ. crisis on resp's household	Institutional – econ. crisis		X_R (V)	
	Municipality size groups	Contextual	X_R (U,V)	X_R (U,V)	X_R (U,V)
	Covariates	Membership in associations, clubs etc.	Sociocultural		

Source: *Social Capital in the Czech Republic's Regions* survey implemented by the Public Opinion Research Centre, Institute of Sociology, AS CR; own calculations.

Note: X stands for variables with significant effects, X_R for variables that had significant effects in interaction with the *region* variable. The nature of the interaction effect is specified in brackets: U signifies a significant effect in Ustecky Region only; V signifies a significant effect in Vysocina Region only; and U, V signifies a significant effect in both regions but with a different intensity. A blank space means that the variable has no significant effect in the model.

The effects of each of the variables listed in [Table 4](#) were gradually tested in all three models, both alone and in selected interactions. Such interactions were always between two variables; one of them was always the *region* variable and its interaction effects with all remaining variables were tested. The results indicate that the following variables are important in all models, whether alone or in interaction with the *region* variable: *age groups*, *life satisfaction*, *unemployed yes/no*, *electoral preferences*, *effects of economic crisis on region*, and *municipality size groups*. The variables *gender*, *religious denomination*, and *crime victimization* were also tested in all three models but they had no significant effect, therefore they were excluded from the final models.

In the category of sociocultural variables, *life satisfaction* is always important, with significantly higher levels of trust among more satisfied people. Its effects are direct in the models of trust in the Chamber of Deputies and Municipal Councils. In the Regional Assembly model, it interacts with the *region* variable, with significant effects in the Usti Region only.

Compared to Vysocina, Usti has substantially lower numbers of respondents who are satisfied with life (57% vs. 65%) or trust the Regional Assembly (35% vs. 50%).²

Generalized trust is also considered highly important among the sociocultural explanations of institutional trust and as an indicator of social capital. Interestingly, this variable is only important in the Chamber of Deputies and Regional Assembly models, not in the Municipal Council model. Possibly, a role in the latter form of trust is played by personal acquaintance with council members; in other words, generalized trust is not a necessary condition for one to trust a council member, while interpersonal trust is. This is also suggested by the fact that, in both regions of interest, the level of trust in Municipal Councils is significantly higher, above all in small municipalities with up to 2000 inhabitants; somewhat surprisingly, in the Usti Region, it is also significantly higher for the largest city of the region, Usti and Labem.

Interestingly, the *satisfaction with life in place of residence* variable is important in the models of trust in Regional Assemblies and Municipal Councils. In the Regional Assemblies model, however, it is only significant for the Usti Region. The effects of the above-mentioned variable in the Municipal Councils model also depend on region: albeit significant in both regions, they are stronger in the Usti Region.³ Apparently, people give credit for quality of life in the place they live to those levels government that are closer to them and that can be compared to those in other municipalities or regions.

The *membership in civic associations* variable, which is associated with the level of social capital in a community, was only important in the model of trust in municipal councils. This was due to the fact that active people tend to be interested in and participate in community life, which strengthens their trust in the elected representatives of their municipality with whom they can be in touch personally more often than people with lower levels of activity.

Among the institutional factors that might affect the overall trust, those related to crime perceptions were not important in any of the models. In contrast, the *electoral preferences* and *unemployed yes/no* variables had effects in all three, albeit there were differences between the models. In the Chamber of Deputies model, no differences could be identified between individuals who voted for the centre-right Civic Democratic Party (ODS) and the left-wing Czech Social Democratic Party (CSSD) in the Usti Region: both parties' voters were significantly more likely to trust the Chamber of Deputies, compared to those supporting the extreme left Communist Party (KSCM). The absence of contrast between the ODS and the CSSD may be little surprising given the fact that the powers of the left wing and the right wing were balanced and the country was headed by a caretaker government at that time. Finally, KSCM voters are generally less trusting (Čermák, 2010; Čermák and Stachová, 2010). The level of trust in Regional Assemblies and Municipal Councils was significantly higher among ODS voters in both regions, which is especially interesting in the Regional Assemblies model because the CSSD held both offices of Regional Governor and the majority of seats in both Regional Assemblies.

In all the models, the level of trust was significantly associated with whether or not one was unemployed. In the Chamber of Deputies model, the region of residence did not interact with unemployment. In the remaining two models (Regional Assemblies and Municipal Councils), lower levels of trust were only found among unemployed respondents from the Usti Region which had been more struck by unemployment during the economic crisis.

Other institutional factors were also important in the Chamber of Deputies model: *perceived standard of living of household*, which is undoubtedly linked to the economic situation of the respondent's household and the perceived difference government makes in his/her situation.

Stronger effects than for *perceived standard of living of household* were observed for factors that were also institutional in nature but associated with the economic crisis: *perceived effects of economic crisis on respondent's region or household*. The former variable had effects in all three models, albeit rather little in the Municipal Council model. In the Regional Assembly model, lower levels of trust were observed for those who perceived strong effects of the crisis on their region in the Usti Region, and for those who perceived strong effects of the crisis on their household in the Vysocina Region. At the national level, those who perceived strong effects of the crisis on their region were substantially less likely to trust the Chamber of Deputies.

We found two contextual variables with significant and strong effects on trust in political institutions in both models, namely *region* and *municipality size*. The effects of region are clear from the above description insofar as many variables interact precisely with the *region* variable. Not even the *municipality size groups* variable had significant effects alone in either model; it only interacted with the *region* variable. It had the strongest effects in the Municipal Council model for the Vysocina Region where respondents from small municipalities of up to 2000 inhabitants were much more likely to trust. The same applied to the Usti Region, where higher levels of trust were observed not only for small municipalities but also for the region's largest city, Usti and Labem. Interestingly, given the fact that the city is also the regional capital, its residents were also significantly more likely to trust their Regional Assembly, perhaps as a result of its spatial proximity.

Besides the above-mentioned variables, significant effects were also observed for *age* (in all three models) and *education* (only the Regional Assembly and Municipal Council models). This may be somewhat related to the sociocultural environment in which respondents were socialized and which always interacted with the *region* variable. The results suggest that young people aged 25 or younger are more likely to trust institutions at all levels of government than people aged 60 or older. In contrast, people aged 25–60 tend to trust less their Regional Assembly and Municipal Council in the Vysocina Region, compared to the same reference category. There is no clear interpretation of the effects of *education*. In the Usti Region, much higher levels of trust were found among people with at least upper secondary education, compared to those with lower

² Based on data from our survey *Social Capital in the Czech Republic's Regions*.

³ The value of Exp(B) for the effects of the variable is approximately eight times higher in the Usti Region, compared to the Vysocina Region.

secondary or primary education. In the Municipal Council model, the lowest levels of trust were observed for secondary education in the Usti Region and the highest levels for higher education in the Vysocina Region.

4. Conclusion

In the above text, we have described the results of our logistic regression models. How do these results speak to the hypotheses tested? We have confirmed the basic assumptions behind Hypotheses 1, 2a and 2b derived from Mishler and Rose's lifetime learning model, namely that trust in political institutions at all levels of government is influenced by factors associated with both the cultural environment respondents were socialized into and the factors related to institutional performance. When looking at the "institutional" factors related to the economic crisis (see Hypothesis 2b), we have observed no strong effects of the economic crisis on voters' trust in Municipal Councils. The same cannot be said for the Chamber of Deputies and especially Regional Assemblies that are influenced by those factors. Respondents in both regions seem to have associated the adverse effects of the economic crisis on their region with the work of their Regional Assemblies; only respondents in the Usti Region ascribed those effects to the Chamber of Deputies as well. In the year 2009, nine years after the establishment of regional governments, the respondents were still at odds about the role of Regional Assemblies and the type of situations they are able to address. Indeed, Regional Assemblies competences in managing the economic crisis are relatively limited compared to the national government and the Chamber of Deputies.

Differences in the degree of trust between the various levels of government have also been identified (Hypothesis 3). Variables such as those measuring generalized trust or perceived effects of the economic crisis have helped explain trust at the national and regional level of government. In contrast, *life satisfaction* has been particularly important in the models of trust at the level of Municipal Councils. These examples suggest that citizens do not clearly distinguish between the respective competences and roles of each level of government.

The importance of contextual variables is apparent from the mere fact that identical variables show different effects in either of regions (Hypothesis 4). This is, of course, due to underlying differences between the regions. The Usti Region is highly urbanized, with high unemployment and social problems. In contrast, 42.5% of the Vysocina Region's population live in small municipalities of less than 2000 inhabitants (compared to 17% in Usti) and the effects of the economic crisis were not as pronounced there. At the same time, high percentages of variance remain unexplained in all the models. Perhaps a large part of the unexplained variance is related to such differences between the two regions that were not covered by our models, for example, ethnic make-up, or different history of these regions connected with expulsion of ethnic Germans, especially in the Usti Region after World War II (Šimon, 2015). As demonstrated by Čermák et al. (2011), the level of social capital in the Vysocina Region is much higher than in the Usti Region and that gap is partially explained by differences in the two regions' settlement structure.

Differences in the size of municipality of residence represent another contextual factor that influences the level of trust in political institutions (Hypothesis 5). This factor is especially important at the municipal level where people trust more as they find themselves closer to their Municipal Councils. A similar principle was also important at the regional level in the Usti Region where the residents of the regional capital trusted much more, possibly due to the spatial proximity factor.⁴

Besides verifying the hypotheses, the analyses have indicated that in some cases, especially when it comes to the different political institutions' competences, people are not entirely clear about their legal competences, or the things they can and cannot influence in public life. This finding should especially inform the public relations efforts of regional governments. Indeed, as demonstrated by other studies (Horáková and Stachová, 2004) as well, people often hold biased beliefs about regional governments or are little informed of their role in the system of multilevel governance.

All in all, the level of trust in both regions and at all levels of government was influenced by both sociocultural and institutional determinants. At the same time, these determinants often differed in importance between the two regions, whether this was due to contrasts in their levels of social deprivation or social structures. Undoubtedly, the regional context plays a role in the models presented and one can identify significant regional differences in trust in a country as little as the Czech Republic.

Acknowledgement

The work on this article was supported by the Czech Science Foundation grant no. P404/12/0714.

References

- Almond, G.A., Verba, S., 1963. *The Civic Culture*. Princeton University Press, Princeton.
- Anderson, C.J., LoTempio, A.J., 2002. Winning, losing and political trust in America. *Br. J. Political Sci.* 32 (2), 335–351.
- Bartkowski, J., 2003. Social capital in Poland. In: Badescu, G., Uslaner, E. (Eds.), *Social Capital and the Transition to Democracy*. Routledge, London, pp. 184–199.

⁴ For example, Nye (1997) shows the importance of the distance people perceive between themselves and their government. According to research studies in the US, he argues, people are much more satisfied with governments from which they feel less distant, that is, local and state governments. Citizens are more willing to tolerate these governments' mistakes because they can better identify with their representatives ("people like us").

- Berger, M., Brehm, J., 1997. Watergate and the erosion of social capital. In: Paper Presented at the Annual Meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago, April.
- Campbell, W.R., 2004. The sources of institutional trust in East and West Germany: civic culture or economic performance? *Ger. Polit.* 13 (3), 401–418.
- Čermák, D., 2010. Vliv volebních preferencí na vývoj důvěry v ústavní instituce v čase. *Středoevropské Polit. Stud. (CEPSR)* 12 (2–3), 121–141.
- Čermák, D., Stachová, J., 2010. Zdroje institucionální důvěry v České republice. *Czech Sociol. Rev.* 46 (5), 683–718.
- Čermák, D., Stachová, J., Patočková, V., 2011. Individuální sociální kapitál v Kraji Vysočina a v Ústeckém kraji. In: Vajdová, Z. (Ed.), *Sociální kapitál a dopady ekonomické krize v regionech: Kraj Vysočina a Ústecký kraj*. Institute of Sociology ASCR, Praha, pp. 31–58.
- Denters, B., Gabriel, O., Torcal, M., 2007. Political confidence in representative democracies. In: Van Deth, J., Ramon Montero, J., Westholm, A. (Eds.), *Citizenship and Involvement in European Democracies: a Comparative Analysis*. Routledge, London, pp. 66–87.
- Dowley, K.M., Silver, B.D., 2003. Social capital, ethnicity and support for democracy in post-communist states. In: Badescu, G., Uslaner, E. (Eds.), *Social Capital and the Transition to Democracy*. Routledge, London, pp. 95–119.
- Grootaert, C., 2001. Social capital: the missing link? In: Dekker, P., Uslaner, E. (Eds.), *Social Capital and Participation in Everyday Life*. Routledge, London and New York, pp. 9–29.
- Grosskopf, A., 2008. Explaining the democratic trust conundrum: the sources of institutional trust in the reunited Germany. *Int. Soc. Sci. Rev.* 83 (1–2), 3–26.
- Horáková, N., Stachová, J., 2004. Krajské samosprávy očima veřejnosti. Downloaded 1.12.2013, available at: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a3142/f3/100412s_pi41115a.pdf.
- Hudson, J., 2006. Institutional trust and subjective well-being across the EU. *Kyklos* 59 (1), 43–62.
- Kostelecký, T., Čermák, D., 2004. Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů/the influence of territorially specific factors on the formation of the political attitudes of voters. *Sociol. časopis Czech Sociol. Rev.* 40 (4), 469–487.
- Levi, M., 1996. Social and unsocial capital: a review essay of Robert Putnam's making democracy work. *Polit. Soc.* 24 (1), 45–55.
- Locke, R.M., 2001. Building trust. In: Paper Presented at the Annual Meetings of the American Political Science Association, San Francisco, September.
- Lovell, D.W., 2001. Trust and the politics of postcommunism. *Communist Post-Communist Stud.* 34 (1), 27–38.
- Lühiste, K., 2006. Explaining trust in political institutions: some illustrations from the Baltic states. *Communist Post-Communist Stud.* 39 (4), 475–496.
- Mishler, W., Rose, R., 1997. Trust, distrust and skepticism: popular evaluations of civil and political institutions in post-communist societies. *J. Polit.* 59 (2), 418–451.
- Mishler, W., Rose, R., 2001. What are the origins of political trust? testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comp. Polit. Stud.* 34 (1), 30–62.
- Moore, S.W., Lare, J., Wagner, K.A., 1985. *The Child's Political World: a Longitudinal Perspective*. Praeger, New York.
- Newton, K., Norris, P., 2000. Confidence in public institutions: faith, culture or performance? In: Pharr, S.J., Putnam, R.D. (Eds.), *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton University Press, Princeton, pp. 52–73.
- Norris, P., 1999. Institutional explanations for political support. In: Norris, P. (Ed.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford University Press, Oxford, pp. 217–235.
- Nye, J.S., 1997. Introduction: the decline of confidence in government. In: Nye, J.S., Zelikow, P.D., King, D.C. (Eds.), *Why People Don't Trust Government*. Harvard University Press, pp. 11–18.
- Putnam, R.D., 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Rakušanová, P., Řeháková, B., 2006. Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu. *Sociol. studie Sociological Stud.* 06 (3). Institute of Sociology ASCR, Praha.
- Rothstein, B., Stolle, D., 2003. Social capital, impartiality and the welfare state: an institutional approach. In: Hooghe, M., Stolle, D. (Eds.), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. Palgrave Macmillan, New York, pp. 191–210.
- Ryšavý, D., 2001. Obraz porevoluční/postkomunistické "krize důvěry" v mezinárodních surveys a výzkumu veřejného mínění. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Sociologica 2001*. Palacký University, Olomouc, pp. 49–71.
- Sapsford, R., Abbott, P., 2006. Trust, confidence and social environment in post-communist societies. *Communist Post-Communist Stud.* 39 (1), 59–71.
- Schoenfeld, E., 1978. Image of man: the effect of religion on trust: a research note. *Rev. Religious Res.* 20, 61–67.
- Sedláčková, M., 2004. Důvěra v demokratické společnosti. In: Kabele, J. (Ed.), *Rozvoj české společnosti v Evropské unii I. Sociologie-prognostika a správa*. MATFYZ Press, Praha, pp. 135–150.
- Sedláčková, M., Šafr, J., 2008. Social trust and civic participation in the Czech Republic. In: Levandovskii, J.D., Znoj, M. (Eds.), *Trust and Transitions*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, pp. 213–236.
- Sedláčková, M., Šafr, J., 2012. Důvěra, občanská participace a legitimita demokracie v České republice. In: Sedláčková, M. (Ed.), *Důvěra a demokracie*. SLON, Praha, pp. 215–235.
- Šimon, M., 2015. Measuring phantom borders: the case of Czech/Czechoslovakian electoral geography. *Erdkunde* 69 (2), 139–150.
- Stachová, J., 2005. Důvěra a občanská angažovanost regionálních elit. In: Kostelecký, T., Vobecká, J. (Eds.), *Regionální elity 2004, Sociologické studie/Sociological Studies*, 05. Institute of Sociology ASCR, Praha, pp. 69–88, 3.
- Uslaner, E., 2003. Trust, democracy and governance: can government policies influence generalized trust? In: Hooghe, M., Stolle, D. (Eds.), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. Palgrave Macmillan, New York, pp. 171–190.
- Uslaner, E., Badescu, G., 2003. Legacies and conflicts. The challenges to social capital in democratic transition. In: Badescu, G., Uslaner, E. (Eds.), *Social Capital and the Transition to Democracy*. Routledge, London, pp. 219–232.
- Van der Meer, J., 2003. Rain or fog? an empirical examination of social capital's rainmaker effects. In: Hooghe, M., Stolle, D. (Eds.), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. Palgrave Macmillan, New York, pp. 133–152.

Geografická reprezentativita poslanců zvolených do Poslanecké sněmovny českého parlamentu za první republiky (1918–1938) a po roce 1989¹

The geographical representativeness of deputies elected to the Chamber of
Deputies of the Czech Parliament during the First Republic (1918–1938)
and after 1989

RENÁTA MIKEŠOVÁ, TOMÁŠ KOSTELECKÝ²

Abstract: *Election laws regulate the number of deputies who are elected in individual electoral districts, and set them in relation to the population, respectively to the number of voters participating in elections in individual regions. Elected deputies could thus be regarded as political representatives of citizens living in electoral districts. However, under systems of proportional representation, current deputies represent the ideology of the party to which they belong rather than the region. Nevertheless, it makes sense to study the spatial distribution of the places of origin and residence of members of parliament and their changes over time, because it suggests much about the political system and the system of representative democracy in the country. The spatial distribution of places of residence of candidates and elected members indicates not only the territorial proportionality and geographic representativeness, but also the shifting centers of political power. The analysis clearly confirms the gradual decentralization and regionalization of political power in the country, which stands in contrast to the centralization of power in the economy, this latter trend apparent from the concentration of economic management and decision-making in the largest cities, especially in Prague.*

Keywords: *Elections; Geographic Representativeness; Centralization and Decentralization*

---

¹ Článek byl vytvořen s podporou grantu GAČR, reg. č. P408/12/1442 „Stabilita a změny prostorových vzorců volebních preferencí na území České republiky od zavedení všeobecného hlasovacího práva – příčiny a důsledky“.

² Renáta Mikešová: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy; Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i. / Department of Social Geography and Regional Development, Faculty of Science, Charles University, Prague, Czech Republic; Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences, Prague, Czech Republic. E-mail: renata.mikesova@soc.cas.cz.

Tomáš Kostecký: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i./ Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences, Prague, Czech Republic. E-mail: tomas.kostecky@soc.cas.cz.

1. Úvod

Při volbách do Poslanecké sněmovny parlamentu³ bylo území Česka vždy rozděleno na více volebních obvodů,⁴ v nichž si voliči vybírali mezi kandidáty, kteří je chtěli v parlamentu zastupovat. Volební zákony také vždy upravovaly počty poslanců, kteří jsou v jednotlivých volebních obvodech voleni, a stanovovaly je v relaci k počtu obyvatel, resp. voličů účastnících se voleb v jednotlivých obvodech. Zvolení poslanci by tak mohli být považováni za politické reprezentanty občanů žijících v daném volebním obvodu. I přes tuto skutečnost však nelze parlament považovat za geograficky reprezentativní, a to ani v období 1918–1938 ani po roce 1989. Místo, odkud poslanec pochází, případně místo, kde má trvalé bydliště, není pro jeho práci v parlamentu rozhodující. Současní poslanci totiž jen v malé míře reprezentují volební obvody, spíše reprezentují ideologii strany, za kterou byli zvoleni. Přesto má smysl studovat prostorové rozložení místa původu, resp. bydliště poslanců a jejich změny v čase, protože nám tyto atributy geografické reprezentativity naznačují mnohé o fungování politického systému a systému zastupitelské demokracie v zemi.

Cílem tohoto článku je analyzovat a porovnat geografickou reprezentativitu českého parlamentu za první republiky s geografickou reprezentativitou parlamentu po roce 1989. Analýza se týká čtyř voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé (v letech 1920, 1925, 1929, 1935) a sedmi postkomunistických voleb, konkrétně voleb do České národní rady (v roce 1992⁵) a Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (v letech 1996, 1998, 2002, 2006, 2010, 2013). V analýzách jsme se nezabývali obdobím mezi lety 1945 až 1992. V případě prvních poválečných voleb v roce 1946 se konaly jen částečně svobodné parlamentní volby a mezi lety 1948–1989 již o svobodných demokratických volbách nelze hovořit vůbec. Záměrně jsme vynechali i volby konané v roce 1990, necelý rok po sametové revoluci, neboť tyto volby byly v mnohém specifické. Jednalo se spíše o referendum o komunistickém režimu než o klasické multistranické kompetitivní volby. Vzhledem k tehdejší „porevoluční“ situaci byl velmi specifický i samotný způsob výběru kandidátů na kandidátní listiny.

---

³ Ačkoliv se studie nezabývá volbami do Senátu, ale jen volbami do Poslanecké sněmovny, budeme pro jednoduchost v textu používat termín volby do parlamentu, resp. parlamentní volby.

⁴ V letech 1990–1992 nemělo federální Československo horní a dolní komoru parlamentu, tedy Poslaneckou sněmovnu a Senát, nýbrž Federální shromáždění a národní rady. I do Federálního shromáždění a národních rad se poslanci volili ve volebních obvodech.

⁵ Pro analýzu roku 1992 jsme místo dat o poslancích Federálního shromáždění použili data o poslancích České národní rady, neboť diskuse o uspořádání česko-slovenských vztahů v rámci federace vedly k posílení národních rad a politické marginalizaci Federálního shromáždění (Kostecký et al. 2014), takže většina českých politických špiček té doby už ve volbách v roce 1992 kandidovala do České národní rady.

Poslanci pocházející z hlavního města a z regionů s výraznější identitou mají podle některých výzkumů (Latner a McGann 2005) větší zastoupení v parlamentu oproti poslancům pocházejícím z jiných regionů. Kandidáti pocházející z Prahy dominovali i prvním polistopadovým volbám v roce 1990. Jakým způsobem se zastoupení jednotlivých regionů v parlamentu vyvíjelo v dalších letech je již předmětem naší analýzy. Výsledky jsme srovnali s geografickou reprezentativitou poslanců zasedajících v prvorepublikovém parlamentu, neboť nás zajímalo, zda svobodné demokratické volby, konané v obou sledovaných historických obdobích, vykazují v tomto ohledu nějaké podobné rysy.

V první části článku se věnujeme pojmům reprezentace a reprezentativita, s hlavním důrazem na geografickou reprezentaci a její význam. Podrobně se zabýváme též vztahem mezi místem, odkud pochází kandidát, a jeho voličem. Následující kapitola se zaměřuje v obecné rovině na srovnání základních charakteristik voleb za první republiky a voleb po roce 1989, přičemž důraz klademe především na členění republiky na volební obvody a na stabilitu personálního složení parlamentu. Analýzou geografické reprezentativity parlamentu v obou sledovaných obdobích se podrobně zabývají sekce 4 a 5. Na základě dat z Archivu Poslanecké sněmovny a ČSÚ je zkoumána nejprve geografická reprezentativita v členění za okresy, pak za celé kraje. V poslední části se věnujeme složení poslanců podle velikostní kategorie obcí, v nichž bydlí. V závěru diskutujeme možné příčiny změn geografické reprezentativity.

2. Reprezentace a reprezentativita⁶

Volební právo, které vychází ze základní premisy moderní reprezentativní demokracie, představuje nejen právo na politickou participaci, ale také právo být v politice reprezentován. Volení zástupci jednají v zájmu občanů, ale nikoli jako jejich zmocněnci (Dahl 1973), a právě vztah mezi volenými zástupci a voliči patří k často diskutovaným tématům moderní politické vědy i demokratické teorie (Eulau et al. 1959; Pitkin 1967; Weissberg 1978; Mansbridge 2003). Politická reprezentace bývá definována různými způsoby a v různých kontextech. Jednou z nejvíce užívaných je pojetí Hannah Pitkin (1967), která vychází z etymologie termínu re-representovat neboli „učinit znovu přítomným něco, co není přítomno doslova nebo ve skutečnosti“, a politickou reprezentaci chápe jako aktivitu, která umožňuje přítomnost hlasů, názorů a postojů občanů v politickém procesu. Volení zástupci musí jednat tak, aby zajistili schopnost voličů pověřit volené

---

⁶ Reprezentativita je definována jako schopnost dát ve voleném orgánu prostor různým zájmům, skupinám a stranám (viz Novák 1997). Lze ji charakterizovat jako indikátor toho, nakolik je ve voleném orgánu zastoupení poslanců podle různých hledisek reprezentativní. Reprezentativita je tedy spíše charakteristika zvoleného orgánu (v našem případě parlamentu), resp. souboru poslanců jako celku. Geografická reprezentativita charakterizuje, jak dalece je uplatněn princip geografické reprezentace mezi volenými poslanci.

zástupce, umožnili voličům kontrolu volených zástupců a zároveň tak, aby si udrželi kapacitu jednat nezávisle na přáních voličů (Pitkin 1967). Pojetí principu zastoupení v politice se vyvíjelo od počátečního důrazu na geografické zastoupení, které bylo spojené zejména s majetkovým principem (zastupitel coby reprezentant vlastníků pozemků), k ideologickému pojetí spojovanému s teorií cleavages, kdy představitelé politických stran reprezentují určitou ideologii a zájmy dané třídy (Squires 1999). Vstup zájmových skupin a organizací občanské společnosti do politické arény ale i další vlivy jako evropská integrace znovu oživily diskusi o funkčnosti a roli politické reprezentace (Mansbridge 2003; Urbinati a Warren 2008; Pollak et al 2009; Brim a Dufek 2012), což vyústilo v nové přístupy k jejímu chápání a snahu o překonání klasického pojetí H. Pitkin vytvořením diferencovanějších a dynamičtějších modelů. Pitkin podle svých kritiků nedefinuje způsob, jakým je možné identifikovat „objektivní“ zájmy voličů, a neřeší tak paradox dualistického pojetí reprezentace ve vztahu mezi voličem a jeho zástupcem.

Cílem článku však není podrobné zkoumání politické reprezentace z teoretického hlediska a v této sekci nám jde především o představení základních přístupů k danému tématu. Proto i nadále vycházíme ze zavedeného pojetí Hannah Pitkin, jež v knize *The Concept of Representation* (1967) představila typologii odlišující čtyři základní typy politické reprezentace: 1. formální reprezentaci (zástupce ze zákona jedná jménem voličů, což je ovlivněno způsobem získání mandátu a statusem); 2. symbolickou reprezentaci vycházející z významu, který představuje zastupitel pro reprezentované; 3. deskriptivní reprezentaci (míra, s níž se volený zástupce podobá těm, které zastupuje – např. sociální třída, pohlaví, etnická příslušnost) a 4. substantivní reprezentaci. Substantivní reprezentace se týká toho, čím volený zástupce je, ale i toho, co dělá. Samotná deskriptivní reprezentace totiž nezaručuje, že zastupitelé podobní svým voličům budou skutečně hájit jejich zájmy, nicméně může do jisté míry být nástrojem, jehož prostřednictvím je pravděpodobnost substantivní reprezentace zvyšována. Stěžejní ovšem zůstává substantivní reprezentace, která klade důraz na reálné jednání politiků a soustředí se na to, jestli zastupující bude opravdu reprezentovat zájmy voličů.

Geografická reprezentace je součástí deskriptivní reprezentace. Deskriptivní reprezentace znamená, že zastupitel je svou osobou nebo životními zkušenostmi v určitém smyslu typickým představitelem širší skupiny lidí, které reprezentuje, a proto se očekává, že bude při vykonávání mandátu schopen dobře hájit jejich zájmy (Linek 2009; Poláková a Kostecký 2016). Geografická reprezentace vychází z tradiční vazby mezi poslancem a jeho voliči v parlamentních systémech používajících většinový systém a jednomandátové volební obvody. Takový vztah ale existuje i v parlamentních demokraciích používajících ve volbách systém poměrného zastoupení s přidělováním mandátů ve volebních obvodech. Každý volební obvod, který je geograficky vymezen, má v zastupitelském orgánu svého

zástupce nebo více zástupců. Volební obvod a v něm žijící voliči, které každý zastupitel zvolený v tomto obvodu reprezentuje, ale zároveň vytváří kontext, prostor pro sociální interakce, které strukturují příležitosti (Agnew 1987; Johnston 1991). Různé typy míst jsou spojené s různým způsobem života, identitou, politickou kulturou i ekonomickými zájmy. Zástupci, kteří z daného místa pocházejí, tak mohou sdílet se svými voliči zkušenosti a náhled na některé problémy vycházející z daného kontextu.

Vzhledem k tomu, že každý volební obvod má na základě volebního zákona vlastního zástupce nebo více zástupců v zastupitelském orgánu, je určitá míra geografické reprezentace dopředu zaručena. Geografická reprezentace má proto ve většině zemí přednost před dalšími formami deskriptivní reprezentace, jako např. reprezentace etnické příslušnosti, genderu, či sociální třídy. Výsadní postavení geografické reprezentace má své kritiky i zastánce. Podle některých (např. Lee 2007) geograficky vymezené volební okrsky spíše reflektují situaci v době, kdy existovaly izolované, zemědělské komunity, komunikace a cestování byly obtížné a volení představitelů zastupovali lokální zájmy. Nyní, v době moderních komunikačních a informačních technologií, jsou pro vyjádření a prosazování politických hodnot občanů důležitější politické strany a další institucionální i individuální aktéři. Vedle volených zástupců jsou na politické scéně též velmi aktivní různé zájmové skupiny a organizace občanské společnosti. S proměňujícím se politickým prostředím se tak postupně stírá hranice mezi formální a neformální reprezentací (Rakušanová Guasti 2009b).

Další z námitek proti přetrvávajícímu výsadnímu postavení deskriptivní geografické reprezentace spočívá v tvrzení, že voliči vymezení určitým volebním okrskem mají nyní málo společného a celkově se jedná o velmi heterogenní skupinu ve smyslu ekonomických zájmů, náboženství, rasy, třídy, etnicity, urbanizace atd. (Lee 2007). Na druhou stranu geograficky vymezené území není pouhou sumou svých částí, ale seskupením individuí, která jsou ovlivněna určitým prostorovým kontextem, který vede k sociálním interakcím, jež ovlivňuje příležitosti jednotlivců (Gimpel 2011; Johnston et al 2007). Řada politicky relevantních jevů a událostí je prostorově vázaná jako např. aktivita stranických buněk, průběh volební kampaně na určitém místě, z daného místa může pocházet významný kandidát (Bernard, Kostecký 2014). Prostorový kontext má vliv i na socializaci voličů. Výzkumy ukázaly, že lokální sociální sítě ovlivňují volební chování jednotlivců, přičemž mají převážně homogenizační efekt (Kostecký a Čermák 2004; Johnston et al 2007; Malcová 2012). V tomto kontextu se hovoří o tzv. „sousedském efektu“ (v angličtině zpravidla označovaném jako „neighbourhood effect“, méně často jako „contagion effect“), který je definován jako jeden z typů kontextuálních efektů spočívající ve skutečnosti, že lokální sociální prostředí, v němž člověk žije, ovlivňuje způsoby, jakými uvažuje a jedná (Gregory et al. 2009: 495).

Ačkoli si mnozí uvědomují, že geografická reprezentace má menší důležitost, než tomu bývalo v počátcích demokracie, většina autorů jí stále přisuzuje význam. Jedním z typických příkladů přetrvávajícího významu geografické reprezentace je rozhodování o výdajích ze státního rozpočtu pro jednotlivé oblasti.⁷ Výzkumy ukazují, že jakákoli „podreprezentovaná“ oblast může být při distribuci veřejných peněz v území znevýhodněna (Latner a McGann 2005). Političtí reprezentanti regionu se snaží pro region získat určitý podíl ze státního rozpočtu, což je pro ně jedna z forem zviditelnění a svázání zastupitele s daným regionem a jeho voliči (Lee 2007; Hána 2013). Lokální politici zase naopak využívají známosti s politickými reprezentanty pocházejícími z kraje a působícími na národní úrovni k získávání informací, dotací a dalších výhod pro jimi spravovanou obec (Hána 2014). Druhým významným argumentem podtrhujícím význam geografické reprezentace je vazba politiků k určitému prostředí a zejména důvěrný vztah mezi voličem a kandidátem, který je založen právě na geografické blízkosti (Gimpel et al. 2008). Ohled na geografickou reprezentaci se pak promítá zejména do sestavování kandidátek jednotlivých politických stran.

Řada vědců tvrdí, že v současné době volby již nejsou volbami o lidech, které volič osobně zná, a proto se voliči přiklánějí z racionálních pohnutek k volbě politické strany, která je voliči blízká svým politickým programem (Downs 1957; Manin 1997). Zároveň se ovšem voliči rozhodují i podle toho, zda je jim kandidát blízký z geografického hlediska, zda pochází ze stejného regionu, v němž usiluje o hlasy, ačkoliv to není požadováno zákonem.⁸ Pro většinu kandidátů platí, že jejich volební podpora se snižuje spolu s rostoucí vzdáleností mezi bydlištěm kandidáta a místem, kde bydlí volič. Tento tzv. „efekt kandidáta“ funguje proto, že informace o jeho reputaci a důvěryhodnosti ztrácí svou sílu nebo zcela mizí s rostoucí vzdáleností (Johnston et al. 2005; Gimpel 2008; Voda 2009). Jako první tento efekt potvrdil ve své práci na základě analýzy voleb v jižních státech USA politolog Valdimír Orlando Key (1949). Key sám používal pro sledovaný jev název „friends-and-neighbors effect“. Dictionary of Human Geography (Gregory et al. 2009: 264) tento jev definuje jako „formu kontextuálního efektu identifikovanou volební geografii spočívající ve skutečnosti, že voliči favorizují lokální kandidáty (dokonce i když to znamená opuštění jejich tradičních stranických preferencí), protože kandidáta osobně znají nebo věří, že jeho/její zvolení podpoří lokální zájmy“.

---

⁷ V anglosaské literatuře se hovoří o tzv. pork barrel politics, v českém politickém slangu „porcování medvěda“.

⁸ Např. v USA musí být kandidát do Sněmovny reprezentantů a do Senátu obyvatelem státu, za který kandiduje. Volební zákon v ČR ani zákony v dalších evropských zemích (Velká Británie, Nizozemsko, Polsko) nepožadují, aby kandidát pocházel z daného volebního obvodu. Různá pravidla však mohou fungovat v politických stranách, které kandidáty do voleb vybírají. Tématu navrhování a výběru kandidátů v jednotlivých politických stranách v ČR se věnují Outlý, Prouza a kol. (2013).

V českém prostředí neexistuje jednotný pohled na to, jak překládat „friends-and-neighbors effect“ do češtiny⁹. V našem textu se budeme držet spíše politologické tradice a používat termín efekt kandidáta, budeme ho ovšem chápat v užším slova smyslu, který hledí primárně na kandidátovo bydliště a jeho vliv na prostorové rozložení jeho volební podpory.

Existence efektu kandidáta ukazuje, že přinejmenším někteří voliči favorizují místního kandidáta. Voda a Pink (2009) na základě analýzy kandidátních listin ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006 však zjistili, že pro celkovou výši podpory kandidáta ve volebním obvodu nemusí být bydliště kandidáta příliš podstatné. V případě stranických lídrů s bydlištěm mimo daný volební obvod se nemusí lišit výše jejich osobní podpory od podpory místních kandidátů ve volebním obvodu, odlišné je ale její prostorové rozmístění. Zatímco domácí kandidáti mají svoji podporu koncentrovanou okolo svého místa bydliště, „importovaní“ lídři mají poměrně homogenní podporu na území celého volebního obvodu, jejíž výše závisí především na tom, o jak známé osobnosti jde (Voda a Pink 2009).

Ve stranách funguje při sestavování kandidátek vnitřní politická soutěž a zároveň pro stranu je výhodné postavit kandidáty z různých regionů kvůli identifikaci voličů s lokálními kandidáty. Takže i v případech, kdy nejsou žádné institucionální tlaky na to, aby byli kandidáti reprezentanty regionů či měst, volební soutěž vytváří tlak na regionálně vyvážené kandidátky (Latner a McGann 2005). Kandidatura lokální osobnosti ve volbách má navíc potenciál zvýšit volební účast obyvatel příslušné lokality a může přivést k volbám i takové voliče, kteří se voleb běžně neúčastní (Gimpel 2008; Malcová 2012).

Proporční volební systémy, v nichž kandiduje velký počet kandidátů buď v celé zemi jako jednom volebním obvodu nebo ve větším počtu, zpravidla prostorově rozsáhlých, volebních obvodů, samy o sobě nijak nezajišťují geografickou reprezentativitu zvolených poslanců a není jasné, jaká je skutečná geografická reprezentativita kandidátů, resp. zvolených poslanců. Přesto je v zemích, kde se proporční volební systémy používají, možné odhalit určité prostorové vzorce reprezentativity.

---

⁹ Voda (2009) a Voda a Pink (2009) překládají původní anglický termín jako „efekt kandidáta“ a chápou ho primárně jako vliv místa bydliště kandidáta na jeho volební výsledky, především počty preferenčních hlasů. V pozdějších pracích používal Petr Voda (2010, 2013, 2014) i nadále termín „efekt kandidáta“, ale chápal jej už širěji, jako vliv různých osobních charakteristik kandidáta na jeho podporu mezi voliči, přičemž bydliště či působiště kandidáta bylo jen jedním z takových atributů, které zvyšovaly šanci, že budou podporováni určitými voliči. Karolína Malcová (2012) ve své analýze vlivu místa bydliště kandidátů na jejich podporu voliči při volbách do Senátu překládá „friends-and-neighbors effect“ s odkazem na starší české práce z počátku 90. let (Kostecký 1993: 171–172) jako „sousedský efekt“, sama však tento překlad nepovažuje za ideální a za vhodnější považuje spíše označení „efekt sousedů“ nebo „efekt přátelství“ (Malcová 2012: 285).

Jedním z mála příkladů, kdy byla tato problematika geografické reprezentativity parlamentu empiricky zkoumána, je práce Latnera a McGanna (2005), kteří na případě Izraele a Nizozemska poukázali na to, že hlavní město, ale i periferní regiony a regiony s výraznější identitou mají v parlamentu více zvolených zástupců než regiony přilehlé k hlavnímu městu.

3. Volby v Česku

Volby v Česku v letech 1918–1938 a po roce 1990 jsou si v mnohém podobné, protože navázat na tradici první republiky bylo i jedním z cílů autorů volebního systému po roce 1989. Při volbách do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění v letech 1920–1935 byl stejně jako ve volbách po roce 1990 použit systém poměrného zastoupení, v němž si volič vybírá z kandidátních listin, které předkládají politické strany. Mandáty pro jednotlivé kandidáty, resp. strany, jsou pak přidělovány na základě počtu získaných hlasů. Strany s vyšší mírou podpory mezi voliči získají proporcionalně vyšší podíl parlamentních křesel a naopak. K určitému omezení principu proporcionality došlo po roce 1990,¹⁰ kdy bylo zavedeno tzv. 5% kvórum pro vstup do prvního skrutinia, které z rozdělování mandátů vylučovalo strany, jež v celostátním průměru nezískaly alespoň 5 % odevzdaných hlasů. To významně omezilo počet stran v parlamentu. Zatímco za první republiky, kdy žádné legální kvórum neexistovalo, se do sněmovny běžně dostalo 15 až 16 stran, po roce 1990, jich bylo maximálně 8. Za první republiky, na rozdíl od volebního systému po roce 1990 existovala volební povinnost a fungovaly přísně vázané kandidátky, což znamená, že neexistovala možnost preferenčního hlasování a volič tak o konkrétním personálním složení sněmovny rozhodoval pouze prostřednictvím volby strany (Broklová 1992; Chytilík et al. 2005).

Česko bylo za první republiky rozděleno na 14 volebních krajů, které se však svým územním vymezením neshodují s dnešními kraji (Kostecký a kol. 2014). Po roce 1990 existovalo v Česku osm volebních obvodů odpovídajících administrativním krajům z let 1960–1990, od voleb v roce 2002 se volí ve 14 volebních obvodech, které jsou totožné s vyššími územně samosprávnými celky, kraji, vytvořenými v roce 2000. Prvorepubliková Poslanecká sněmovna Národního shromáždění měla 300 poslanců, 230 z nich zastupovalo české země.¹¹ Česká národní rada měla 200 poslanců, stejný počet poslanců má i z ní po rozdělení Československa vzniklá Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. Další rozdíl mezi prvorepublikovými a současnými volbami je ve způsobu stanovení počtu mandátů pro jednotlivé volební obvody. Zatímco za první republiky počet

---

¹⁰ Na základě §42, odst. 1, zákona 54/1990 Sb. o volbách do ČNR platného od 6.3.1990.

¹¹ Ve volbách v roce 1920 bylo přiděleno kvůli nekonání voleb na tzv. plebiscitních územích celkem pouze 281 poslaneckých mandátů (Chytilík et al. 2009).

volených poslanců pro jednotlivé volební obvody odrážel počet jejich obyvatel a byl předem stanoven,¹² od roku 1990 se při přidělování mandátů jednotlivým volebním obvodům vychází z počtu voličů, kteří se zúčastní voleb. Před volbami tak není známo přesné rozdělení počtu mandátů jednotlivým obvodům. Počty mandátů přidělovaných jednotlivým obvodům v různých volebních obdobích se však nemění nijak významně. Za první republiky se počet mandátů v krajích změnil v roce 1925, kdy se volební obvod Těšín stal součástí Moravské Ostravy, a mandáty byly přerozděleny ve prospěch velkých měst. Po roce 1989 počet mandátů v několika volebních obvodech klesl (např. v Západočeském nebo v Severočeském kraji, později v Praze), naopak do roku 1998 vzrostl počet přidělovaných mandátů ve Východočeském a Jihomoravském kraji. Po volbách v roce 2002 vzrostl počet mandátů pouze ve Středočeském kraji, který je jediným krajem, jehož počet obyvatel (a tím i voličů) od roku 1997 stabilně roste a kde zároveň volební účast převyšuje republikový průměr.

Jedním z významných rysů parlamentu je relativně velká stabilita jeho personálního složení, a to v obou sledovaných obdobích. V letech 1920–1935 bylo vysoké procento poslanců zvoleno do sněmovny více než dvakrát. 45 z celkových 230 prvorepublikových českých poslanců dokonce zastávalo poslanecký mandát po celé období od roku 1920 až po volby v roce 1935. Více než polovině poslanců se opakovaně dařilo obhajovat svůj mandát, jen v roce 1935 tento podíl mírně klesl. V ČNR a posléze v Poslanecké sněmovně v období 1990–2013, zahrnujícím sedm volebních cyklů, sice celkově převažovali poslanci, kteří získali mandát pouze jednou, avšak na druhou stranu jich bylo 166 zvoleno třikrát a vícekrát.¹³ Počet poslanců, kteří byli schopni ve volbách obhájit své mandáty, se zvyšoval až do roku 2002, kdy byla více než polovina poslanců opětovně volena do sněmovny. Od té doby tento podíl zejména kvůli vstupu nových stran do parlamentu klesá. I tak podíl poslanců, kteří v roce 2013 obhájili svůj poslanecký mandát, dosáhl téměř 40 %. (viz tabulka 1 a graf 1).

V obou historických obdobích můžeme pozorovat podobný scénář vývoje: malou obměnu osobností, zpočátku nárůst počtu poslanců, kteří opakovaně obhajují svůj mandát, a následně jejich pokles. V tomto ohledu byly za první republiky zlomovými volby v roce 1935, po roce 1990 to byly volby v roce 2006. Rostoucí procento znovuzvolených poslanců svědčí podle Mansfeldové (2015) o pozitivním vývoji zákonodárního orgánu, neboť vede k jeho profesionalizaci a tím stabilitě. Obměna politických osobností může být někdy i politickými stranami cílená ve snaze přilákat nové voliče (např. KSČM v roce 2002). Vstup

---

¹² Důvodem bylo zachování určité nerovnosti kvůli volební geometrii. V praxi byly zvýhodněny Čechy a Slovensko před Moravou a Slezskem a ty před Podkarpatskou Rusí (Chytilík et al. 2009).

¹³ Historicky nejčastěji voleným poslancem je Marek Benda, který byl poslancem ve všech volebních obdobích po roce 1989; jen po volbách v roce 2006 se dostal do parlamentu až jako náhradník uprostřed volebního období.

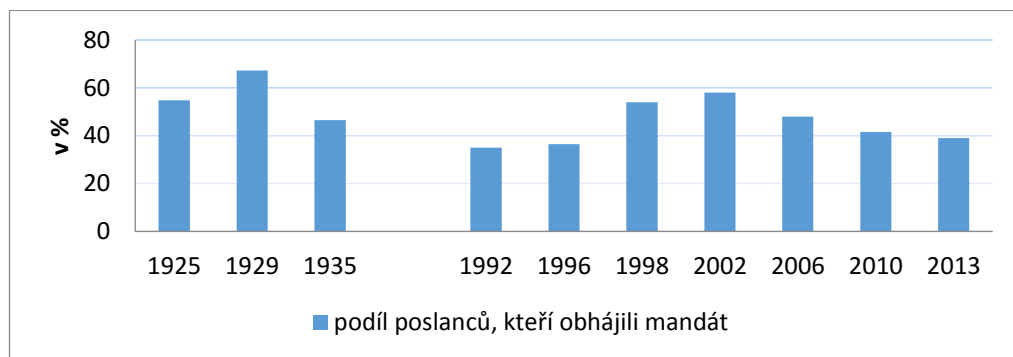
nováčků do parlamentu však nemusí znamenat snížení věkového průměru poslanců, ten od roku 1990 naopak rostl (Mansfeldová 2015).

Tabulka 1. Poslanci podle počtu volebních období, ve kterých byli zvoleni do parlamentu (v letech 1920–1935 a 1990–2013)

Počet volebních období, ve kterých poslanec působil v parlamentu	Počet poslanců 1920–1935	%	Počet poslanců 1990–2013	%
1	295	56,6	577	60,9
2	103	19,8	204	21,5
3	78	15,0	88	9,3
4	45	8,6	50	5,3
5			18	1,9
6			9	1,0
7			1	0,1

Zdroj: vlastní výpočty podle ČSÚ

Graf 1. Podíl poslanců, kteří obhájili mandát ve volbách do Poslanecké sněmovny v letech 1925–1935 a 1992–2013

Zdroj: vlastní výpočty podle ČSÚ

Pozn.: v roce 1992 šlo o volby do České národní rady

Podle Ústavy ČR a podle klasické teorie reprezentace je mandát poslance koncipován jako mandát voleného zástupce všech občanů, a ne pouze jeho voličů. Praxe však bývá často odlišná. Je možné se setkat s různými pojetími mandátu, přičemž každé pojetí jiné než zastupování všech občanů je posunem od principu reprezentace v parlamentní demokracii k principu delegace, ve kterém je poslanec spojen s nějakým segmentem populace (Brokl et al. 2001). Roli poslance lze definovat různými způsoby: jako mandát vázaný svědomím (trustee), vázaný voliči

(delegate), mandát oscilující mezi těmito dvěma pojetími (politico) či jako mandát vázaný stranou (Eulau, Karps 1977; Rakušanová Guasti 2009a). Z výzkumu českých poslanců v roce 2007 vyplynulo, že se cítí být zejména reprezentanty své strany a jejich voličů (Rakušanová Guasti 2009a). Oproti výzkumům prováděným v 90. letech (Brokl et al. 2001) narostl podíl těch, kteří vnímali mandát ve smyslu zastupitelském, tedy ve smyslu odpovědnosti vůči voličům jejich volebního obvodu; stranická identifikace však představovala dominantní faktor jejich rozhodování (Brokl et al. 2001; Rakušanová Guasti 2009a). Pojetí mandátu ze strany poslanců je podle Brokla ovlivněno zejména organizační strukturou jejich politické strany. Poslanci strany se silnější organizační strukturou spojovali svou odpovědnost spíše s voliči strany, poslanci strany se slabší organizační strukturou spíše s občany svého volebního obvodu či přímo se všemi občany (Brokl et al. 2001).

4. Geografická reprezentativita poslanců

Při analýze geografické reprezentativity poslanců nás zajímá místo bydliště poslanců. V případě voleb po roce 1989 vycházíme při určení místa bydliště poslanců z údajů, které zvolení poslanci ještě coby kandidáti uvedli jako místo svého trvalého bydliště na kandidátce. V případě prvorepublikových voleb jsme takové informace k dispozici neměli, vycházeli jsme proto z údajů ze stenoprotokolů a zápisů ze schůzí uložených ve Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně, v nichž bylo bydliště poslance uváděno. Ve všech případech jsme konkrétní místo bydliště poslance přiřadili k současnému okresu, ve kterém se uvedené místo nachází. V dalších analýzách již pracujeme pouze s údaji o bydlištích poslanců v členění za jednotlivé okresy. Personální složení parlamentu v obou historických obdobích před druhou světovou válkou i po roce 1989 se během volebních období proměňovalo např. kvůli odstoupení nebo odvolání poslance. Změny v období mezi volbami měly mnoho různých příčin, často i nepolitických (nemoc, úmrtí poslance). Při srovnání geografické reprezentativity zvolených poslanců jsme proto vycházeli z personálního složení Poslanecké sněmovny v den voleb a k případným pozdějším změnám už nepřihlíželi.

Pro analýzu geografické reprezentativity českých poslanců jsme využili metodu Latnera a McGanna (2005), kteří ji vyjadřovali za pomoci ukazatele zvaného míra proporcionality (*proportionality ratio*) vypočítaného jako podíl relativního počtu poslanců s bydlištěm v daném okrese a relativního počtu obyvatel v daném okrese.¹⁴ Jestliže míra proporcionality v okrese dosahuje právě hodnoty 1, obyvatelé okresu jsou v parlamentu zastoupeni proporcionalně jejich

---

¹⁴ Míra proporcionality = (počet poslanců s bydlištěm v okrese/počet poslanců sněmovny) / (počet obyvatel okresu/počet obyvatel ČR)

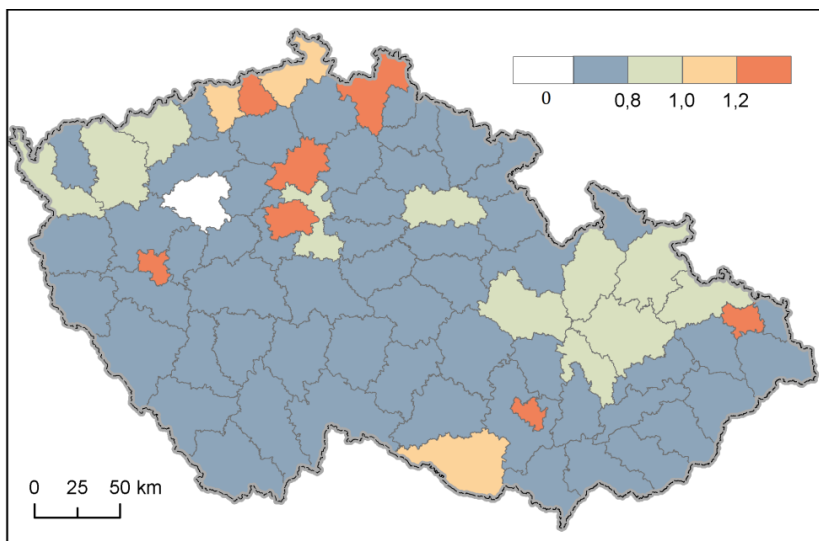
počtu. Čím je míra proporcionality nižší, tím jsou obyvatelé okresu v parlamentu méně zastoupeni, a naopak hodnoty nad 1 znamenají nadreprezentovanost populace okresu v parlamentu. Srovnávali jsme míry proporcionality poslanců za volby v letech 1920, 1925, 1929 a 1935 a za v období po roce 1989 za volby v letech 1992, 1996, 1998, 2002, 2006, 2010 a 2013. Za jednotku analýzy jsme použili okresy, v jejich dnešním vymezení, jako jednotky administrativního členění státu. V tomto případě se okresy jeví jako nejlepší prostorové jednotky kvůli jejich počtu (76 + Praha jako zvláštní jednotka) i velikosti. Údaje o bydlišti zvolených poslanců jsme ve všech případech lokalizovali na úrovni obce a přiřadili ji ke konkrétnímu okresu. Prostorově menší jednotky, např. prvorepublikové soudní okresy nebo správní obvody obcí s rozšířenou působností (ORP) považujeme pro naši analýzu za nevhodné vzhledem k tomu, že jich je příliš velký počet, a tedy nutně musí existovat velký počet jednotek s nulovým zastoupením v parlamentu.

Celkově je míra proporcionality u prvorepublikových voleb nižší než v případě voleb uskutečněných po roce 1989. Pro prvorepublikové volby jsou charakteristické velké rozdíly v geografické reprezentativitě parlamentu (viz obrázek 1). Na jedné straně byly významně nadreprezentovány okresy, v nichž ležela v té době nejvýznamnější města (především Praha, Brno, Plzeň, Liberec),¹⁵ a na druhé straně byli ve sněmovně jen málo zastoupeni poslanci z venkovských okresů, zejména těch výrazně zemědělských. Jeden ze současných okresů, Rakovník, neměl dokonce po celé prvorepublikové období ve sněmovně nikdy žádné zastoupení. Téměř polovina okresů dosahuje hodnot míry proporcionality 0,5 a nižších. Obecně lze říci, že nadreprezentovaných bylo pouze 11 ze 77 okresů. Mezi tyto okresy patří vedle Prahy, Brna a Plzně převážně urbanizované okresy a často také okresy, kde v období první republiky převažovalo obyvatelstvo německé národnosti. Dominantní postavení velkých měst může být vysvětleno historickým vývojem. Česká politická elita byla v rakouském mocnářství po dlouhou dobu potlačována, a tudíž málo početná. Vznikající české politické strany byly spojeny s existencí úzké skupiny politických elit, které se soustřeďovaly zejména ve velkých městech (Broklová 1992). Vyšší míra proporcionality v okresech s vysokým podílem německého obyvatelstva souvisí s tím, že za první republiky fungovaly vedle sebe dva stranické systémy. České politické strany získávaly podporu jen v „českých“¹⁶ okresech a německé strany pouze v „německých“ (Kostecký et al. 2014), které se nacházely zejména v pohraničních oblastech. Okresům s největšími městy s výjimkou Liberce dominovalo české obyvatelstvo.

¹⁵ Proporcionalita v případy Prahy byla 4,24, v případě Brna 3,02, Plzně 2,31 a Liberce 1,59.

¹⁶ „Českými“ okresy nazýváme okresy, kde dominovalo obyvatelstvo české národnosti, v „německých“ okresech dominovalo obyvatelstvo německé národnosti.

Obrázek 1: Míra proporcionality v zastoupení okresů v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění (průměr v letech 1920, 1925, 1929 a 1935)

Zdroj: vlastní výpočty na základě dat ČSÚ

Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 zastávalo ještě dva roky funkci parlamentu nově vzniklé tzv. Revoluční národní shromáždění, ve kterém působili poslanci zvolení do Poslanecké sněmovny rakousko-uherské říšské rady v roce 1911. Teprve v roce 1920 se uskutečnily první volby, v nichž ovšem měli značnou výhodu poslanci, kteří už působili v Revolučním národním shromáždění (Broklová 1992). Pozici stranickopolitických elit první republiky do značné míry posilovala použitá forma poměrného volebního systému, jehož součástí byl systém přísně vázaných stranických kandidátek. To dávalo velkou moc úzkému vedení politických stran při sestavování kandidátek pro budoucí volby (Kárník 2000). Zákon navíc umožňoval, aby byl se souhlasem tzv. volebního soudu poslanec zbaven mandátu i po svém zvolení, „pokud ztratil po volbě volitelnost“ (např. byl soudem zbaven práva volně nakládat se svým majetkem nebo byl odsouzen za trestný čin, pro který podle platných ustanovení nastala i ztráta volebního práva), nebo „přestal-li být z důvodů nízkých a nečestných příslušníkem strany, z jejíž kandidátní listiny byl zvolen“ (§ 13 zákona 125/1920 Sb. o volebním soudu). V praxi se ukázalo, že volební soud interpretoval slova o „nízkých a nečestných“ důvodech pro vyloučení poslance ze strany dosti volně a ve prospěch politických stran. Poslanci vyloučení ze strany tak byli reálně zbavováni i mandátu, což ještě více posílilo moc stranických špiček. Vládní stranicko-politická elita byla poměrně úzkým okruhem lidí. Za celé období první republiky nedošlo k výměně generací (pouze k jejímu náznaku v posledních letech) a zejména na ministerských a premiérských křeslech zasedala generace,

kteřá zahájila politickou kariéru již v období habsburského mocnářství (Kárník 2000). Ve volbách v roce 1935 se do parlamentu prosadily výrazněji nové tváře, což souvisí s volebním úspěchem tehdy nově kandidující Sudetoněmecké strany. To se projevilo i ve změnách míry proporcionality, v nichž se zásadní rozdíl mezi největšími městy a dalšími okresy zmenšily.

Po roce 1989 byl historický kontext volby poslanců velmi odlišný. Poslanci, kteří byli zvoleni v prvních svobodných volbách po roce 1989, se z velké většiny rekrutovali z řad politických nováčků stejně jako další představitelé politické elity. V zásadě se neodehrála žádná masová reprodukce staré komunistické mocenské elity z „normalizačního“ období (1970–1989) (Tuček a kol. 2006; Machonin 2011). Nové osobnosti, které se po sametové revoluci staly novou politickou elitou, pocházely často z lidí aktivních v disidentském hnutí, včetně jejich exilových spojenců, z lidí perzekvovaných za komunismu nebo jejich potomků. Nejpočetnější skupinu tvořili lidé sociálně aktivní, vzdělaní a kvalifikovaní, jejichž ambice byly blokovány předchozím politickým systémem (Tuček a kol. 2006). V době prvních porevolučních voleb se poslanci do parlamentu dostávali nikoliv na kandidátkách politických stran, neboť stranický systém nebyl ještě vyvinutý, ale spíše prostřednictvím hnutí, a to bez později obvyklých nominačních postupů (Brokl et al. 1998). Rekrutace poslanců, kteří se dostali do parlamentu ve volbách v roce 1992, již byla odlišná. Kandidáti byli vybíráni z členů nově vzniklých politických stran a z lidí, kteří se již nějakým způsobem podíleli na politické moci (byli např. členem nějakého reprezentativního orgánu či pocházeli ze státní administrativy na regionální úrovni). Kandidáti byli vybíráni nějakou formou nominačního procesu zdola, z regionů a okresů. Strany se v tomto základním principu nelišily; mezi politickými stranami existoval pouze rozdíl v tom, jak byla stanovena nominační pravidla, např. pro nominování kandidáta na první místo nebo procento žen na kandidátce (Brokl et al. 1998). Většina zvolených poslanců měla v počátečním období jen velmi málo politických zkušeností. V dalších letech významně rostl podíl poslanců, kteří získali své prvotní politické zkušenosti na komunální nebo krajské úrovni politiky (Mansfeldová 2015). Podíl těch, kteří získali prvotní politické zkušenosti až na parlamentní úrovni, klesal (ibid.).

Míra proporcionality ve volbách konaných po roce 1989 se oproti situaci za první republiky zvýšila, což dokládá větší rovnoměrnost geografické reprezentace poslanců. Podobně jako za první republiky byla zprvu (v letech 1992–1998) v Poslanecké sněmovně nejvíce zastoupena Praha, avšak rozhodně ne tak významně jako v případě první republiky (míra proporcionality 1,41). Následují ji okresy Domažlice a Pelhřimov, u nichž míra proporcionality přesáhla 1,2. Celkově se zvýšil na 23 počet okresů, jejichž míra proporcionality se pohybuje okolo jedné (míra proporcionality v rozmezí 0,8–1,2), tedy hodnoty označující „dokonalou“ prostorovou reprezentativitu (za první republiky jich bylo 15). Ačkoli se celkově rozdíl v míře proporcionality mezi okresy zmenšily, stále existovaly okresy s nulovým zastoupením v parlamentu, a to Beroun, Mělník a Tachov. Právě

Beroun společně s okresem Benešov v novém století významně zvýšil své zastoupení ve sněmovně, a to na úkor Prahy, u níž se míra proporcionality v dalších volbách stále snižovala.

V dalších čtyřech volbách (2002, 2006, 2010, 2013) byla geografická reprezentace okresů, jak je zachycena informací o místu trvalého bydliště kandidátů, ještě rovnoměrnější. Průměrná hodnota proporcionality dosáhla 0,95 oproti 0,65 v předcházejícím období. Ve více než polovině okresů přesahuje míra proporcionality hodnotu 1, avšak ve většině z nich jen mírně. Ve třech okresech byla míra proporcionality vyšší než 1,7 (Tábor, Jablonec nad Nisou a Náchod).¹⁷ Význam Prahy jako „zásobárny poslanců“ se stále snižoval. Místa, odkud se rekrutují poslanci, se přesouvají do regionů mimo největší města. K největším změnám mezi volbami v obdobích 1992–1998 a 2002–2013 došlo ve středočeských okresech Beroun, Benešov a Kutná Hora, což je zřejmě ovlivněno suburbanizačními procesy. Naopak největší pokles se projevil v okrese Rokycany, což je jediný okres, který v druhém sledovaném období neměl ve sněmovně ani jednoho zástupce. Mezi další okresy s největším poklesem patří Strakonice, Šumperk, Pelhřimov a Praha.

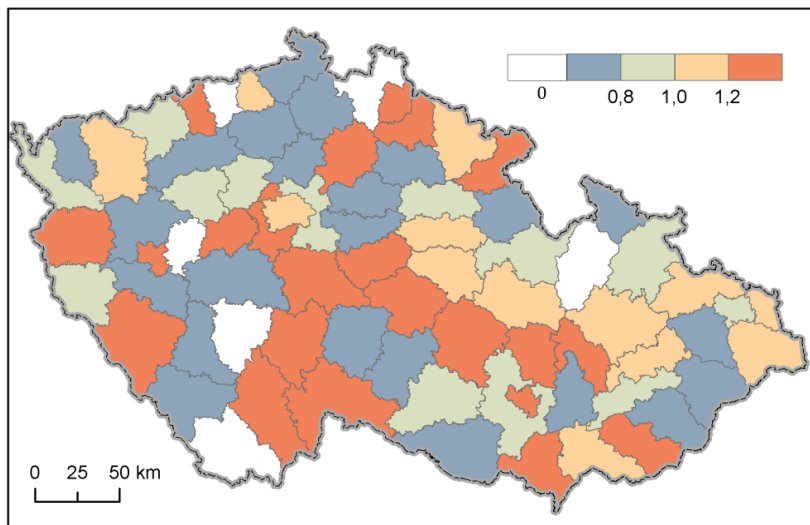
Pokud analyzujeme odděleně pouze výsledky dvou posledních voleb (2010 a 2013), které byly do určité míry zlomové, neboť se do parlamentu dostaly po dlouhém stabilním období nové politické strany a hnutí a s tím i řada zcela nových poslanců a poslankyň, ukáže se, že začíná docházet k mírné polarizaci. Na jedné straně se zvýšil počet okresů s nulovým zastoupením ve sněmovně (6 okresů) a na druhé straně se zvýšil počet okresů s proporcionalitou vyšší než 2 (4 okresy – Tábor, Most, Benešov a Jablonec nad Nisou) (viz obrázek 2). Ve třech případech spolu sousedí okresy s velmi malým, a naopak s výrazným zastoupením v parlamentu, což může svědčit o tom, že pouze poslanci bydlí v nedalekém sousedním okrese a okresy jako prostorové jednotky nejsou v tomto případě pro analýzu ideální. Většina ostatních okresů se však pohybuje okolo optimální míry proporcionality (hodnota 1). Zajímavé však je to, že se mezi okresy s nejvyšší mírou proporcionality neobjevují žádné okresy, na jejichž území leží největší města. Hlavní město Praha zcela ztratilo dominanci, kterou mělo do té doby.

---

¹⁷ Okres Tábor dosáhl míry proporcionality 2,04 a jako jediný přesáhl hodnotu 2.

Obrázek 2: Míra proporcionality v zastoupení okresů Poslanecké sněmovně Parlamentu (průměr v letech 2010, 2013)

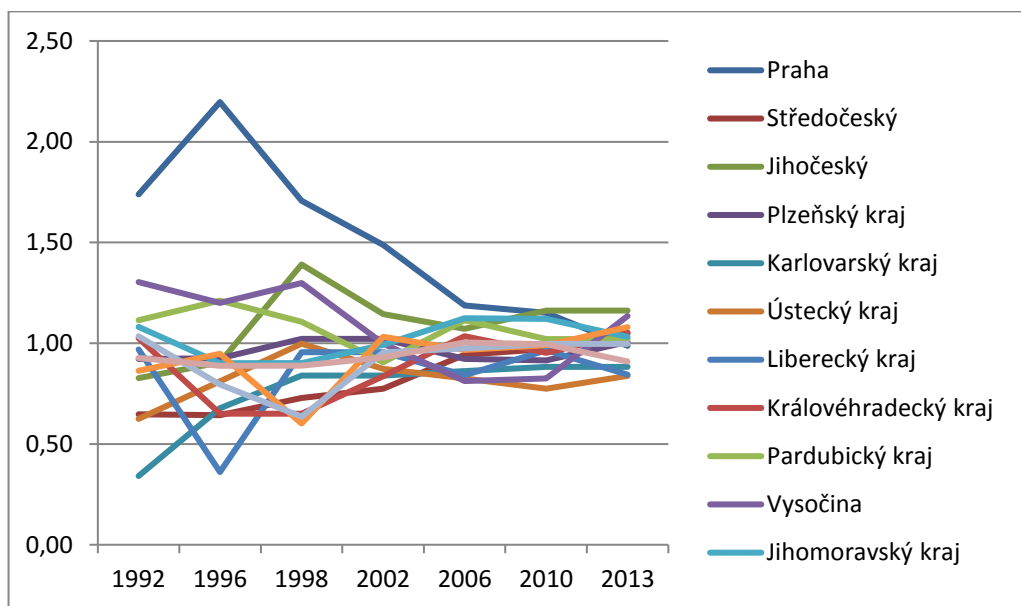

Zdroj: vlastní výpočty na základě dat ČSÚ

V předchozí části textu jsme se zabývali geografickou reprezentací okresů, tedy relativně velkého počtu prostorově poměrně malých jednotek. V následující části se zaměříme na analýzu toho, jak se vyvíjela geografická reprezentace krajů po roce 1989. Jako jednotku sledování jsme použili dnešní samosprávné kraje, které jsou od voleb v roce 2002 i volebními obvody. Je třeba upozornit, že v prvních čtyřech volbách po roce 1990 se používalo rozdělení na 8 volebních obvodů (totožných s původními administrativními kraji zrušenými v roce 1990). Při hodnocení míry proporcionality jsme mandáty zvolených poslanců přiřadili k současným krajům podle místa jejich trvalého bydliště. Graf 2 ukazuje míru proporcionality podle jednotlivých krajů a jejich změny mezi roky 1992 a 2013. Z grafu je především patrný zřetelný konvergenční trend – původně velké rozdíly v míře proporcionality mezi kraji se ve sledovaném období postupně zmenšily. Na počátku 90. let byli v Poslanecké sněmovně zřetelně nadreprezentováni poslanci s trvalým bydlištěm v Praze, kterých bylo dvakrát více, než by odpovídalo podílu obyvatel Prahy na celé populaci. Protože v Praze nebyl významně odlišný podíl obyvatel s volebním právem, ani se od ostatních krajů nijak významně nelišila volební účast, nemohla být nadreprezentovanost poslanců s bydlištěm v Praze způsobena tím, že by jich bylo ve volebním obvodu Praha zvoleno výrazně více, než by odpovídalo počtu obyvatel Prahy. Jediným možným vysvětlením tohoto nepoměru je skutečnost, že podstatná část poslanců s bydlištěm v Praze byla zařazena na mimopražské kandidátky a zvolena v jiných volebních obvodech. Centrály politických stran tak „přidělily“ velký počet kandidátů pocházejících

z Prahy do ostatních volebních obvodů. Naopak výrazně podreprezentované byly současný Karlovarský kraj a kraj Liberecký – poslanců v nich trvale bydlících bylo v některých volbách i méně než polovina, než by odpovídalo podílu těchto území na populaci České republiky. Zprvu jasná dominance poslanců bydlících v Praze se ovšem s postupem času dramaticky zmenšovala. Novela volebního zákona změnila vymezení volebních obvodů, takže už od roku 2002 se volební obvody shodovaly s dnešními samosprávnými kraji. Podle zákona mají kraje proporční zastoupení ve sněmovně na základě počtu voličů, kteří se zúčastnili voleb. Volební zákon však neurčuje, že kandidát musí mít trvalé bydliště ve volebním obvodu, takže rozptyl v hodnotách míry proporcionality mezi kraji přetrvával. Kandidátů, kteří by bydleli v jiném volebním obvodu, než kandidují, však rychle ubývalo. Od voleb v roce 2006 se proto míry proporcionality stabilizují v rozmezí 0,8 až 1,2, tedy okolo čísla 1, které představuje ideální proporcionalní rozložení poslanců mezi volebními obvody.

Graf 2: Proporcionalita ve volbách po roce 1989 podle krajů

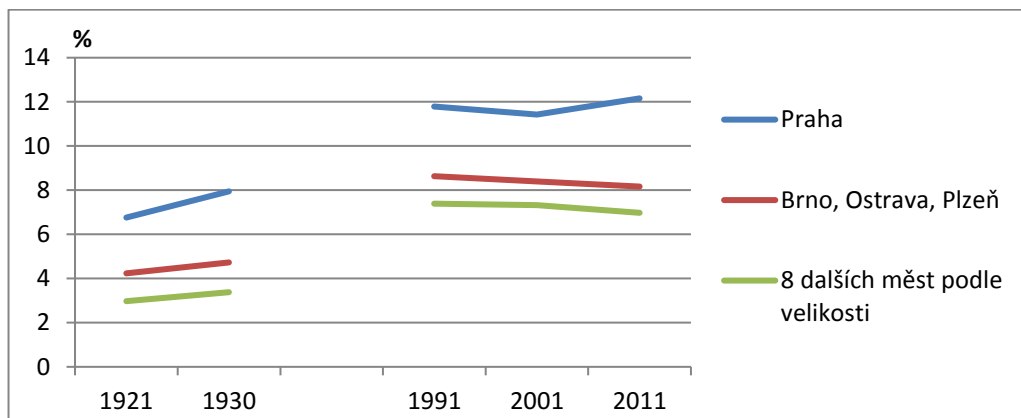
Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ČSÚ

5. Reprezentativita podle velikostní kategorie obcí

Důležitý je i pohled na strukturu poslanců českých parlamentů podle velikostní kategorie obcí, ve kterých mají zvolení poslanci trvalé bydliště. Zatímco počet obyvatel velkých měst a zejména Prahy za první republiky rostl, podíl poslanců se vyvíjel jinak. Podíl poslanců, kteří uváděli na kandidátkách před volbami jako své

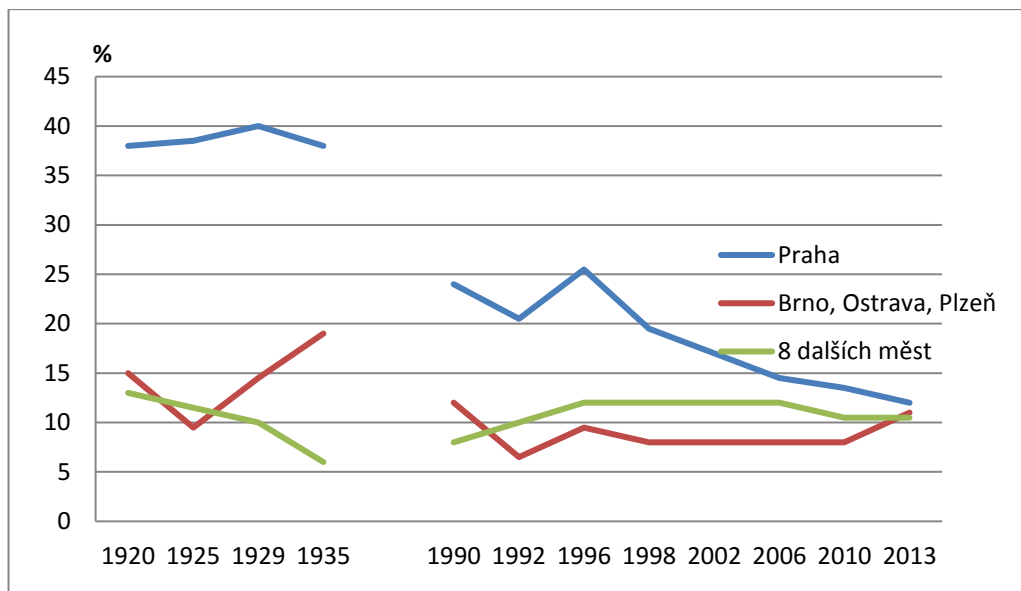
trvalé bydliště Prahu, se nejprve mírně zvyšoval, a to až do voleb v roce 1929. Od té doby, víceméně s jediným výkyvem v roce 1996, setrvale klesá. To je v rozporu s obecně vnímanou představou, že o všem se rozhoduje v Praze a že lidé z Prahy zaujímají většinu postů v parlamentu. V Brně, Ostravě a Plzni i v osmi dalších největších městech,¹⁸ která zhruba reprezentují ostatní krajská města, podíl počtu obyvatel za první republiky nerostl tak rychle jako v Praze a po roce 1989 dokonce mírně klesá (viz graf 3). Podíl počtu poslanců z těchto měst se vyvíjel odlišně za první republiky a po roce 1989 (viz graf 4). Zatímco za první republiky se zvyšovala váha politické reprezentace ze třech největších měst po Praze, a naopak klesal podíl poslanců z „krajských“ měst, po roce 1989 si kandidáti z obou těchto kategorií měst s určitými výkyvy udržují své postavení v parlamentu nebo jej zlepšují. Údaje v grafu tak naznačují, že se centra politického rozhodování přemísťují z hlavního města do regionů a Praha postupně ztrácí své dominantní postavení, ačkoli jako jediná zvětšuje počet obyvatel i zvyšuje svůj podíl na celkové populaci.

Graf 3: Podíl obyvatel 12 největších měst na celkovém počtu obyvatel mezi lety 1920–2011

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ČSÚ

¹⁸ Pro rozdělení měst do tří skupin: 1. Praha, 2. Brno, Ostrava, Plzeň, 3. osm dalších největších měst podle počtu obyvatel jsme využili tzv. Zipfův zákon (někdy nazývaný „rank size rule“), který určuje vztah mezi velikostí města a jeho pořadím v rámci sídelního systému (Gregory et al. 2009: 620). Podle empiricky odpozorovaného Zipfova zákona se počet obyvatel nějakého města ve státě přibližně rovná počtu obyvatel nejlidnatějšího města státu děleného číslem značícím pořadí města podle velikosti. Druhé největší město má zhruba polovinu počtu obyvatel největšího města, třetí největší město zhruba třetinu počtu obyvatel největšího města. Z toho se dá vyvodit, že počet obyvatel největšího města je zhruba stejně velký, jako počet obyvatel tří dalších největších měst, stejně jako počet obyvatel žijících v dalších 8 městech (tedy městech na 5. až 12. místě v pořadí podle velikosti).

Graf 4: Podíl poslanců z 12 největších měst na celkovém počtu poslanců v letech 1920–2013

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ČSÚ

6. Diskuse

Všechny provedené analýzy vývoje geografické reprezentativity poslanců ukazují na to, že se v obou obdobích, ve kterých se v Česku konaly svobodné, demokratické a kompetitivní volby, zvyšovala míra geografické reprezentativity poslanců Poslanecké sněmovny parlamentu. Je to dáno především postupnou ztrátou dominance Prahy, a naopak posilováním zastoupení poslanců z regionů a regionálních center v parlamentu. Zjištěný trend je naprosto zřetelný, co není jasné, jsou příčiny tohoto vývoje. Pro pozorovaný vývoj existuje několik možných typů vysvětlení. První z nich představuje vysvětlení, které vidí příčiny „na straně nabídky“, tedy v samotných politických stranách. Jde o decentralizaci moci v politických stranách (Linek a Lyons 2008). V dlouhodobém pohledu přispělo k decentralizaci moci ve stranách především zavedení principu, že mandát „patří“ zvolenému poslanci a nikoliv straně, ke kterému došlo po roce 1989, a kterým se situace v postkomunistickém období výrazně odlišila od situace za první republiky. Další decentralizace ve stranách v postkomunistickém období souvisí především s decentralizací významných funkcí státu po roce 2000 a se vznikem samosprávných krajů, které vedly k vytvoření regionálních politických struktur konkurujících stranickému vedení (Ondráčka 2006). To platí zejména u politických stran úspěšných v krajských volbách. Podle Kylouška (2009) existuje vztah mezi charakterem kandidátní listiny a územní organizací politické strany.

Vnitrostranická demokratičnost a význam jednotlivých stranických buněk se projevují zejména při výběru kandidátů do voleb. Pravidla výběru kandidátů jsou zpravidla součástí stanov politické strany. Rozhodující tak je, jak významně vedení strany zasahuje do složení kandidátek vzniklých ze stranických primárek (zda vybírá lídra krajské kandidátky nebo zda určuje podíl žen, mladých apod.). Vysoký stupeň decentralizace při výběru kandidátů může zvýšit pravděpodobnost, že se zvolený poslanec nebude ochoten podřizovat autoritě stranického vedení v důležitém hlasování, zvláště pokud stranická centrála má malý vliv na jeho případnou další kandidaturu. Naopak vysoká centralizace výběru kandidátů může vést k nespokojenosti v regionech a k vnitrostranickým sporům.¹⁹

Podle Spáče (2014), který analyzoval kandidátní listiny ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013, existuje v tomto ohledu dělící linie mezi zakotvenými a novějšími politickými subjekty, přičemž politické strany a hnutí s delší tradicí ve svých nominacích mnohem více přihlížejí k proporcionalnímu zastoupení kandidátů z jednotlivých okresů na svých kandidátkách. Novější politické subjekty mají často i menší členskou základnu, ze které by mohly kandidáty do voleb vybírat. Postupný vývoj k decentralizaci politické moci souvisí i s vývojem politických stran v obou sledovaných obdobích. Centra moci byla v počátcích spojena s největšími městy, ve kterých žila a působila politická a ekonomická elita a kde se i formovaly hlavní sociální sítě a kontakty jejich příslušníků. Právě kontakty a pozice potenciálních kandidátů ve straně jsou i klíčové pro získání volitelného místa na kandidátce strany. Jak ukázali Outlý a Prouza (2013), pro získání místa na kandidátce byly v pěti nejvýznamnějších politických stranách v ČR (ODS, ČSSD, KSČM, KDU-ČSL a SZ) do roku 2006 podstatné právě délka členství ve straně a zastávání stranických funkcí odrážejících mocenské postavení ve straně. S prodlužujícími se obdobími fungování „normální demokratické politiky“, nepřerušované revolucemi, válkami nebo radikálními změnami politického režimu, jak jsme je mohli pozorovat za první republiky a znovu po roce 1989, se zvětšuje „vrstva“ straníků, „čekatelů na funkce“, která je z logiky věci decentralizovaná a která je schopná si vybojovat podstatný podíl na vnitrostranické moci.

Je ovšem možné, že vysvětlení je třeba hledat v chování voličů, tedy „na straně poptávky“. Pořadí na kandidátní listině významně ovlivňuje to, komu se podaří ve volbách uspět. Až do voleb v roce 2010 platilo, že preferenční hlasy²⁰ získávali zejména lidé v čele kandidátky. Počet preferenčních hlasů udělených kandidátům na nižších místech na kandidátce prudce klesal (Morkes 2008; Voda 2009). Ve volbách v letech 2010 a 2013 se právě díky preferenčním hlasům dostali do sněmovny kandidáti z různých pozic na kandidátní listině (dokonce

---

¹⁹ Více o výběru kandidátů v politických stranách viz Outlý, Prouza a kol. (2013).

²⁰ Pravidla na základě, kterých mohli voliči využívat preferenční hlasy, se v průběhu voleb mezi lety 1990–2013 lišila.

i z posledního místa) a předběhli tak mnohé kandidáty navržené stranou za lídry ve volebním obvodu.

Jak ukázaly analýzy výsledků voleb, až do roku 2006 nebylo pro počet získaných preferenčních hlasů příliš podstatné místo deklarovaného bydliště kandidátů. V následujících dvou volbách, v roce 2010 a 2013, sice preferenční hlasy významně zasáhly do složení sněmovny, avšak důvodem pro využívání preferenčních hlasů byla spíše snaha voličů „potrestat“ některé vedoucí představitele politických stran než snaha voličů v některých lokalitách preferovat „místní“ kandidáty. Na druhou stranu si politické strany při sestavování kandidátek uvědomují, že voliči při svém rozhodování, upřednostňují kromě mediálně známých osobností, především kandidáty, které znají osobně, nebo kandidáty pocházející ze stejného města či oblasti jako voliči, takže se snaží svoji politickou nabídku této poptávce přizpůsobit. Je možné, že strany jednoduše reagují na rostoucí poptávku voličů po lokálních a regionálních kandidátech.

7. Závěr

Ať je platné kterékoliv z nabízených vysvětlení, která se samozřejmě vzájemně nevylučují, je zřejmé, že prostorové rozmístění místa bydliště navržených kandidátů i zvolených poslanců a jejich změny v čase vypovídají nejen o územní proporcionalitě a geografické reprezentativitě, ale i o měnících se centrech politické moci. Za první republiky i těsně po roce 1989 měla nejvíce zástupců v parlamentu Praha, v menší míře potom okresy s největšími městy. Postupně se tento vzorec geografické reprezentativity mění ve prospěch jiných území. Praha po celou dobu kontinuálně ztrácí své původně dominantní postavení, a naopak svou pozici posilují další největší města v pořadí. V posledních volbách v roce 2013 hodnota míry proporcionality pro Prahu dosáhla hodnoty 1, tedy ideální proporcionality počtu poslanců vzhledem k počtu obyvatel. Pokud srovnáme období první republiky a období po roce 1989 jako dva odlišné časové úseky, zaznamenáme v nich v jistém smyslu podobný vývoj charakterizovaný právě počáteční dominancí Prahy, která v případě první republiky zpočátku ještě narůstala a pak začala strmě klesat. Porovnávaná období se ovšem i významně liší navzájem. Zatímco za první republiky existoval mnohem větší počet okresů s žádným či velmi malým počtem zástupců v parlamentu, v období po roce 1990 jsou rozdíly v proporcionalitě jednotlivých okresů obecně mnohem nižší. Analýza jasně potvrdila postupnou decentralizaci a regionalizaci politické moci v Česku, která stojí v protikladu s pozorovaným trendem centralizace moci v ekonomice založené na koncentraci řídicích a rozhodovacích ekonomických subjektů do největších měst, zvláště pak do Prahy (Hampl 2007; Blažek a Netrdová 2012).

Ztráta dominantního postavení Prahy a dalších větších měst též souvisí s vývojem politiky jako takové a zejména s klesající důvěrou občanů k politikům i politickým institucím působícím na celostátní úrovni, v kombinaci s přetrvávající

poměrně vysokou důvěrou v komunální politiky (Čermák a Stachová 2010). Velký pokles důvěry v celostátní politiku byl pozorován zejména po uzavření tzv. opoziční smlouvy, kdy významně poklesla jak volební účast, tak důvěra v celostátní politické instituce (Linek 2013; Čermák a Stachová 2010). Tyto instituce, zejména potom parlament, si mnozí lidé spojují právě s Prahou jako centrem moci. Upřednostňování lokálních kandidátů může být vyjádřením měnících vzorců politické důvěry.

Příští volby a nové personální obsazení Poslanecké sněmovny napoví, jak se bude reprezentativita dále vyvíjet a zda se potvrdí trend prostorové decentralizace bydliště poslanců jako držitelů politické moci. Další výzkum by se měl zaměřit na sledování, zda se větší proporcionalita v zastoupení poslanců z různých regionů projevuje i v nastavení politik, které mají specifické regionální dopady. Druhým relevantním tématem spojeným s otázkou prostorové reprezentativity poslanců je otázka, zda v Poslanecké sněmovně nadreprezentované regiony nějakým způsobem profitují ze svého postavení např. v již zmiňovaném rozdělování prostředků ze státního rozpočtu. Konečně je relevantní se zabývat otázkou, zda se decentralizace moci na úrovni poslanců projevuje i v personálním složení členů nejužšího vedení jednotlivých politických stran.

Literatura a prameny

- Agnew, John A. (1987): *Place and politics: The geographical mediation of state and society*. Boston: Allen and Unwin.
- Bernard, Josef a Tomáš Kostecký (2014): „Prostorový kontext volebního chování – jak působí lokální a regionální prostředí na rozhodování voličů.“ *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* 50(1): 3–28. DOI: 10.13060/00380288.2014.50.1.30
- Blažek, Jiří a Pavlína Netrdová (2012): „Aktuální tendence lokální diferenciacie socioekonomických jevů v Česku: směřuje vývoj k větší mozaikovitosti prostorového uspořádání?“ *Geografie* 117: 266–288.
- Brim, Luboš a Pavel Dufek (2012): „Politická reprezentace individuální a kolektivní: K otázce teoretických základů demokracie na transnacionální úrovni.“ *Politologický časopis* 19(2): 128–154.
- Brokl, Lubomír, Zdenka Mansfeldová a Aleš Kroupa (1998): *Poslanci prvního českého parlamentu (1992–96)*. Working Papers 98:5. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Brokl, Lubomír, Zdenka Mansfeldová a Adéla Seidlová (2001): „Vztah poslanců českého parlamentu k voličům jako problém vertikální odpovědnosti.“ *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* 37(3): 297–311.
- Broklová, Eva (1992): *Československá demokracie: politický systém ČSR 1918–1938* (Vol. 2). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Čermák, Daniel a Jana Stachová (2010): „Zdroje institucionální důvěry v České republice.“ *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* 46(5): 683–717.
- Dahl, Robert A. (1989): *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University.
- Downs, Anthony (1957): „An Economic Theory of Political Action in a Democracy.“ *The Journal of Political Economy* 65(2): 135–150. DOI: 10.1086/257897

- Eulau, Heinz, John Wahlke, William Buchanan a Leroy Ferguson (1959): „The Role of Representative: Some Empirical Observation on the Theory of Edmund Burke.“ *American Political Science Review* 53(3): 742–756. DOI: 10.2307/1951941
- Eulau, Heinz a Paul D. Karps (1977): „The Puzzle of representation: Specifying Components of responsiveness.“ *Legislative Studies Quarterly* 2(3): 233–254.
- Gimpel, James G (2008): „Distance-decay in the political geography of friends-and-neighbors voting.“ *Political Geography* 27: 231–252. DOI: 10.1016/j.polgeo.2007.10.005
- Gimpel, James G., Frances E. Lee a Rebecca U. Thorpe (2011): „The wellsprings of candidate emergence: Geographic origins of statewide candidacies in the United States.“ *Political Geography* 30: 25–37. DOI: 10.1016/j.polgeo.2010.12.005
- Gregory, Derek, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael Watts a Sarah Whatmore, S. (eds.). (2011): *The Dictionary of Human Geography. 5th Edition*. Malden, Oxford, Chichester: Wiley–Blackwell.
- Hámpel, Martin (2007): „Regionální diferenciace současného socioekonomického vývoje v České republice.“ *Sociologický časopis* 43(5): 889–910.
- Hána, David (2013): „Porcování ministerského medvěda: Souvislost mezi poslaneckými a ministerskými dotacemi v Česku v období 2004–2012.“ *Politologická revue* 19(2): 76–92.
- Hána, David (2014): „Local development implications of pork–barrel: a case study of a Czech district.“ *AUC Geographica* 49(2): 73–86. DOI: 10.14712/23361980.2014.17
- Chytilík, Roman, Jakub Šedo, Tomáš Lebeda a Dalibor Čaloud (2009): *Volební systémy*. Praha: Portál.
- Johnston, Ron (1991): *A question of place: Exploring the practice of human geography*. Oxford: Blackwell
- Johnston, Ron, Carol Propper, Rebecca Sarker, Kelvyn Jones, Anne Bolster a Simon Burgess (2005): „Neighbourhood social capital and neighbourhood effects.“ *Environment and Planning* 37(8): 1443–1459. DOI: 10.1068/a37222
- Johnston, Ron, Kelvyn Jones, Carol Propper and Simon Burgess (2007): „Region, Local Context, and Voting at the 1997 General Election in England.“ *American Journal of Political Science* 51(3): 640–654. DOI: 10.1111/j.1540-5907.2007.00272.x
- Kárník, Zdeněk (2000): *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Key, Valdimir O. (1949): *Southern politics in state and nation*. Knoxville: Alfred A. Knopf.
- Kostecký, Tomáš (1993): „Volby očima geografa.“ in Sýkora, Luděk (ed.). *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Kostecký, Tomáš a Dan Čermák (2004): „Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 40(4): 469–488
- Kostecký, Tomáš, Renáta Mikešová, Markéta Poláková, Daniel Čermák, Josef Bernard a Martin Šimon (2014): *Koho volí Vaši sousedé? Prostorové vzorce volebního chování na území Česka od roku 1920 do roku 2006, jejich změny a možné příčiny*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Kýloušek, Jakub (2007): „České parlamentní volby 2006: analýza kandidátních listin.“ *Politologický časopis* 1: 79–92.
- Latner, Michael a Anthony McGann (2005): „Geographical representation under proportional representation: The cases of Israel and the Netherlands.“ *Electoral studies* 24: 709–734. DOI: 10.1016/j.electstud.2005.02.007

- Lee, Frances E. (2007): „Geographic Representation and the U.S. Congress.“ *Maryland Law Review* 67(1): 51–61.
- Linek, Lukáš a Pat Lyons (2008): „Does Party Organization Still Matter in the Czech Republic? An Examination of the Czech Christian Democratic Party.“ *Transitions* 48(1): 103–131.
- Linek, Lukáš (2009): „Socio-demografická struktura poslanců a její vliv na politické postoje.“ In: Mansfeldová, Zdenka a Lukáš Linek: *Český parlament v druhé dekádě demokratického vývoje*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.
- Linek, Lukáš (2013): *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení volební účasti v České republice v letech 1990–2010*. Brno: CDK.
- Machonin, Petr (2011): „Politická elita 1989–2007.“ In: Frič, Pavol, Petr Machonin, M. Nekola a Milan Tuček: *Elity v české postsocialistické transformaci (1989–2007)*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 8/2011.
- Malcová, Karolína (2012): „Lokální aspekt volební podpory kandidátů do Senátu Parlamentu ČR.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48(2): 283–313.
- Manin, Bernard (1997): *The principles of representative government*. Cambridge University Press, online (http://www.fffch.usp.br/dcp/assets/docs/PDF/Manin_Edital.pdf)
- Mansbridge, Jane (2003): „Rethinking Representation.“ *The American Political Science Review* 97(4): 515–528. DOI: 10.1017/S0003055403000856
- Mansfeldová, Zdenka (2015): „The Czech parliament on the road to professionalization and stabilization.“ In: Elena Semenova, Michael Edinger a Heinrich Best (eds) (2015): *Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe. Recruitment and representation*. London and New York: Routledge.
- Morkes, Jan (2008): „Analýza preferenčního hlasování ve volbách do PSP ČR.“ *European Electoral Studies* 3(1): 1–33
- Novák, Miroslav (1997): „Is There One Best Model of Democracy? Efficiency and Representativeness: Theoretical Revolution or Democratic Dilemma?.“ *Czech Sociological Review* 5(2): 131–157.
- Ondráčka, David et al. (2006): *Transparentní procesy v politickém rozhodování. Sborník textů k problému korupce politických představitelů*. Transparency International Online (<http://www.transparency.cz/transparentni-procesy-politickem-rozhodovani-sbornik-textu-k/>)
- Outlý, Jan a Jan Prouza a kol. (2013): *Navrhování a výběr kandidátů. Politické strany v ČR a ve střední Evropě*. Olomouc: Civipolis.
- Pitkin, Hanna Fenichel (1967): *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Pollak, Johannes, Jozef Bátora, Monika Mokre, Emanuel Sigalas a Peter Slominski (2009): „On Political Representation: Myths and Challenges.“ *RECON Online Working Paper Series* http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_0903.pdf?fileitem=50511967.
- Poláková, Markéta a Tomáš Kostecký (2016): „Povolání zvolených poslanců za první republiky a dnes.“ *Středoevropské politické studie* XVIII(1): 1–30. DOI: 10.5817/CEPSR.2016.1.1
- Rakušanová Guasti, Petra (2009a): „Role poslance a její percepce.“ In: Mansfeldová, Zdenka a Lukáš Linek. *Český parlament v druhé dekádě demokratického vývoje*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.

- Rakušanová Guasti, Petra (2009b): „Konceptuální zarámování reprezentace.“ *Socioweb 2009 Online* (<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=414&lst=107>)
- Spáč, Peter (2014): „Kandidátní listiny.“ In: Havlík, Vlastimil a kol.: *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Brno: MUNI Press
- Squires, Judith (1999): *Gender in political theory*. 1st ed. Cambridge: Polity Press.
- Stolz, Klaus (2003): „Moving up, moving down: Political careers across territorial levels.“ *European Journal of Political Research* 42: 223–248. DOI: 10.1111/1475-6765.00081
- Tuček, Milan a kol. (2006): *České elity po patnácti letech transformace*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Urbinati, Nadia a Mark E. Warren (2008): „The Concept of Representation in Contemporary Democratic Theory.“ *The Annual Review of Political Science* 11(1): 387–412. DOI: 10.1146/annurev.polisci.11.053006.190533
- Voda, Petr (2009): *Efekt kandidáta ve volbách v českém prostředí*. Diplomová práce. Masarykova Univerzita Brno. Fakulta sociálních studií.
- Voda, Petr a Michal Pink (2009): „Kandidáti v poslaneckých volbách. Analýza preferenčního hlasování ve volbách do PS PČR v roce 2006.“ *Středoevropské politické studie* XI(2–3): 163–180.
- Voda, Petr (2010): „Efekt kandidáta.“ In: Balík, Stanislav (ed): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Brno: CDK.
- Voda, Petr (2013): „Analýza preferenčního hlasování.“ In: Balík, Stanislav a kol. (ed). *Krajské volby 2012*. Brno: CDK.
- Voda, Petr (2014): „Efekt kandidáta ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013.“ In: Havlík, Vlastimil a kol. (eds.). *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Brno: Mezinárodní politologický ústav FSS MU.
- Weissberg, Robert (1978): „Collective vs. Dyadic Representation in Congress.“ *The American Political Science Review* 72(2): 535–547. DOI: 10.2307/1954109
-

The geographical representativeness of deputies elected to the Chamber of Deputies of the Czech Parliament during the First Republic (1918–1938) and after 1989

SUMMARY

The article focuses on an analysis of the geographical representation of deputies elected to the Lower Chamber of parliament on the territory of Czechia in two historical periods – the interwar period (1918–1938) and the period after 1989. According to Pitkin’s theoretical framework of various types of representation, geographical representation was considered as a part of descriptive representation. In accordance with electoral law, each electoral district has its own representative or representatives in a representative body; thus, geographical representation is preferred over other forms of descriptive representation and, therefore, a certain degree of geographic representation is automatically guaranteed. Elected deputies could be regarded as political representatives

of citizens living in electoral districts. However, current deputies, especially in countries using electoral systems of proportional representation, represent the ideology of the party to which they belong rather than the region. Many scholars argue that, nowadays, elections are not about electing people who voters are familiar with, but about political ideologies and programs; that is, voters now choose a political party or program that best reflects their views. However, voters also take into account whether candidates are similar to them in terms of class or gender or whether they are from the same region. Empirical studies show that the place of residence of candidates affects their popularity among voters. The existence of the “friends-and-neighbors effect” shows that at least some voters favor a local candidate, even though it may mean changing their traditional party preferences, because they either know the candidate personally or believe that he or she will represent and promote local interests. For this reason, it is useful for political parties to have candidates from different regions on the electoral list in order to enable voters to identify with local candidates. Thus, even in cases where no legal requirements exist for candidates to live in the region or city where they run for office, electoral competition encourages the creation of regionally balanced electoral lists.

We analyzed data on the place of residence of all deputies of the Lower Chamber of the Czech parliament in both of the historical periods in question. For the analysis of the geographical representation of Czech deputies we used the method developed by Latner and McGann (2005), which employs a proportionality ratio calculated by dividing the percentage of members of parliament residing in the district by the percentage of the population living in the district. All analyses indicate an increasing level of geographic representation on the part of deputies in the Czech Parliament in both historical periods. This is/was primarily due to Prague’s gradual loss of dominance and the strengthening of the representation of deputies from the other regions and smaller regional centers. We also compared data on both population and political representation in parliament from the twelve most populated cities in the Czech Republic based on the rank-size rule principle, which assumes that the population of the largest city is roughly equal to the populations of the other three largest cities combined, as well as the populations of the cities ranked from 5th to 12th place combined. The proportion of Prague’s population relative to the Czech population in total was larger than the combined proportions of the populations of the other two groups of large Czech cities and, moreover, gradually increased over time. The proportion of deputies with a residence in Prague generally decreased. In contrast, the other two groups of cities increased both their share of the total Czech population and their share of Czech members of parliament. In short: the relative weight of Prague residents among Czech national political elite has been diminishing constantly over the observed period. In 2013, the city of Prague provided no more deputies than was proportional to the population of the city.

There are several possible explanations for this trend. The first explanation sees possible causes on the “supply side” of the electoral process – within political parties themselves. It was observed that over the course of the studied periods, power in political parties was heavily decentralized. Consequently, the decentralization of power within parties led to the creation of more geographically proportional electoral lists. The decentralization of power within political parties is linked to the changing character of the mandate between the interwar period, when the parliamentary seat was de facto legally owned by political parties, and the period after 1989, when the Constitution explicitly

claimed that the mandate “belongs” to the elected deputy. The other factor contributing to the decentralization of power within established political parties was the gradual decentralization of power within the state, especially after the new tier of self-government – the regions – was established in 2000. It is also possible to find the explanation in the “demand side” of the electoral process – within voters. It was observed that over the course of time, voters learned how to use their powers and how to exercise them through, for example, preferential votes. The number of preferential votes increased, first as a tool to “punish” unpopular politicians, later as a tool to prefer local candidates. Consequently, political parties were pushed to react to voter demand and became more careful about the geographical representativeness of their candidates.

The analysis clearly confirms the gradual decentralization and regionalization of political power in the country, which stands in contrast to the centralization of power in the economy, this latter trend apparent from the concentration of economic management and decision-making in the largest cities, especially in Prague. The loss of the dominant position of deputies from Prague and the other biggest cities is also related to a decline in trust in national political institutions such as parliament as well as to a general decrease in electoral turnout.